

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

ANGLICKÁ REVOLUCE

(Bakalářská práce)

2009

Veronika Fojtíková

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra anglistiky a amerikanistiky

ANGLICKÁ REVOLUCE

(Bakalářská práce)

Autor: Veronika Fojtíková

Studijní program: Angličtina se zaměřením na aplikovanou ekonomii

Vedoucí práce: Mgr. Ema Jelínková, Ph.D.

Olomouc 2009

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci na téma: „Anglická revoluce“ vypracovala samostatně a uvedla úplný seznam citované a použité literatury.

V Olomouci dne

Podpis:

Ráda bych zde vyjádřila poděkování Mgr. Emě Jelínkové, Ph.D. za její odborné konzultace a rady, které mi poskytla v průběhu psaní mé bakalářské práce.

OBSAH:

1 ÚVOD:	6
2 NÁBOŽENSKÝ PODTEXT REVOLUCE	8
2.1 DŮSLEDKY ANGLICKÉ REFORMACE 16. STOLETÍ	8
2.2 PURITÁNI	12
2.2.1 <i>Obecně o puritánském hnutí</i>	12
2.2.2 <i>Kázání jako politická zbraň puritánů</i>	13
2.2.3 <i>Kritika anglikánské církve</i>	16
2.2.4 <i>Puritánská pracovní morálka a disciplína</i>	19
3 POLITICKÉ POZADÍ REVOLUCE	25
3.1 VLÁDA JAKUBA I. (1603–1625).....	25
3.2 VLÁDA KARLA I. (1625–1649).....	30
3.3 OBČANSKÁ VÁLKA V ANGLII	39
3.3.1 <i>První občanská válka (1642–1646)</i>	39
3.3.2 <i>Druhá občanská válka (1648–1649)</i>	43
3.3.3 <i>Třetí občanská válka (1649–1651)</i>	48
3.4 TEORIE TZV. NORMANSKÉHO PODRUČÍ.....	52
3.4.1 <i>Zákonodárné snahy levellerů</i>	54
3.4.2 <i>Diggeři a jejich sociální program</i>	56
3.4.3 <i>Teorie kontinuity a whigové</i>	58
3.5 OLIVER CROMWELL A PROTEKTORÁT	60
4 ZÁVĚR	68
5 SUMMARY	71
6 ANOTACE	76
7 BIBLIOGRAFIE	78

1 Úvod:

Anglická revoluce, známá také jako anglická buržoazní revoluce, znamenala období dějin Anglie mezi lety 1640–1660. Můžeme s ní spojovat i tzv. předrevoluční období, přesahující podle některých historiků i dobu několika staletí, v němž se začaly projevovat samotné prvopočátky události, jež nakonec zemi přinesla velké dějinné i politické zvraty a zanechala v její historii významnou stopu. Předrevoluční vývoj také napomáhá k pochopení podstaty a příčin vypuknutí převratu. Anglická revoluce si vydobyla několik prvenství a unikátností v celých anglických dějinách. Vedla ke změně státního uspořádání z tradiční monarchie na několikaleté republikánské zřízení. Dovedla zemi až na popraviště, kde se nový režim rozhodl nechat popravit legitimního anglického panovníka z rodu Stuartovců, Karla I. A našly by se jistě i další skutečnosti.

Období kolem anglické buržoazní revoluce bylo pohnuté i v dalších státech Evropy. Předehrou anglického převratu se stala na konci 16. století nizozemská revoluce za nezávislost na Španělsku. Souhrou byly bitvy a válečná tažení třicetileté války poloviny 17. století s hlavním motivem náboženské otázky a mocenských bojů panovnických rodů. O století později pak vypukla známá Velká francouzská revoluce, označovaná jako mezník vývoje evropských dějin a přechod od starého řádu absolutismu do nového uspořádání, v němž se stali hybnou politickou silou státu lidé. Obě revoluce, anglická a francouzská, měly podobné rysy. Spočívaly v odporu lidí proti absolutistickým, neomezeným vládám panovníků, které měly být limitovány zastupitelskými zákonodárnými orgány, a jejich úsilí spojovaly pojmy jako boj za svobodu, demokracii a přirozená i občanská práva.

Anglická revoluce může být chápána z mnoha úhlů pohledu. Můžeme říci, že měla mnoho tváří. Nejvýrazněji se do ní jistě promítla politická a náboženská stránka. V politické sféře převrat znamenal vykrystalizování napětí mezi dosavadními politickými silami, usilujícími v zemi o moc. Ty reprezentovala na jedné straně královská moc a protikrálovská parlamentní opozice na straně druhé. Náboženská rovina se ve vztahu k revoluci pojila s působením vlivné církevní odnože puritánů a jejich kritikou nedlouho nastolené anglikánské církve, která ještě v zemi nezapustila pevné kořeny. V pozadí převratu však stojí za zmínku i sociální a ekonomický podtext, jenž také svou měrou poznamenal jeho průběh. Zejména ekonomická otázka je z mého pohledu velmi zajímavá. Anglická revoluce propukla v době, kdy země postupně přecházela do éry kapitalismu. S ním se pojila nová bohatnoucí střední společenská vrstva, buržoazie. Kapitalistické vztahy se začaly objevovat už koncem 16. století a pomalu začaly vytlačovat vazby feudální. Středověké zemědělské zřízení bylo pozvolna nahrazováno tržní výrobní silou, kterou ovládli průmyslníci a obchodníci, kteří přivedli zemi v 18. století

až k hospodářskému rozkvětu a průmyslové revoluci. Není tedy divu, že byly tyto hospodářské změny navázány na změnu politického uspořádání, které by efektivněji reagovalo na ekonomické podněty a potřeby země a také na rychlý vývoj v konkurenčních zemích. Absolutističtí stuartovští panovníci v Anglii vnímali obchodní aktivity království do velké míry jen jako způsob k naplnění státní pokladny pro udržení svého nákladného způsobu života. To zemi přivedlo až na pokraj finančního bankrotu, protože jejich zásahy do ekonomiky státu byly často neefektivní až destruktivní.

Současný stav zpracování tématu v odborné literatuře je pochopitelně rozsáhlejší v anglickém než v českém jazyce, což vystihuje i počet dostupných titulů. Proto má práce většinou vychází z originálů anglických historiků, z nichž jsem pro práci překládala. V české odborné literatuře, která bohužel do nedávné doby téma anglické revoluce téměř přehlížela, zmiňuji historika Martina Kováře (*1965), jehož dvě vědecké monografie na téma anglické buržoazní revoluce s názvy „Anglie posledních Stuartovců 1658–1714“ (1998) a „Stuartovská Anglie: Stát a společnost v letech 1603–1689“ (2001) jsou velmi přínosné a výchozí pro další studie tématu. Dále bych uvedla historika Miroslava Hrocha (*1932), jehož biografické dílo s názvem „Oliver Cromwell“ poutavě popisuje život a úsilí této hlavní postavy anglické revoluce. V zahraniční odborné literatuře je možné nalézt mnoho publikací, zabývajících se anglickou revolucí. Mezi jejich autory patří anglický historik Christopher Hill (1912–2003), anglický historik Christopher Hibbert (1924–2008), anglický historik Barry Coward (*1941), anglický historik Roger Charles Richardson (*1944) a mnoho dalších.

Cílem mé práce je poskytnout náčrt dějin anglické buržoazní revoluce, včetně nalezení jejích příčin, počátků i důsledků pro zemi. Dále bych ráda vystihla roli a význam klíčových osobností revoluce. A také se pokusím o srovnání názorů na interpretaci anglické revoluce z použitých pramenů k vypracování tématu.

Práce je strukturována do několika tematických kapitol. Začíná částí pojednávající o náboženském podtextu anglické revoluce, reformaci církve v 16. století a hnutí puritánů. V dalším oddíle popisují politické pozadí revoluce, zahrnující vlády stuartovských panovníků Jakuba I. a Karla I., dobu občanské války v Anglii, její průběh, klíčové momenty a výsledky, teorii tzv. normanského područí, osobnost Olivera Cromwella a dobu jeho protektorátu, čili finální období anglické buržoazní revoluce. V závěru pak shrnuji nejdůležitější poznatky práce.

2 NÁBOŽENSKÝ PODTEXT REVOLUCE

2.1 DŮSLEDKY ANGLICKÉ REFORMACE 16. STOLETÍ

Anglická revoluce byla ve své podstatě spleťtým jevem. Promítlo se do ní jak náboženské pozadí, tak i politické prostředí Anglie 17. století. Oba elementy byly v mnoha ohledech propojené. Můžeme říci, že náboženská otázka sehrála svou roli zejména v počátcích revoluce a politické události se na ni plynule navázaly.

K porozumění náboženského podtextu revoluce je třeba se vrátit k období reformace církve v Anglii v 16. století. Anglická reformace byla procesem, který započal král Jindřich VIII. (vládl 1509–1547), a znamenala odtržení církve v Anglii ze sféry vlivu římské katolické církve i papeže. Reformace měla politický podtext, král Jindřich VIII. chtěl docílit anulování svého prvního sňatku s Kateřinou Aragonskou. Pohnutkou reformace tedy nebyla náboženská rozepře mezi králem a papežem. Jindřich VIII. v té době stíhal protestanty stejně tak dobře jako odpůrce královského majestátu. Král zpočátku dokonce usiloval o uskutečnění svého rozvodového záměru diplomatickou cestou prostřednictvím souhlasu papeže. „V této fázi ještě nepřicházelo v úvahu odtržení se od Říma, protože byla přirozeně předpokládána spolupráce papeže.“¹ Avšak vlivem spletitostí diplomatických, politických i církevních vztahů té doby byla brzy tato eventualita vyloučena a pro realizaci Jindřichova záměru se ukázala církevní odluka země jako nutná.

„Král měl ve svém úsilí širokou podporu jednak proticírkevní většiny v dolní sněmovně parlamentu (*the House of Commons*), reprezentovaných pozemkovou šlechtou a obchodníky, ale i majetných vrstev na ekonomicky vyspělém jihu a východě země.“² Roku 1534 se Jindřich VIII. prostřednictvím tzv. Státního zásahu³ (*Royal Supremacy*), vydaného parlamentem, prohlásil za jedinou hlavu (*Supreme Governor*) anglikánské církve, kterou ustanovil jako státní. Pontifikát přišel o právo rozhodovat o jmenování anglických biskupů a církevní daně, které byly z Anglie do Říma posílány.

¹ Roger Lockyer, *Tudor and Stuart Britain, 1485–1714* (Harlow: Pearson Education Limited, 2005) 44.

² Christopher Hill, *Puritanism and Revolution: Studies in Interpretation of the English Revolution of the 17th Century* (London: Penguin, 1990) 41.

³ Pokud nebude uvedeno jinak, překlady anglických reálií v textu jsou mými vlastními.

Anglická reformace znamenala: „zrušení všech poplatků Římu...a zákaz všem osobám vycestovat z království za účelem účasti na církevních zasedáních či synodech bez povolení krále. Král byl také prohlášen nejvyšším představitelem anglikánské církve.“⁴

Nicméně krátce po vytvoření nové církve započaly v monarchii spory o její strukturu a teologii, které se dlouze řešily až do konce 17. století. Anglikánská církev nesla již od svých počátků stopy reformované víry po vzoru kontinentálních sousedů. V Evropě v té době probíhalo období reformace, aktivizoval se nespočet náboženských hnutí, usilujících o změnu katolické církve. Právě skutečnost, že Jindřich neponechal pod svou taktovkou v království katolickou víru, zapříčinila tamní velké rozšíření protestantismu. Pro reformaci nebyl protestantismus důvodem, ale stal se jeho následkem.⁵ Letité spory o podobu nové církve daly vzniknout mnohým odnožím v rámci anglikánské církve, jež usilovaly o její další změny. Mezi ně patřili i puritáni, usilující o očistu církve od zbytků katolické víry v 16. a 17. století. Jejich činnost se radikalizovala a nakonec přešla do politické opozice zejména v době působení arcibiskupa Williama Lauda, za panování Karla I., který svými tendencemi ke katolicismu, tvrdou perzekucí náboženské opozice a představami o církevní nadvládě v zemi pomohl posunout Anglii až na práh občanské války.

Nejcharakterističtější znakem reformace bylo oslabení moci církve na úkor královského majestátu. S reformací a zrušením klášterů v zemi přišla církev jednak o svou ekonomickou sílu, ztrátou pozemků a příjmů, ale také politickou moc, a to jak v parlamentu, tak i ve vztahu ke králi. Papežská autorita pominula a církev se ocitla v područí moci monarchy.

„Jindřich VIII. rovněž prohlásil, že už nebude nadále titulován pouze jako ‚Král‘ a ‚Obránce víry‘ (*Defender of the Faith*), ale také jako ‚Ochránce a jediný nejvyšší představitel anglikánské církve‘ (*Protector and Only Supreme Head of the English Church*).“⁶

Církevní majetek a půda, zabavená při reformaci, přešla do Jindřichových rukou. Ten ji mohl buď začít postupně rozprodávat, aby mohl financovat svoje mocenské záměry, zejména v oblasti zahraniční politiky, nebo ji mohl udělovat za královské protislužby. Církevní bohatství bylo opravdu velké a disponovali s ním ještě Jindřichovi nástupci a kryli tím svou panovnickou politiku. Nicméně nabourání dosavadní autority církve v zemi a posílení moci a vlivu panovníka daly základ pro formování panovnického absolutismu. Nejvíce se projevil u Stuartovských

⁴ Francis Charles Massinberg, *The English Reformation* (London: Longmans, Green, 1866) 285.

⁵ srov. Hill, *Puritanism and Revolution* 41.

⁶ Robert Lacey, *The Life and Times of Henry VIII.* (London: Book Club, 1972) 109.

anglických králů, kteří v 17. století vystřídali tudorovskou vládnoucí dynastií. Stal se jednou z příčin revoluce. Stuartovští králové se ocitli v pozici neomezených vládců v zemi nad svými poddanými i církví. Jedinou překážku v podobě parlamentu, jež jim stála v cestě, se pokusili obcházet a oslabovat. Revoluce na sebe nemohla nechat dlouho čekat.

Původní politický spor Jindřicha VIII. s papežem o anulaci jeho sňatku nabral velkolepých obrátek. Jindřich, neúspěšný ve svých jednáních s papežem, založil novou národní církev, do jejíhož čela se ustanovil, popřel svrchovanost papeže a zkonfiskoval církevní majetek. Jeho reformátorské činy však otevřely pomyslné dveře více, než bylo pravděpodobně zamýšleno. Umožnily protestantům v jeho snahách v dalších letech pokračovat a napomoci zemi až k revoluci a občanské válce.

Po smrti Jindřicha VIII. nastoupil na anglický trůn jeho syn, Edward VI. (vládl 1547–1553). V zemi se začaly objevovat názory, že by se církev mohla navrátit zpět do područí katolictví, a „mnozí si mysleli, že usmíření s Římem bylo možné a v podstatě snadné.“⁷ Jeho vláda se však v náboženské otázce nesla v duchu reformátorských snah jeho otce. Dvě tzv. Knihy obecných modliteb (*Books of Common Prayer*), které vydal v letech 1549 a 1552, de facto znamenaly ustanovení protestantismu v zemi. Anglikánská církev v království pevněji zapustila kořeny. S vládou Marie I. Tudorovny (vládla 1553–1558) došlo v Anglii na několik let k obnově katolické víry a s ní i k tvrdé perzekuci protestantů. Díky popravám mnoha náboženských jinověrců, kteří končili na hranicích, si královna vysloužila přezdívku „Krvavá Marie“ (Bloody Mary). Když Alžběta I. (vládla 1558–1603) nastoupila na anglický trůn, byl v zemi nastolen opět protestantismus. Parlamentní tzv. Zákon o svrchovanosti (*Act of Supremacy*) z roku 1559 ustanovil Alžbětu tzv. Nejvyšším vládcem anglikánské církve (*Supreme Governor of the Church of England*). Zároveň parlamentem prošel i tzv. Zákon o jednotě (*Act of Uniformity*), jenž si vynucoval povinnou příslušnost k státní anglikánské církvi a používání upravené verze Knihy obecných modliteb z roku 1552. Aby Alžběta zažehnala hrozícímu válečnému konfliktu mezi katolíky a protestanty a v zemi nastolila náboženský mír, musela se přiklonit ke kompromisům. V obnovené protestantské víře byly ponechány některé katolické elementy, například používání církevních rouch při obřadech. Roku 1563 schválil synod anglikánské církve (*Convocation*) tzv. Třicet tři článků (*the Thirty-three Articles*), dogmatické krédo anglikánské církve a vymezil tak její postavení vzhledem ke katolické církvi i evropskému protestantismu. Vše posvětil parlament, když roku 1571 krédo uznal.

⁷ Francis J. Bremer, *The Puritan Experiment: New England Society from Bradford to Edwards* (London: University Press of New England, 1995) 3.

Právě do tohoto období se kladou první aktivity puritánských reformátorů, usilující o větší očistu anglikánské církve od katolicismu. Znovu nastolená protestantská víra za vlády Alžběty I. nabrala poněkud konzervativnější charakter, zejména ve vztahu ke katolické církvi, s čímž protestanti nebyli spokojeni. Mezi vůbec první puritánské aktivisty patřili John Field (1545–1588) a Thomas Wilcox (1549–1608). Ti roku 1571 vydali a adresovali parlamentu svou tzv. První výtku parlamentu (*First Admonition to Parliament*), v níž se ho snažili přesvědčit o nutnosti reformy církve. Nicméně trvalo několik desetiletí, než se to podařilo. Mezitím byli puritáni za jakékoli projevy kritiky anglikánské církve perzekuováni.

Dalo by se říci, že se Alžbětě nelehká snaha udržet náboženský smír dařila. Trvala až do doby vypuknutí revoluce ve 40. letech 17. století, kdy již reformátorské snahy puritánů dominovaly, získaly moc i na politické scéně a své úsilí zpečetily vítězstvím v občanské válce v Anglii.

2.2 PURITÁNI

2.2.1 Obecně o puritánském hnutí

Puritáni (z latinského *puritas*, čistota) byli stoupenci protestantského hnutí v Anglii, kteří v 16. a 17. století usilovali o očistu, neboli reformu anglikánské církve od pozůstatků katolicismu. Sami se v prvopočátcích nazývali tzv. Zbožnými (*the Godly*), ale později převládlo jejich označení jako puritáni. Své aktivity vyvíjeli jak uvnitř anglikánské církve, tak i mimo ni jako tzv. separatisté (*Separatists*). Nicméně většina jich působila v rámci církve. Puritány je označováno několik náboženských skupin, mezi něž patřili baptisté, brownisté, independisté, quakeři a další. Hlavní náplní reformního programu puritánů byly polemiky v otázkách církevních obřadů, doktrín a biskupství. Kladli důraz na osobní zbožnost člověka. Charakterizoval je smysl pro disciplínu, povinnost a morálku. Protestovali proti některým formám umění a zábavy a zdůrazňovali náboženskou individualitu.⁸ Puritánství neznamenovalo pouze náboženské přesvědčení lidí, ale zasahovalo do všech oblastí života člověka. Je možné ho popsat také jako: „názorové stanovisko, životní filozofii či soubor hodnot...uspořádání celého života člověka, jak emocionálního, tak intelektuálního.“⁹

Prvopočátky puritánského hnutí je možné nalézt už za vlády anglického krále Edwarda VI., syna Jindřicha VIII. Nicméně označení „puritáni“ se začalo objevovat až v alžbětinské Anglii 60. let 16. století. Za vlády Alžběty I. i Jakuba I. byli stoupenci tohoto seskupení tvrdě perzekuováni. V této době docházelo k přísnému vynucování konformity a jednoty anglikánské církve a jakékoli projevy kritiky či revolty byly stíhány. Pronásledování puritánů mělo za následek jejich početné emigrace do Holandska a Nové Anglie.

Mezi největší odpůrce puritánů patřil zejména arcibiskup z Canterbury John Whitgift (1530–1604) a jeho nástupci Richard Bancroft (1544–1610) a William Laud (1573–1645). Anglie měla ve skutečnosti po reformaci církve v 16. století ustanoveny dva arcibiskupy. Arcibiskup z Yorku spravoval svou část z 27 biskupských diecézí na severu země a arcibiskup z Canterbury ovládal území na jihu království. Canterburský arcibiskup měl vždy větší politickou i církevní moc než jeho severní soused, neboť jeho sféra vlivu byla blíže centrální vládě země a zahrnovala dvě významné univerzity, Oxford a Cambridge.¹⁰

⁸ srov. I. H. Evans, *A New Dictionary of British History* (London: E. Arnold, 1963) 296.

⁹ Perry Miller, and Thomas H. Johnson, *The Puritans: A Sourcebook of Their Writings* (New York: Courier Dover Publications, 2001) 1,4.

¹⁰ srov. Bremer 2.

Po smrti Alžběty I. nastoupil na anglický trůn Jakub I. Král byl povolán na trůn v době, kdy již tehdy jako Jakub VI. několik let panoval v presbyteriánském Skotsku. Byl vychován v duchu této víry, což dodalo puritánům naději, že jejich reformy budou novým panovníkem akceptovány. Roku 1603 předložili králi tzv. Millenarskou petici (*Millenary Petition*), nazvanou podle tisíce podpisů, které nesla. Obsahovala mimo jiné základní požadavky jako úpravu církevních obřadů, zejména odstranění symbolu kříže při křtu, zrušení užívání prstenů při uzavírání manželství, povinnosti nosit církevní roucha při bohoslužbách a klanění se při obřadech, kladla důraz na zbožnost a vzdělanost duchovních.¹¹ Na teologické konferenci v paláci Hampton Court roku 1604 však Jakub odsouhlasil jen některé body petice a klíčová témata puritánského programu zamítl. Vyjádřil tak svoje stanovisko pokračovat konzervativní náboženskou cestou Alžběty I. To de facto znamenalo konec možností vyřešit náboženský rozkol umírněnou cestou vyjednávání. Odmítavé stanovisko krále podpořit některé hlavní reformy, doprovázené perzekucí nonkonformistů, přimělo puritány se stále více přikloňovat k radikalismu. Mnoho nonkonformních, zejména separatistických náboženských skupin, odcházelo do exilu za hranice království. Nová Anglie jim nabízela možnost zakládat svobodné puritánské kolonie a uniknout pronásledování, které nejednou končilo i popravami.

V Anglii se mezitím situace vyostřovala. Roku 1625 vystřídal Jakuba na anglickém trůnu jeho syn Karel (vládl 1625–1649). Po jmenování Williama Lauda arcibiskupem canterburským roku 1633 v zemi zavládl ještě větší teror než za jeho předchůdců. Laudova agresivní tzv. politika vysoké církve (*high church policy*) usilovala o nastolení totální uniformity anglikánské církve. Tyto okolnosti „zahnalý puritány do opozice, v níž se zformovali do mocné politické síly, která sehrála v anglické revoluci klíčovou roli v zápasu mezi korunou a parlamentem.“¹²

2.2.2 Kázání jako politická zbraň puritánů

„Kázání bylo jedním ze základních znaků protestantismu.“¹³ Mimořádnou důležitost mělo pro puritány, kteří usilovali o rozšíření počtu kazatelů v řadách anglikánské církve. Tvořilo protiváhu tehdejšího církevního důrazu na liturgie modlitebních knížek. Kázání však v 16. a 17. století neplnilo pouze náboženskou funkci, ale mělo i politický význam. Anglikánská

¹¹ srov. Daniel Neal, *The History of the Puritans* (New York: Harper&Brothers, 1844) 107.

¹² Evans 296.

¹³ Christopher Hill, *Society and Puritanism in Pre-Revolutionary England* (Londýn: Penguin, 1991) 33.

církev držela silný monopol na formování myšlení lidí a jejich názory, kontrolovala vzdělávání a cenzurovala knihy. Kázání tedy mohlo sloužit puritánským reformním snahám. Bylo důležitým komunikačním kanálem mezi protestantskými kazateli a anglickým lidem. Sloužilo většině Angličanů jako zdroj politických informací a myšlenek. Poskytovalo také prostor pro puritánskou kritiku církve, krále i politické situace v zemi. Puritáni útočili ve svých kázáních na neuspokojivě se vyvíjející zahraniční politiku, tendence králů k absolutismu a zavádění nových poplatků a daní.

Anglikánská církev se snažila rozmáhajícím se aktivitám puritánských kazatelů zabránit. Usilovala v té době o udržení jednoty církve a s podporou královského majestátu stíhala jakékoli projevy kritiky. Společně s protestantskými kázáními probíhala kázání duchovních, horlivě bránících církev a panovníka. Puritáni však pro anglikánskou církev nebyli lehkým soupeřem. Jejich zapálení pro věc a vysoká míra vzdělanosti jim poskytovala velkou výhodu a získávala početné příznivce. „Puritáni považovali náboženství za velmi spletitý, jemný a vysoce intelektuální systém a školili své teologické odborníky a znalce v takovém rozsahu, v jakém jsou dnes připravováni například inženýři či chemici...“¹⁴ Kazatelé byli pro výkon své činnosti licencováni biskupy. To nahrávalo arcibiskupovi, aby se mohl při obnovování licencí zbavit nepohodlných osob. Církev cenzurovala obsah kázání i přesně vymezovala, jakým způsobem měla být interpretována. Měla k dispozici i donucovací prostředky, kterými mohla provinilce proti pravidlům exkomunikovat z církve, v krajním případě penalizovat, uvěznit, mučit a dokonce v krajních případech odsoudit církevními soudy k smrti. „Mnoho duchovních bylo sesazeno ze svých postů a někteří našli útočiště v dalších zemích Evropy, aby se tak vyhnuli krutým trestům.“¹⁵

I přes represivní církevní úsilí získávali postupně puritáni ve své činnosti převahu a širokou podporu veřejnosti. Jejich liberální kázání, podněcující svobodné myšlení lidí v početných diskuzích, bylo populárnější než strnulé církevní obřady. Církev si pozdě uvědomila skutečnou sílu a hrozbu skrývající se v protestantských kázáních. Perzekuování zesílilo až v dobách, kdy měli puritáni mezi anglickým lidem silné pozice a pozvolna vítězili i v politické sféře. „Nadvláda v kazatelnách se stala otázkou politické moci.“¹⁶ Mezi první úspěšné politické aktivity puritánů patřilo roku 1584 zvolení reformátorské menšiny do dolní

¹⁴ Miller, and Johnson, *The Puritans* 4.

¹⁵ Bremer 7–8.

¹⁶ Hill, *Society and Puritanism* 39.

komory parlamentu. A další zdary na sebe nenechaly čekat v následujících letech. Puritáni promyšleně vyvíjeli svoje aktivity v bohatých prosperujících městech a získávali si přízeň zámožných a významných rodin, především z řad bohatých kupců, obchodníků a některých předních šlechtických rodů. Ti je finančně podporovali a poskytovali jim patronát, jenž je chránil před církevním dohledem. Sympatie si puritáni získali i u některých biskupů anglikánské církve, kteří jim dávali větší volnost než v jiných diecézích. Protestantská kázání vítala a podporovala města. Přítomnost kazatelů přinášela do měst návštěvnost a s tím spojené tržby. Kazatelé se stali nezbytnou součástí městských trhů a jarmarků. Pro účely puritánského hnutí zakládali někteří šlechtici přípravné koleje pro budoucí protestantské kazatele. Jak můžeme vidět, puritáni měli opravdu silnou a početnou podporu napříč světskou i církevní složkou anglické společnosti té doby.

Nicméně za úspěchem puritánů stála hlavně jejich disciplína a pracovitost. Pro mnohé kazatele z řad puritánů bylo kázání životním posláním. Svoje vyzískané pozice pak zúročili i v politickém životě. Jejich popularita v zemi jim přinesla křesla v parlamentu a cesta k revoluci se otevřela. Mohli tak naplnit další cíle svého programu. „Vzestup puritanismu, jak v náboženské, tak i politické formě, a nárůst jeho popularity mezi voliči po celém království byl nesporně projevem ducha této oblíbené parlamentní strany.“¹⁷

Na konci 16. století se puritánství stalo hlavní silou v pozdně alžbětinské Anglii. Puritánští kazatelé usilovně podnikali vše pro to, aby dostali svou reformovanou víru ke každému obyčejnému farníkovi ve venkovských kostelech a intenzivně se věnovali potřebám lidu. V posledních letech vlády Jakuba I. puritánské kazatelské aktivity výrazně zesílily. V Evropě zuřila třicetiletá válka (1618–1648) a katolické protireformační tažení. To vše mělo rozhodnout o budoucnosti evropského protestantismu. Jakub se rozhodl stranu protestantů nepodpořit a započal vyjednávání s katolickým Španělskem o sňatku jeho syna se španělskou princeznou. Puritáni měli oprávněné obavy o možné znovunavrácení anglické víry do područí katolicismu a ve svých kazatelnách otevřeně kritizovali panovníkovu politiku i plánovaný španělský sňatek. Nicméně ani další roky s nástupem a vládou Karla I. na anglickém trůnu nepřinesly puritánům kýžené reformy anglikánské církve. Naopak propast mezi nimi na jedné straně a panovníkem a církví na straně druhé se ještě více prohloubila. Pod vlivem své katolické manželky Henrietty-Marie Bourbonkové a silně protipuritánského rádce a později arcibiskupa canterburského Williama Lauda rozpoutal Karel v zemi další vlnu tvrdých perzekucí puritánů.

¹⁷ Samuel Hopkins, *The Puritans: The Church, Court, and Parliament of England During the Reigns of Edward VI and Queen Elizabeth* (Boston: Gould and Lincoln, 1861) 18.

Jejich cílem bylo zcela vyhladit puritánské náboženské praktiky. K tomu mu měly pomoci i ustanovené církevní soudy, tzv. Hvězdná komora (*Star Chamber*) a tzv. Dvůr Vysoké komise (*Court of High Commission*), které měly za následek další puritánské emigrace převážně do Nové Anglie. Úlevu přinesl puritánům až tzv. Dlouhý parlament (*Long Parliament*), zasedající v letech 1640–1649. Roku 1642 schválil tzv. Deklaraci o církevní reformě (*Declaration on Church Reform*), která v otázce utlačovaných puritánských kazatelů „ustanovila po celém království vzdělané kázající duchovní s dostatečnou rentou,¹⁸ čímž upevnila jejich pozice. Parlament se rovněž usnesl o popravě Williama Lauda, k níž došlo vlivem králova zásahu až roku 1645, a zrušení perzekučních církevních soudů.

Puritáni následně spojili své síly s parlamentem proti králi a jeho přívržencům v občanské válce v Anglii (1642–1651). Důvodem jejího vypuknutí bylo vykrystalizování mnohaletých vzájemných neshod a nemožnost ustanovit v nejdůležitějších otázkách kompromis, vyhovující všem stranám. Ve válečném konfliktu se také odrazila obecná nechuť k praktikám arcibiskupa Lauda, perzekuce puritánů a soupeření krále a parlamentu o svrchovanost v zemi.

2.2.3 *Kritika anglikánské církve*

Puritánská kritika anglikánské církve se zrodila téměř s jejím ustanovením. Počátky jsou kladeny zejména do doby obnovení protestantismu za vlády Alžběty I. Nová víra, jež nabrala konzervativního rázu a ponechala si některé katolické elementy z dob vlády Marie I. Katolické, puritánské reformátory neuspokojila. Naopak jim zavdala podnět k zapáleným snahám o její očistu od papeženství. Puritáni se snažili navázat na anglickou reformaci. Usilovali o ještě větší odluku anglikánů od římské církve, hlavně v otázkách náboženské doktríny a obřadů. „Byli ti nejodhodlanější protestanti v zemi, zapálení kalvinisté, horliví a oddaní kazatelé a zarytí nepřátelé papeženství a všeho, co k němu mělo sklony.“¹⁹ Hlavním terčem puritánských kritik se stala tzv. Kniha obecných modliteb (*Book of Common Prayer*), jež nesla anglikánské dogmatické učení. Na shromáždění ve Westminsteru (*Westminster Assembly*) se puritáni roku 1643 doktrinálně vymezili tzv. Westminsterským vyznáním víry (*Westminster Confession of Faith*). V tom se teologicky přiklonili k příbuznému presbyterianismu. Po skončení občanské války nastalo v Anglii období královského interregna a protektorátu revolučního vůdce Olivera

¹⁸ John William Allen, *English Political Thought 1603–1660, Vol. 1 1603–1644* (London: Methuen & Co. Ltd., 1938) 355.

¹⁹ Daniel Neal, and Joshua Toulmin, *The History of the Puritans or Protestant Non-Conformists from the Reformation to the Death of Queen Elizabeth. Vol. 1* (Portsmouth: Charles Ewer, 1816) 559.

Cromwella. Jako stoupenec independistů nebyl Cromwell presbyterianismu nakloněn, proto jej neustanovil oficiálním náboženským proudem. Jeho vláda se nesla naopak v duchu náboženské svobody.

Puritáni kritizovali anglikánskou církev z mnoha hledisek. Napadali její doktríny, církevní obřady i biskupskou hierarchii. Usilovali o reformu církevní struktury podle presbyteriánského modelu a chtěli „omezit moc biskupů.“²⁰ V centru puritánského učení stála nejvyšší božská autorita, která stála nad všemi záležitostmi lidí. Puritáni vycházeli z Bible a členové jejich komunit měli v souladu s ní vést skromný, zbožný a vzdělaný život. Bohoslužby se podle nich měly přísně držet pokynů v Bibli, měly být jednoduché a odsuzovali jakékoli projevy modlářství. „Puritáni věřili, že některé oblasti víry a církevní praxe byly určeny Bohem a neměly by podléhat otázkám či změnám.“²¹ Byli stoupeni co nejmenšího počtu konaných obřadů, kostelního zdobení a hudby při bohoslužbách. Kladli velký důraz na důležitost kázání. V duchu kalvínského učení hlásali, že jediným představitelem církve je Kristus, nikoli král či papež. Popírali jejich církevní autoritu. Nicméně králi, jakožto světskému vládci odpovědnému Kristu, přisuzovali povinnost v zemi ochraňovat pravou víru.

Jednou z reakcí na vzrůstající puritánskou kritiku se staly církevní soudy. Anglikánská církev jich měla k dispozici přibližně dvě stě padesát, jejichž historie sahala až do středověku. Zvýšený význam zaznamenaly v době reformace církve Jindřichem VIII. v 16. století. Byly mu v jeho snahách velkou oporou. Další příležitost jejich funkce přišla v době anglické revoluce. Soudy sloužily anglikánům k potlačování puritánského hnutí a vynucování konformity ke státní církvi. Odsuzovaly ty, kteří se snažili podkopávat jejich autoritu. V 17. století začaly pracovat na základě tzv. Kánonů (*The Canons*), vydaných roku 1604. Ty byly součástí církevního práva (*canon law*), jež stanovovalo kompetence církevních soudů. Nicméně v pozdějších letech pravomoci církevních a civilních soudů splývaly, neboť moc těch církevních rostla. Zejména s horlivou podporou Williama Lauda začaly ovlivňovat i občanskou sféru obyvatel Anglie. Znamenalo to velký posun od morálních prořešků proti Bohu, neboli hříchů, z kterých se původně měli lidé před církevními soudy zpovídat. Revoluční století se neslo ve znamení bojů mezi těmito dvěma soudy o sféru působnosti. Církevní soudy tehdy měly značnou hierarchii a zázemí, čítající systém soudců, právníků a dalších příslušníků, aby začaly zasahovat i do světských záležitostí, zejména majetkových. Mohly se více obohacovat na pokutách

²⁰ John Trevor Cliffe, *Puritans in Conflict: The Puritan Gentry During and after the Civil Wars* (London: Routledge, 1988) 5.

²¹ Bremer 13.

a zabaveném jmění lidí. Puritáni tyto praktiky včetně církevního práva napadali, jelikož „zcela odporovaly vůli Krista.“²² Možnou obranou civilních soudů v zápasu s církevními bylo použití tzv. *Zákazů (Prohibitions)*, které mohl vznést civilní soudce a znemožnit tak projednávání případu před soudem církevním. „Zákazy existovaly, aby zabránily duchovním vynést rozsudek za světský poplatek.“²³ Nicméně často to bylo velmi komplikované. Za církevními soudy a jejich pravomocemi stál jak arcibiskup canterburský, tak samotný král.

Hlavními, a dalo by se říci nejnebezpečnějšími z církevních soudů, byly tzv. Hvězdná komora (*Star Chamber*) a tzv. Dvůr Vysoké komise (*Court of High Commission*). Soudní jednání se konala tajně, bez přisedící poroty a možnosti na odvolání se proti vynesenému rozsudku. Chyběli i svědci, svědectví byla pouze písemně sepsována. Za vlády Stuartovských králů se soudy staly politickou zbraní proti odpůrcům církve a majestátu. Byly symbolem zneužívání a nesprávného používání moci. Narozdíl od běžných církevních soudů, tyto mohly pokutovat i uvězňovat lidi. Držely také ve svých rukou pevný dohled nad cenzurou a jakékoli prohřešky tvrdě stíhaly. „Představitelé církevních soudů umísťovali svoje špehy do všech podezřelých farností, aby udržovali dohled nad těmi, kdo nechodili do kostela.“²⁴ Jejich fungování je některými historiky přirovnávána k činnosti katolické inkvizice. Puritáni ostře vystupovali proti jejich perzekuční činnosti. Jejich úsilí bylo nakonec naplněno ve 40. letech 17. století, kdy tzv. dlouhý parlament činnost těchto soudů zrušil. Zvykové právo dominovalo nad církevním. Po restauraci monarchie došlo k znovu oživení církevní jurisdikce. Změnou však byla její přímá plná podřízenost královskému majestátu.

Soudy ve své činnosti operovaly mocnou církevní zbraní v podobě exkomunikace. Znamenala vyobcování hříšníků z náboženské komunity, související s nemožností účastnit se náboženských rituálů a obřadů, které tehdy komunitu spojovaly. „Exkomunikace znamenala nejen být vyhoštěn z církve, ale také zahrnovala různé právní a společenské nevýhody. Nejenom, že exkomunikovanému byl zakázán vstup do kostela, ale ostatní členové náboženské komunity se s ním nesměli stýkat.“²⁵ Bez této formy trestu by církevní soudy neměly smysl. Existovala možnost odčinit své hříchy a zbavit se uvalené exkomunikace. Lidé se mohli vykoupit, ovšem

²² Hill, *Society and Puritanism* 291.

²³ John Nalson, *An Impartial Collection of the Great Affairs of State* (London: S. Mearne, T. Dring, B. Tooke, 1682) 365.

²⁴ Neal, and Toulmin 327.

²⁵ R. B. Outhwaite, and Richard H. Helmholz, *The Rise and Fall of the English Ecclesiastical Courts, 1500–1860* (Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2006) 12.

za velmi vysoké poplatky, kterými se tehdejší církevní hierarchie značně obohacovala. Lidé byli buďto za svoje prohřešky exkomunikováni, aby se tak posléze za tučné peníze z ní vykoupili, nebo jim bylo exkomunikací vyhrožováno při vynucovaných zvýšených poplatcích za povinné náboženské služby. Exkomunikováni mohli být i samotní kněží vyšší duchovní hierarchií za to, že řádně neexkomunikovali členy komunity. V době občanské války byla exkomunikace využívána církví k obraně krále, avšak po pádu monarchie a nastolení protektorátu, kdy opora církve ve státní moci tak přestala existovat, exkomunikace ztratila velkou část svého významu.

Zrušení církevních soudů ve 40. letech 17. století znamenalo pro puritány velké vítězství a zadostiučinění. Nicméně další vývoj puritánského hnutí už tak triumfální nebyl. 60. léta přinesla pád revoluce s koncem Cromwellova protektorátu a restauraci monarchie. Anglikánská církev se vrátila do předválečného stavu. Novým tzv. Zákonem o jednotnosti (*Act of Uniformity*) z roku 1662, který posvětil parlament, král Karel II. znovu ustanovil tzv. Knihu obecných modliteb jako povinnou a jedinou doktrínu anglikánské církve včetně náboženských obřadů a ceremonií z ní vycházejících. Důsledkem bylo tzv. Velké vypuzení (*Great Ejection*), když byli puritáni vytlačeni mimo církve. Obnovená víra se neslučovala s jejich učením. Puritáni v dalších letech působili mimo státní církve v několika náboženských denominacích a zpočátku byli ve svém působení utlačováni. Vše změnil roku 1689 tzv. Toleranční zákon (*Act of Toleration*), jenž byl v království vyhlášen parlamentem. Přinesl nonkonformistům svobodu uctívání a dalších náležitostí víry. Puritáni tedy z království po restauraci nezmizeli, ani nebyli rozprášeni, ale pokračovali ve svém učení v jednotlivých kongregacích dále, ačkoli už ne radikálním. Toleranční listina jim dovoľovala svobodně hlásat svoje teze a volně v zemi dále působit. Nicméně ve společenském a politickém životě zůstali puritáni od návratu Karla II. na trůn omezeni, nebylo jim například povoleno působit na univerzitách a vést aktivní politický život.

2.2.4 Puritánská pracovní morálka a disciplína

Puritáni nevyvíjeli úsilí pouze v náboženské sféře. Své učení aplikovali také na oblast ekonomie a práce. Anglické hospodářství a situace na pracovním trhu na přelomu 16. a 17. století nebyly nijak útěšné. Charakteristickým rysem byla masivní dobrovolná nezaměstnanost a neschopnost trhu plně využít všechny své pracovní kapacity. Vyplývalo to z tradičních základů anglické společnosti, jež se nesla v duchu zahálky o četných svátcích, nestálosti a nepravdělnosti práce a neochoty lidí při vyšší mzdě více pracovat. To vše přispělo k neuspokojivě se vyvíjejícímu ekonomickému prostředí. Zapříčinilo, že poptávka na trhu převýšila nabídku, ceny výrobků byly vysoké a mzdy často dosti nízké. Skutečná produktivita

trhu byla hluboko pod jeho produkčními možnostmi. Je možné říci, že anglické hospodářství bylo v té době strnulé a neschopné konkurence. Hlavní složku ekonomiky Anglie tvořilo zemědělství a to „záviselo na dobré úrodě. Jedna špatná sklizeň mohla narušit celé hospodářství, zvláště když na zemědělství závisela jeho další odvětví.“²⁶ Vysoká míra nestability a neochota mnoha lidí pracovat výrazně zpomalovaly ekonomický vývoj země. Dalším problémem byla rapidně se zvyšující populace a neschopnost trhu je efektivně zapojit do výrobních procesů. Anglie se díky tomu ocitla v nevýhodné obchodní pozici vůči okolním státům, velkou výhodou mělo zejména rychle se rozvíjející a prosperující Nizozemí. Země potřebovala novou ideologii, která by obhajovala pravidelnou systematickou pracovní činnost. To byla jediná cesta ven z tohoto začarovaného kruhu směrem k ekonomické vyspělosti a prosperitě.²⁷

Na tuto hozenou rukavici zareagovali puritáni. Problémem, který se hodlali pokusit vyřešit, nebyl nedostatek výrobních sil, ale tehdejší zpátečnické ekonomické uspořádání a sklony většiny Angličanů k nečinnosti, opilství a hazardním hrám. Puritánství v tomto ohledu napomohlo zavést a rozšířit pracovní disciplínu. V prostředí předprůmyslové anglické společnosti, jež naléhavě potřebovala ustanovení nových pravidel, začali puritáni zdůrazňovat důstojnost a náboženskou důležitost práce. Tehdejší feudální společnost udělovala práci jen nepatrný společenský význam. Puritáni chtěli její sociální hodnotu zvýšit a ustanovit ji přední prioritou všech lidí. Napomohl jim v tom i přirozený ekonomický vývoj v Anglii. Od konce 16. století se v ní pomalu začal probouzet kapitalismus, nový směr, který měl změnit dosavadní uspořádání feudální společnosti. Práce již neměla být ničím degradujícím, ale společenskou nutností.

Výchozím bodem se pro puritány stalo tzv. Kázání proti nečinnosti (*Homily Against Idleness*), jejímž autorem se v roce 1571 stal anglický biskup ze Salisbury, John Jewel (1522–1571). Podle nich „člověk nebyl zrozen, aby odpočíval a pohodlněl, ale aby usilovně a pilně pracoval.“²⁸ Puritánští kazatelé je v kostelech horlivě proklamovali a snažili se ve městech i na venkově působit na anglický lid. Zahálku označovali za hřích a kladli přitom důraz na společenskou odpovědnost práce, šetrnost, skromnost a hodnotu času, jenž neměl být nečinně plýtván. Radikální puritánský myslitel a zakladatel separatistické odnože brownistů, Robert Browne (1540–1630), dokonce prohlásil, že zahálčivý člověk přestával být členem církve boží.

²⁶ Barry Coward, *The Stuart Age: England, 1603–1714* (Harlow: Pearson Education, 2003) 5.

²⁷ srov. Hill, *Society and Puritanism* 122.

²⁸ *Certain Sermons or Homilies Appointed to Be Read in Churches in the Time of Queen Elizabeth* (Philadelphia: Herman Hooker, 1855) 459.

Kázání puritánů nezapomínala na kritiku katolické církve, coby původců zahálky a ekonomického zpátečnictví v Anglii. Vyčítali jí, že nepřipravila vhodné podmínky pro rozvoj obchodu, práce a výroby. Ustanovila velký počet svátků v kalendářním roce, o kterých se nepracovalo, což se negativně odrazilo v nízké produkci. „Papeženství je vhodné do neměnné zemědělské společnosti, která nenabízí svým obyvatelům možnost zbohatnout více než ostatní a ve kterém je chudoba stav svátosti. Protestantismus se hodí do soutěživé komunity, kde Bůh pomáhá těm, kteří si pomáhají sami, kde šetrnost, akumulace jmění a pracovitost jsou nejvyšší hodnoty a chudoba téměř zločinem.“²⁹ Katolictví dále přispělo k pěstování lenosti. Nečinný život mnichů a jeptišek v kláštorech dával lidem špatný příklad. „Papeženství bylo ustanoveno důvtipem člověka k vydržování okázalé zahálky.“³⁰ Puritánským útokům neunikla ani anglikánská církev. Zásahy arcibiskupa Lauda byly spatřovány po ekonomické i společenské stránce jako pokusy dovést zemi zpět do papeženství. Poplatky za církevní služby a obřady a další příspěvky vybírané z kapes obyčejných lidí ztěžovaly rozvoj obchodních aktivit v království.

Ekonomické myšlenky puritánů se zaměřovaly na střední majetnou pracující třídu v Anglii. Těžko mohly apelovat na šlechtu, jež se nepodílela na produktivních aktivitách v zemi a s puritány nesympatizovala, nebo na úplně chudé nemajetné obyvatele. Cílem puritánského působení byli rolníci, řemeslníci a drobní či střední obchodníci, kteří podporovali puritánské kazatele a celé hnutí. Nová filozofie tvrdé práce a disciplíny jim dodávala potřebný směr k prosperitě a blahobytu. Střední pracující třída anglické společnosti tvořila velkou část puritánských příznivců, což bylo zúročeno i v občanské válce. Mimo ni se puritáni ve svých snahách opírali o šlechtické patrony, bez kterých mohli kazatelé jen stěží vykonávat svoje povolání, a puritánskou menšinu v dolní komoře parlamentu.

Puritáni kladli důraz na důstojnost práce a pilné pracovní úsilí. Umisťovali je na vrchol žebříčku společenské váženosti a zatracovali jakékoli projevy zahálky či nečinnosti. Práce byla projevem ctnosti, obohacovala jejich nositele, ale přispívala i k blahobytu celé společnosti. Radikálnější verze jejich učení zaútočily na všechny, kdo se nevěnovali žádnému povolání, řemeslu či obchodu. Napadly představitele anglické šlechty, nepracující a pobírající doživotní zděděnou rentu, a nečinné kněze. Jejich neprospěšný zahálčivý život označily za neposlušnost a vzepření se samotnému Bohu, který nedovoľoval nikomu žít nečinně. Majetek obhajovaly

²⁹ Hill, *Society and Puritanism* 129.

³⁰ Richard Sibbes, *I. The Bruised Reed and Smoking Flax. II. A Fountain Sealed. III. A Description of Christ* (London: Pickering, 1838) 119.

pouze prací. V puritánských kázáních byla šlechta, jakožto projev jednoho ze dvou nejzávažnějších příkladů nečinnosti, spojována s žebrajícími, žijícími na úkor druhých. Někteří puritánští kazatelé byli na svou dobu dost nekompromisní a troufali a nejednou se stalo, že si za to vysloužili potrestání. Nicméně si svými názory a povyšováním středních pracujících lidí vysloužili pro své účely četné příznivce.

Konec 50. let 17. století přinesl pád revoluce a výrazný pokles puritánských aktivit. Střední pracující třída ztratila v obnovené monarchii svoje pozice coby, podle puritánů, nejváženějších ve společnosti. Nicméně duch puritánských snah v oblasti práce nebyl úplně zatlačen do pozadí. Důležitost a význam práce se ukázal jako možný nástroj v boji s tehdejší zločinností, jež měla svoje kořeny v chudobě. Pracovitost našla svoje místo dokonce mezi nejvyššími kruhy společnosti a mnoho šlechticů začalo být více nakloněno ekonomickým aktivitám.

Ve spojitosti s problematikou práce zasáhli puritáni také do oblasti svátků. Ke zlepšení ekonomické situace a zvýšení produktivity v Anglii mělo dojít nejen zapojováním co největšího počtu lidí do výrobního procesu, ale také ustanovením pravidelné pracovní doby. Ta byla nezbytná pro zavedení efektivního konkurenceschopného hospodářství. Puritáni usilovali o zrušení četných církevních svátků v anglickém kalendářním roce, které lidem poskytovaly prostor pro zahálku. Svátky zabíraly v té době v součtu několik měsíců v roce. Místo toho usilovali o nastolení tzv. Sabatu (*the Sabbath*) neboli tzv. Božího dne (*the Lord's Day*). Jednalo se o pravidelné týdenní volno o neděli, které se více hodilo do plynulé ekonomicky aktivní společnosti. Lidé si měli odpočinout od práce, ale zejména se věnovat náboženským povinnostem a návštěvě kostela. Sabat byl ustanoven jako den zasvěcení Bohu bez narušení světskými aktivitami, ať už pracovními či zábavnými. „Sabat byl pro puritány dnem, o kterém měli být lidé vzděláváni ve svých náboženských a společenských povinnostech, dnem kázání, učení katechizmu a vštěpování disciplíny.“³¹ Proti puritánským naléhavým výzvám k dodržování sabatu se postavil královský majestát i šlechta. Sabat se na počátku 17. století těšil oblibě zejména u pracujících, kteří mohli provozovat pracovní činnost v ostatní církevní svátky v roce. Puritáni si v otázce sabatu získali vliv i na půdě anglikánské církve. Nicméně z podnětu šlechty, jež se nehodlala smířit se zákazem světských zábav v tento den, byly panovníky Jakubem I. a posléze Karlem I. v letech 1617 a 1633 vydány dvě tzv. Knihy sportů (*Books of Sports*). Tyto deklarace povolovaly o nedělích a dalších svátcích provozování rozličných sportů. Až rok 1643

³¹ Francis White, and Richard Badger, *A Treatise of the Sabbath-Day* (London: Printed by Richard Badger, 1635) 227.

a dominance puritánů v parlamentu přinesl vykrytalizování sporu. Tzv. Knihy sportů byly na příkaz veřejně páleny a sabat na cestě k občanské válce zažíval období největšího rozkvětu. Zavedení sabatu a zrušení církevních svátků mělo nejen příznivé ekonomické důsledky, ale „napomohlo straně parlamentu, jež mohla prostřednictvím kazatelů vzdělávat, ovládat a vést k disciplíně své příznavce.“³² Sabat si v Anglii našel své místo i v restaurované monarchii po skončení interregna. Karel II. se uvolil k dodržování tzv. Božího dne. Puritánské představy o pravidelném týdenním volnu přetrvaly a staly se běžným jevem ve všech moderních vyspělých komunitách.

Puritánské hnutí mohlo těžko být tak úspěšné bez svého nejcharakterističtějšího jevu, jakým byla disciplína. Zasahovala do všech oblastí lidského života, společenské, ekonomické, náboženské i morální. Všechny celky byly vzájemně propojené. „Každá nová společenská třída, jakmile stoupá k moci, potřebuje v porovnání se svou předchozí nedůsledností přísnou disciplínu, která se stává nezbytnou, dokud se nenaučí schopnosti nést odpovědnosti vyplývající z její nové pozice.“³³ Disciplína posloužila jednak puritánům. Díky ní se vypracovali až na jednu z nejmocnějších sil v království. Ale byla přínosná také pro anglický lid, mezi nímž ji puritáni šířili a snažili se ji vštěpovat.

V náboženské sféře puritáni zapáleně a neústupně útočili na těžkopádnou církevní hierarchii a chtěli ji nahradit novou disciplinovanou organizací. Kritizovali anglikánskou církev, že Angličany dostatečně nepodněcovala k ukázněnosti a k pocitu potřebnosti a důstojnosti práce. V duchu náboženské individuality chtěli neomezenou zkorumpovanou moc v rukách biskupů přerozdělit mezi obyčejné lidi a proměnit tak církev ve fungující užitečný systém. „Absence náležité disciplíny v církvi byla politováníhodná: porušovala přikázání boží v Bibli a bránila nápravám dalších špatností.“³⁴

Cílem puritánské pracovní kázně byla ekonomicky nezávislá střední pracující třída obyvatel. V ní puritáni proklamovali hodnoty pracovitosti a šetrnosti a kladli důraz na tvrdou práci, jakožto cestu k prosperitě a blahobytu. Pod jejich pracovní disciplínou se mnohá malá města v anglických farnostech měnila v organizovaná a dynamická centra hospodářství. K takové ekonomické transformaci došlo například ve městech Wotton a Dursley v hrabství

³² Hill, *Society and Puritanism* 201.

³³ Samuel Rawson Gardiner, *History of England: From the Accession of James I to the Outbreak of the Civil War, 1603–1642. Vol. 8, 1635–1639.* (London: Longmans, 1884) 308.

³⁴ Edmund Sears Morgan, *Visible Saints: The History of a Puritan Idea* (Ithaca: Cornell University Press, 1965) 11.

Gloucestershire, v jihozápadní Anglii.³⁵ Organizovaly a koncentrovaly se manufakturní výrobní procesy, které efektivněji reagovaly na potřeby trhu.

Disciplína byla pro Anglii něčím zcela novým. Puritáni se nechali inspirovat a vycházeli z tzv. Knihy o disciplíně (*Book of Discipline*), sepsané na konci 16. století skotským duchovním a vůdcem tamní protestantské reformace Johnem Knoxem podle ženevského modelu. „Velkou výhodou disciplíny byla její promyšlenost a jednotící základ, namísto individuálních snah každé puritánské kongregace.“³⁶ Svými demokratickými tendencemi však nabourávala starý zaběhnutý řád v anglické společnosti. S pádem revoluce a nástupem restaurace skončilo i puritánské úsilí o nastolení disciplíny. Uspořádání se v Anglii vrátilo do starých kolejí. Nicméně velká část z puritánských snah předběhla svou dobu a byla oprášena v pozdějších letech ekonomického vzestupu země. Zejména pracovní disciplína přispěla pozitivně k oživení a rozvoji výroby a obchodu v zemi a našla si v ní své místo. Je tedy otázkou, kterou si pokládá i anglický spisovatel a historik Christopher Hill, zda skutečně byla puritánská revoluce s koncem mezivládi a obnovením monarchie v zemi poražena, jak je možné se dočíst v mnoha dostupných zdrojích. Na politickém poli byla. Avšak některé její ekonomické, náboženské či společenské hodnoty můžeme spatřovat i v moderní době a staly se inspirací dalších hnutí a celků. V těchto oblastech puritanismus přetrval a jeho duch přežívá dodnes.

³⁵ srov. David Rollison, *The Local Origins of Modern Society* (London: Routledge, 1992) 37.

³⁶ Lockyer 203–204.

3 POLITICKÉ POZADÍ REVOLUCE

3.1 VLÁDA JAKUBA I. (1603–1625)

Kromě náboženských okolností, které sehrály svoji úlohu zejména v počátcích revoluce, vyvstaly v Anglii komplikace i na politické scéně. Objevily se s nástupem stuartovské dynastie na počátku 17. století a vyvrcholily občanskou válkou ve 40. letech. Souvisely s jejich vládnoucí politikou, velkými finančními výdaji a teorií božské předurčenosti panování. Ta zapříčinila, že se Jakub I. i Karel I. čím dál více uchýlovali k absolutistické formě monarchie. Popudili si proti sobě parlament, v němž sílila protikrálovská opozice. Libovolně ho rozpouštěli, aby dosáhli svých záměrů. Politizace revoluce přinesla rychlý spád, jenž vykrytalizoval popravou anglického krále a několika lety republikánských dějin země.

24. března 1603 zemřela anglická královna Alžběta I. Ten den byl skotský král Jakub VI. Stuart prohlášen novým panovníkem Anglie, Skotska a Irska jako Jakub I. Byl titulován také jako král Velké Británie (*King of Great Britain*). Započal v zemi vládu nové dynastie Stuartovců, jež vystřídala rod Tudorovců. Jakub byl synem Marie Stuartovny, dcery skotského krále Jakuba V., kterou Alžběta I. nechala popravit za účast v protivládním spiknutí. Nový král zosobňoval pro mnohé obyvatele a představitele parlamentu naději na stabilizaci a prosperitu země. Je pravdou, že se Alžbětina vláda vyznačovala v celkovém pojetí hospodářskou prosperitou a kulturním rozkvětem. Avšak tyto skutečnosti vyvažovala její neochota se provdat a jmenovat svého zástupce, což zejména v posledních letech jejího panování vyvolávalo nejistotu a obavy o budoucnost království. V neprospěch nástupnictví Jakuba na anglický trůn hovořilo několik skutečností. Nebyl jediným kandidátem. Především byl pro Angličany cizincem, navíc příslušníkem národa, kterým Anglie opovrhovala. Rovněž závěť Jindřicha VIII. vylučovala z nástupnictví všechny potomky Markéty Tudorovny, dcery Jindřicha VII., přičemž Jakub byl jejím pravnukem. Konečné Jakubovo jmenování králem se stalo dílem diplomatických jednání a obratnosti vlivného anglického státního sekretáře Roberta Cecila.³⁷ Usoudil, že skotský král měl být nejvhodnějším kandidátem. Jeho dva synové zaručovali nástupnickou stabilitu, s kterou se Anglie v té době potýkala. Jakub byl vychován v duchu skotské protestantské církve. Nepředstavoval tedy pro království hrozbu návratu katolicismu.

³⁷ srov. Martin Kovář, *Stuartovská Anglie. Stát a společnost v letech 1603–1689* (Praha: Libri, 2001) 10.

Jako nový anglický král však nenaplnil očekávání ustálení a zklidnění poměrů v zemi. Podle mnohých historiků stál u zrodu zásadních sporů, které rozdělily anglickou společnost. Nebyl schopný komunikovat s parlamentem a likvidoval veřejné finance, jež nestačily pokrýt náklady na jeho náročný životní styl. Zabránil realizaci umírněných církevních reforem, a proto se zbožní puritáni přiklonili k radikálům. Prováděl prošpanělskou zahraniční politiku, jež odporovala anglickým státním zájmům.³⁸ Jakub měl selhat na domácí a zahraniční politické scéně i v náboženské záležitosti. Je však otázkou, do jaké míry se vyvstalé komplikace za Jakubovy vlády mohou opravdu připisovat jen tomuto panovníkovi. Vláda jeho předchůdkyně Alžběty také nebyla bez poskvrny, zejména v závěru její vlády. Marně se potýkala s neutichajícím úsilím puritánských náboženských reformátorů, nespokojených s konzervativní církevní politikou. Její královské prerogativy, zejména pro válečné potřeby a prosazení většího zdanění, byly v parlamentu nepopulární a daly základ pozdějšímu vyostření sporů obou stran, královské moci a zákonodárného orgánu. Země se stále ještě potýkala s negativními ekonomickými a sociálními dopady po válce se Španělskem. Jakub s nástupem na anglický trůn zdědil tyto nedořešené záležitosti. Je možné říci, že: „nebyl původcem aspoň některých problémů, které se v jeho vládě objevily.“³⁹ Nicméně velkou mírou přispěl k jejich zhoršení. Jeho neuvážené kroky podepřené o tzv. Božské právo králů (*Divine Right of Kings*) vyvolávaly pobouřené reakce. Ve svých uveřejněných spisech sympatizoval s absolutní monarchií a mocí v rukou panovníka. Nejvyšší sílu mělo mít tzv. Královské privilegium (*Royal Prerogative*) a podřízený parlament měl jen občas zasedat pro tvorbu legislativy. Nebyla to jistě příliš dobrá volba soupeřit v té době s již tradiční parlamentní silou a odpírat mu jeho práva. Vyhrocení sporu přivedlo jeho syna Karla, stoupence a pokračovatele těchto teorií, až na popraviště. Jakub nebyl při přebírání královských otěží v lehké situaci, avšak v mnoha ohledech bezesporu napomohl k nepříznivému vývoji v zemi.

Ač byl Jakub v politice zbláhý díky několikaletému řízení skotských záležitostí, nějakou dobu mu trvalo, než se zorientoval ve spleť státních záležitostech v Anglii. V počátcích se dopustil několika špatných kroků, které poznamenaly směr jeho vlády i budoucí vztah s parlamentem. K prvnímu z nich došlo už roku 1603, když svého příznivce Roberta Cecila povýšil do šlechtického stavu. Cecil musel v parlamentu opustit dolní sněmovnu, aby zaujal post ve sněmovně lordů, a ztratil možnost kontrolovat dění v dolní sněmovně ve prospěch krále.

³⁸ srov. Kovář 12–13.

³⁹ Graham E. Seel, and David Lawrence Smith, *The Early Stuart Kings, 1603–1642* (London: Routledge 2001) 2.

Dalším problematickým činem bylo dosazení několika Skotů do důležitého anglického orgánu, Tajné rady (*Privy Council*), ač se při nástupu na trůn zavázal, že tak neučiní. Jejich přítomnost vzbuzovala nevoli mezi poslanci i ostatními členy státní správy.

Navzdory poklidnému nástupu Jakuba I. na anglický trůn, díky diplomatickým dovednostem Roberta Cecila, objevily se v prvních rocích jeho vlády rušné momenty. V roce 1603 se odehrála v Anglii událost, známá jako Bye Plot. Jednalo se o katolickou konspiraci s úmyslem unést panovníka a donutit ho k odvolání protikatolických zákonů. Katolická menšina nebyla nakloněna Jakubovu nástupnictví. Spiknutí však bylo včas odhaleno a zlikvidováno. Podobná situace se opakovala roku 1604 při Main Plot. K poslednímu komplotu došlo roku 1605. Při tzv. Prachovém spiknutí⁴⁰ (*the Gunpowder Plot*) byl hlavním objektem král s jeho rodinou a celý parlament. Všichni měli být vyhozeni do povětří ukrytými sudy se střelným prachem. Za hlavního konspirátora bývá označován Guy Fawkes. Cílem spiknutí mělo být obnovení katolicismu v zemi po zbavení se protestantských odpůrců a vůdců. Rovněž mělo jít o odplatu za dlouholetou perzekuci anglických katolíků a „tvrdé zákony nařízené proti nim.“⁴¹ I toto spolčení bylo včas vystopováno a zastaveno v jeho počátcích. Nezdár katolických pokusů vedl k početným popravám podezřelých osob a k ještě většímu utužení represí vůči katolíkům. Jak můžeme vidět, doba počátků 17. století byla v Anglii velmi pohnutá a náboženská otázka hrála v politickém vývoji důležitou roli.

Ve vztahu k církevním nonkonformistům král zůstával neoblomný jako jeho předchůdkyně Alžběta I. Jakožto nejvyšší představitel anglikánské církve považoval jakékoli projevy náboženské neshody za kacířství a velezradu a náležitě je stíhal. Uvědomoval si nutnost udržet jednotnost a pospolitost církve. Na konferenci v paláci Hampton Court roku 1604 zamítl reformátorské požadavky puritánů. Ti si od nového krále slibovali větší spolupráci a podporu pro svoje úsilí očistit státní církve od zbytků katolicismu. Jejich plány ohledně konference selhaly. Od toho okamžiku se puritáni stále více klonili k radikalismu a začali se aktivovat i politicky.

Na poli zahraniční politiky zaznamenal král dílčí úspěch. V říjnu 1604 se mu za pomoci diplomatů podařilo ukončit dlouhou válku se Španělskem. Vyjednání příměří bylo jednou z jeho priorit. Mezi oběma mocnostmi, reprezentovanými Jakubem I. a Filipem III. Španělským, byla

⁴⁰ Přeloženo z: PhDr. Jaroslav Peprník: *Úvod do dějin a kultury Velké Británie* (Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970).

⁴¹ Robert Vaughan, *The History of England Under the House of Stuart, Including the Commonwealth (AD 1603–1688) Part I* (London: Baldwin and Cradock, 1840) 48.

téhož roku v Londýně podepsána tzv. Londýnská mírová smlouva (*Treaty of London*). Dalším Jakubovým zahraničněpolitickým projektem se měla stát unie Anglie a Skotska. „Nejvroucnějším přáním Jakuba I. bylo, aby se personální unie mezi Anglií a Skotskem, kterou ustanovilo jeho nástupnictví, proměnila v unii opravdovou se vším všudy.“⁴² Tzv. Unie obou korun (*Union of the Crowns*) měla přinést výhodnou vojenskou centralizaci, jednoho krále, jeden parlament a jednu společnou legislativu. Jakubovi na unijním návrhu hodně záleželo. Když ho anglický parlament smetl v roce 1606, král byl velmi pobouřen. Po zlostném projevu ho rozpustil. Tento incident poznamenal další vztahy krále s parlamentem. Zamítnuté návrhy ještě několikrát přiměly Jakuba v průběhu vlády k rozpuštění zákonodárného sboru, což nepřátelský vztah mezi oběma stranami ještě utvrdilo. Nicméně projekt anglo-skotské unie byl na svou dobu něco neuskutečnitelného, alespoň v té formě, v jaké si to přál Jakub. Zejména otázka sloučení parlamentu a legislativy vyvolávala odpor. Tradiční rivalita mezi oběma královstvími zapříčinila udělení veta ambicióznímu návrhu na obou stranách.

Jedním z tíživých břemen vlády Jakuba I. se stala otázka financí. Jak léta královny vlády narůstaly, zvětšoval se i státní dluh. Nákladný způsob života královské rodiny a dvora značně zatížil královskou pokladnu. Výdaje nejednou převýšily příjmy. „Dvorské zábavy byly často velmi drahé a král považoval za důležité se vyrovnat nebo někdy také předhonit štedrost svých předchůdců vůči vyslancům z jiných států.“⁴³ Pokusy vynutit si peníze v parlamentu pro Jakuba selhaly. Parlament byl panovníkem několikrát po zamítnutí finančních subsidií rozpuštěn. Neschopnost dohodnout se s parlamentem na schůdném řešení finanční krize se prakticky vlekla celým obdobím vlády Stuartovců. Země nutně potřebovala přehodnotit organizaci veřejných zdrojů. „Vzhledem k finančním nárokům nového panovníka vyžadoval systém královských příjmů a výdajů naléhavou reformu.“⁴⁴ Jednání však vždy ztroskotala na váhavosti parlamentu nebo netrpělivosti krále. Jakub si v dobách vlády bez zákonodárců musel najít způsob zvýšení svých příjmů. Uchýlil se k obchodu se šlechtickými tituly a vysokými státními úřady. Jejich prodej bujel už za jeho předchůdců. Byla to cesta k zajištění loajality poddaných a vyzískání finančních prostředků. Ovšem míra, v jaké fungoval trh s tituly a úřady za Jakuba, neznala obdoby. Četné povyšování lidí do urozeného stavu znamenalo společenskou degradaci anglické

⁴² J. R. Tanner, *Constitutional Documents of the Reign of James I A.D. 1603–1625* (Cambridge: Cambridge University Press, 1960) 23.

⁴³ Robert Vaughan, *Memorials of the Stuart Dynasty, including the Constitutional and Ecclesiastical History of England, from the Decease of Elizabeth to the Abdication of James II Vol I* (London: Holdsworth and Ball, 1831) 176.

⁴⁴ Kovář 34.

šlechty a narušení tradičního společenského řádu. Vyvolávalo odpor šlechticů, jejichž řady byly uměle rozšiřovány. Další pokusy k zajištění nemalých výdajů proběhly v ekonomické sféře. Jednalo se o cla (*impositions*), kterými král ještě více zatížil kapsy svých poddaných, a monopoly, jež byly udělovány bez ohledu na hospodářské dopady v zemi. V zemi bujela korupce a odkládaná reforma státní správy i veřejných financí situaci jen zhoršovala.

Příliv peněz měl přinést i plánovaný sňatek Jakubova syna Karla se španělskou princeznou Marií. Její věno se mělo stát dalším potenciálním zdrojem příjmů. Jednání o svatbě však nakonec ztroskotalo. Španělská strana si kladla příliš velké nároky zejména v otázce víry. Velké rozhořčení vyvolalo požadované Karlovo přestoupení ke katolicismu. Bylo nemyslitelné, aby se budoucí král Anglie stal papežencem. To bylo příliš pro anglický parlament, v němž vládla protestantská většina. Jakub následně odvolal mírovou smlouvu, z čehož měli radost všichni odpůrci královny prošpanělské politiky, a ocitl se pod velkým tlakem vyhlásit Španělsku další válku. Ten přišel i ze strany parlamentu, který na svém zasedání v listopadu 1624 mimo to požadoval, aby se Karel oženil s protestantkou a byly zpřísněny protikatolické zákony. Jakub se ohradil svými královskými prerogativy, jež mu měla vynutit přednostní rozhodnutí převyšující usnesení parlamentu. Kromě církevní otázky je rozšířil i na oblast zahraniční politiky a dal najevo, že rozkol mezi panovníkem a parlamentem trval dále a nebyl rozhodně na dobré cestě k vyřešení. Poslanci se bouřili, že jim král upíral jejich nezpochybnitelná zákonná práva. Protest byl následován odročením projednávání a záhy rozpuštěním zákonodárného sboru panovníkem, posledního za jeho vlády. Válečný stav, kterému se Jakub bránil, vyhlášen nebyl. Držel vládu nad zahraničními záležitostmi pevně ve svých rukou a mezi poslanci vzdoroval jednáním o vztazích s okolními státy.⁴⁵ Politická, církevní i zahraničněpolitická krize však přetrvávala. Jakub zemřel 27. března 1625 a jeho nástupcem se stal syn Karel.

⁴⁵ srov. Coward 158.

3.2 VLÁDA KARLA I. (1625–1649)

Karel I. nastoupil na anglický trůn 27. března 1625 po smrti svého otce jako král Anglie, Skotska a Irska. Vládu nad zemí převzal v napjatém stavu, jak mu byla zanechána. Stejně jako jeho otec obhajoval božské právo králů. V jeho podání však teorie dosáhla ještě zásadnějšího významu. Odvozovala panovnickou moc přímo od Boha. Nemohla mu být vzhledem k jeho božské předurčenosti odebrána. Narozdíl od svého otce Jakuba nebyl Karel tolik svolný ke kompromisům a dohodám.

Karlovy myšlenky božského práva vládnout byly shrnuty a obhajovány v díle anglického politického teoretika Roberta Filmera (1588–1653) s názvem tzv. Patriarcha aneb o přirozené moci králů (*Patriarcha, or the Natural Power of Kings*). Autor dobře zachytil hlavní podstatu teorie. Spis proklamoval, že podle anglické ústavy mohli být královi rádci pouze šlechtici. Dolní sněmovna měla menší pravomoci. Král měl sám být tvůrcem zákonů, které měly vycházet z jeho vůle. Měl být oprostěn od vši lidské kontroly a měl se zpovídat pouze nejvyššímu Bohu. Na jeho hlavu se neměly vztahovat zákony jeho předchůdců, ani jeho vlastní, neboť bylo nemyslitelné, aby člověk sám na sebe uvaloval zákony.⁴⁶ Svým přehnaně nadřazeným postojem si proti sobě popudil mnoho lidí v království, kteří se obávali jeho pokusů o dosažení absolutistické vlády bez respektování ostatních složek státní moci. Zejména vyhrocený konflikt s parlamentem a obcházení jeho pravomocí hojným užíváním prerogativ mu na zákonodárné půdě i mimo ni vybudoval silnou protikrálovskou opozici. Ta sehrála klíčovou roli ve 40. letech v době vypuknutí občanské války, kdy byl král poražen a přinucen se podřídit parlamentu a přijmout ústupky ze své moci.

11. května 1625 se Karel oženil s francouzskou princeznou Henriettou-Marií Francouzskou, mladší sestrou krále Francie Ludvíka XIII. Sňatek byl dosti kontroverzní. Jeho vyjednávání započal už Jakub I. V politické sféře de facto znamenal spojenectví s katolickou Francií. Na půdě prvního panovnickova parlamentu, který se po vypsání voleb konal v květnu 1625, byl sňatek ostře poslanci kritizován. Členové zákonodárského sboru se obávali, že by tím mohly být odvolány perzekuce vůči katolíkům a protestantská víra v Anglii mohla být oslabena. Karel v souvislosti se sňatkem přislíbil, že nepoleví v opatřeních proti odpadlíkům od anglikánské církve, nicméně v tajné svatební dohodě s Ludvíkem XIII učinil opak. Henrietta-Marie se jako pravá katolička nezúčastnila Karlovy korunovace v protestantském duchu, konané

⁴⁶ srov. Bertrand Russell, *History of Western Philosophy* (London: Routledge, 2004) 564–565.

2. února 1626 ve Westminster Abbey, což celou záležitost v očích parlamentu jen přiosťřilo. Nedůvěryhodnost v počínání panovníka bez řádného vysvětlení stoupala.

V církevní otázce si Karel nepočínal o nic lépe. Hned v prvních letech vlády jmenoval svým osobním kaplanem zarytého odpůrce kalvinismu a puritánů Richarda Montagu (1577–1641) a později Williama Lauda (1573–1645). Laud se roku 1633 dokonce stal arcibiskupem canterburským. Král tak vyjádřil svůj postoj vůči náboženským nonkonformistům. Léta jeho vlády se nesla směrem přísné protipuritánské církevní politiky. Tvrdé perzekuce za účelem zanesení striktní jednoty a pořádku do anglikánské církve, spolu se stíháním církevními soudy, přiměly mnoho členů puritánského hnutí k emigracím. Zbytek jich pak ve 40. letech spojilo své síly s parlamentem proti panovníkovi v občanské válce.

Ač byly finanční podmínky království alarmující, rozhodl se Karel roku 1625 vyhlásit válku Španělsku. Válkou chtěl docílit příznivějšího vývoje pro svého švagra Fredericka V., který přišel o své dědičné území. Zde se výrazně projevila králova ukvapenost a odlišnost svého otce, který raději zachovával levnější mír, pokud země nebyla přímo ohrožena cizí invazí. Anglické námořnictvo se nacházelo v žalostném stavu, proto Karel na květnovém zasedání parlamentu mimo jiné přednesl otázku financování. Parlament, který proklamoval válku se Španělskem už v posledních letech vlády Jakuba I., proti ní jako takové nic nenamítal. Problémem se staly právě peněžní prostředky, které měly být na válku vyčleněny. Poslanci se klonili spíše k méně nákladné koloniální válce. Anglická flotila měla napadnout španělské lodě převážející zlato, aby tak oslabil jejich zdroje a sama se na další boje obohatila. Nicméně Karel, podporovaný svým příznivcem a rádcem lordem Buckinghamem, trval na konfliktu na kontinentě. Přiřknutí jen malé části ze subvencí, o které žádal, panovníka neuspokojily. Když mu dále parlament přiznal požadované právo vybírat další cla (*tonnage and poundage*) pouze na období jednoho roku, král už byl rozezlen. Očekával od parlamentu, že mu udělí výběr cel doživotně, jako tomu bylo u jeho předchůdců od časů Jindřicha VI. Spor jen vyjádřil a umocnil rostoucí napětí mezi panovníkem a parlamentem. „Král byl pobouřen, že se mu vůbec někdo opovážil diktovat zákony a předpokládal, že se podrobí, nebo přizná, že je neschopen sám vládnout. Považoval to za přisvojení si svrchovanosti, která patřila výhradně jemu, a to nemělo být nikým zpochybňováno.“⁴⁷ Následovalo rozpuštění parlamentu.

Španělské tažení skončilo fiaskem. Nejvyšší velení bylo panovníkem svěřeno do rukou Buckinghamu, málo kompetentního pro tak důležitý úkol. Anglické flotile se nepodařilo dobýt

⁴⁷ François Pierre Guillaume Guizot, *History of the English Revolution: From the Accession of Charles I* (Oxford: D. A. Talboys, 1838) 21.

a obsadit Cádiz a proniknout na španělskou půdu ani zajmout jejich loď, mířící s bohatým nákladem z kolonií. Výprava byla přivítání zpět v Anglii s velmi rozpačitými pocity. Parlament, jenž v roce 1626 zasedl, proti vojenskému selhání lorda Buckinghama ostře vystupoval. Když nato neúspěšný velitel vynesl na zákonodárné půdě záměr vyhlásit válku sousední Francii, následky na sebe nenechaly čekat. Několik opozičních poslanců ho obvinilo z velezrady a vzneslo na jeho hlavu řadu dalších obvinění. Zejména ho označovali jako původce kolapsu španělské mise. Měl mít špatný vliv na krále a za svoje působení se nezákonně obohatit vysokým jměním. Do sporu se vložil sám král, když se postavil na stranu svého oblíbence a riskoval další konflikt s parlamentem. Poslancům oznámil, „že žádného z jeho poddaných neměli právo vyslýchat, o to víc, když to byla osoba z jeho nejbližšího okruhu.“⁴⁸ Než mohlo obvinění dojít ke svému závěru, Karel parlament rozpustil. Mezi králem a většinou poslanců panovalo již otevřené nepřátelství. Mocenská krize nebyla zdaleka na dobré cestě k urovnání. Královo počínání, jež bylo vzdálené se zájmy země, si zadělávalo na zvětšování skupiny jeho odpůrců. Další olej přilil do ohně tentýž rok, když bez souhlasu poslanců vyhlásil „nařízení o nucené půjčce, které prakticky znamenalo vypsání daní bez souhlasu parlamentu.“⁴⁹ Karel potřeboval získat prostředky na francouzské tažení, do jehož čela opět ustanovil Buckinghama. Jak je možné vidět, král si hlavně v zahraniční politice svými neuváženými či zatvrzele neústupnými kroky postupně budoval silnou opozici, která ho nakonec zbavila trůnu. Vzrůstající obavy, že královo vládnutí stéle více připomínalo absolutistickou samovládu, začaly sjednocovat Karlovy odpůrce.

Nelehce vyzískané peníze, za cenu zhoršených vztahů s parlamentem, Karel investoval do dalšího riskantního projektu zahraniční politiky. Ten přinesl další neúspěch a ztroskotání vojenské operace u francouzského La Rochelle. Důvodem byla opět nepřipravenost akce a nezpůsobilost Buckinghama vést válečné tažení. Ani tímto fiaskem se Karel nenechal odradit a začal s Buckinghamem plánovat další vpády do Francie. V březnu 1628 svolal svůj třetí parlament za účel získání potřebných dotací pro svou válečnou misi. I přes nesouhlas byli poslanci nakloněni dohodě. Byli ochotni panovníkovi přiřknout sumu peněz v podobě tzv. Zákona o subvencích (*Subsidia Bill*) výměnou za schválení tzv. Petice práv (*Petition of Right*), kterou v červnu 1628 vypracovali a králi předložili. V ní parlament žádal, aby „Karel I. uznal nezákonnost mimoparlamentního zdanění, ubytování vojska v soukromých domech, vyhlášení stanného práva a uvěznění bez rozhodnutí soudu.“⁵⁰ Petice měla přispět k urovnání

⁴⁸ Vaughan, *Memorials of the Stuart Dynasty* 374.

⁴⁹ Kovář 85.

⁵⁰ Kovář 86.

vztahů mezi králem a parlamentem v boji o pravomoci v království. Měla poslancům panovníkovým podpisem zajistit jejich zákonodárná práva a skutečnost, že Karel nebude překračovat ta svoje. A měla také zaručit, že „nikdo nadále nebude nucen k darům, půjčkám, shovívavosti, dani nebo jinému podobnému poplatku bez sněmovního souhlasu formou parlamentního zákona.“⁵¹ Král se měl do velké míry vzdát svých práv a zpočátku jejich omezení uznal. Poté, co mu byly uděleny dotace, však platnost listiny zpochybnil, čímž si parlament proti sobě znovu popudil. Poslanci opět pocítili nedůvěryhodnost panovníkova slova. Ostře napadli celní poplatky (*tonnage and poundage*), které se podle nich neslučovaly s Peticí práv, a vystoupili proti Buckinghamovi za další neúspěchy ve Francii. Jeho smrt v srpnu 1628 situaci neuklidnila. Znamenala jen konec války a jeho katastrofálního velitelství. Mezi panovníkem a parlamentem dál panovalo tíživé napětí v otázkách cel a daní a církevní otázky. Jednání na zákonodárné půdě byla odročena na leden 1629. Ani tehdy však Karel s poslanci nenašli společnou řeč a nedospěli ke shodě. Parlament trval na protizákonnosti cel a kritizoval sílicí moc arminiánů, náboženské sekty kolem králových kaplanů Richarda Montague a Williama Lauda, která v zemi postupně obsadila nejvyšší církevní úřady. Na jejich místě chtěli raději vidět pravověrné anglikány. Král všechny vznesené námitky zamítl a v březnu 1629 svůj třetí svolaný parlament rozpustil. Dal tím najevo svůj neústupný postoj a nezájem o kompromis. Trpělivost poslanců však měla zanedlouho dojít svému konci.

Následovala jedenáctiletá Karlova vláda bez parlamentního zasedání, známá jako tzv. Osobní vláda (*Personal Rule*), jež trvala v letech 1629–1640. Jedním z problémů království, který stále nebyl dořešen a na Karla doléhal, byl akutní nedostatek financí. Státní dluh narůstal, příjmy nestačily pokrývat výdaje. Král se proto uchýlil k několika nepopulárním a mnohdy kontroverzním způsobům, jak získat další zdroje peněz. V letech 1629–1630 se mu podařilo vyjednat mír s Francií i Španělskem, což výrazně snížilo náklady na zahraniční politiku. Královi ministři byli zúkolováni vypracováním schůdného finančního projektu, který by přinesl kýženu reformu a ozdravení státních financí. Král měl na výběr ze dvou možností, buď snížit výdaje, nebo navýšit příjmy státní pokladny. První možnost byla velmi komplikovaná. Životní styl početné královské rodiny i dvora byl velmi nákladný a ročně spotřeboval velkou část vybraných peněz v království. Tam ministři příliš neuspěli a byli nuceni se zaměřit na reformu příjmů státní pokladny. V době osobní vlády Karla I. se celní poplatek stal běžnou součástí výnosů království. Dále byl oprášen a znovu zaveden poplatek ze 13. století, tzv. Zástava rytířského titulu (*Distraint of Knighthood*). Jednalo se o povinnost všech lidí v zemi, kteří ročně dosáhli určité vydělané

⁵¹ Vaughan, *Memorials of the Stuart Dynasty* 399.

částky, ke koupi šlechtického rytířského titulu pod hrozbou vysoké pokuty. „Po celém království byly vymáhány velké sumy peněz v důsledku opomenutí povinnosti koupě rytířského titulu, ve jménu absolutního zákona.“⁵² Tento poplatek se stal mimořádně neoblíbený a protesty proti němu vzneslo a jeho zákonnost zpochybnilo i kancléřství pokladu. Král však měl silnou oporu v tzv. Soudu pro záležitosti státní pokladny (*Court of the Exchequer*), jenž posuzoval sporné daně a ve většině případů dával králi za pravdu. Dalším příspěvkem do státního rozpočtu za osobní vlády Karla I. se stala snad ještě méně populární a velmi diskutabilní lodní daň (*ship money*). Ta byla podle nařízení anglických králů z 13. století v zemi vybírána jen v časech válečného stavu a to pouze v přímořských hrabstvích a městech. Poplatky sloužily k vydržování flotily, která je měla za časů námořní války chránit. Král však nejen, že daň učinil stálým odvodem, ale uvalil ji také na vnitrozemská hrabství. „Odpůrci vládního nařízení tvrdili, že je to de facto další daň z půdy (*land tax*).“⁵³ Královský soud však potvrdil, že daň byla v souladu s ústavou i panovníkovým prerogativem. Lodní daň v Karlově podobě měla skutečně obrovskou negativní odezvu a stala se později jedním z důvodů vypuknutí občanské války.

Král si nevytvářel svým počínáním nepřátele pouze v Anglii. Protikrálovská koalice začala růst i ve zbylých částech království. V roce 1632 jmenoval král Thomase Wentworthe, hraběte ze Straffordu (1593–1641), místokrálem pro Irsko (*Lord Deputy of Ireland*). Ten do konce 30. let 17. století v zemi zejména posílil moc anglikánské církve na úkor tamního protestantismu a započal další vlnu kolonizace. Osídlování probíhalo bez ohledu na místní domorodé obyvatelstvo i staroanglické usedlíky. Jediným cílem bylo vyzískání finančních prostředků, jež Wentworth králi posílal. V důsledku toho se v Irsku postupně začalo formovat silné protivládní seskupení.

Když se král pokusil přibližně ve stejné době prosadit své náboženské praktiky a laudiánskou církev i do sousedního Skotska, věci už neměly tak poklidný průběh jako v Irsku. Pro Karla vyvstalo nespočet komplikací, které vedly až k válečnému konfliktu. Skotská presbyteriánská církev odmítala církevní hierarchii a usilovala o svobodnou vnitřní správu církve prostřednictvím volených rad starších neboli presbyterů.⁵⁴ Narozdíl od svého otce, jenž sloučil skotskou presbyteriánskou církev s episkopátem do přijatelné podoby pro většinu Skotů, zaujal Karel ke skotské církvi stejný postoj jako k anglickým nonkonformistům. Svým neústupným

⁵² Thomas May, *The History of the Parliament of England Which Began November the Third MDCXL with a Short and Necessary View of Some Precedent Years* (London: Robert Wilks, 1812) 11.

⁵³ Kovář 102.

⁵⁴ srov. Kovář 110.

stanoviskem si v zemi vybudoval mocnou církevní opozici. Roku 1637 vnutil Skotům upravenou verzi tzv. Knihy obecných modliteb (*Book of Common Prayer*), vypracovanou podle anglikánského vzoru a zavedl v zemi nadvládu biskupů, kteří usedli do čela skotské církve. Narušení tradičního náboženského uspořádání bylo pro Skoty více než nepřijatelné. Ostře vystupovali proti královým krokům. Následně roku 1638 zasedlo v Glasgow tzv. Obecné shromáždění skotské církve (*General Assembly of the Church of Scotland*), jež episkopát zrušilo, nahradilo je svými presbitery a na obranu presbyteriánství sepsalo tzv. Národní úmluvu (*National Covenant*). Popřeli tím de facto svrchovanost královy moci. Věc měla být vyřešena na bitevním poli. Vzpurní Skotové odolali královu tlaku a roku 1639 vstoupili s Anglií do tzv. První biskupské války (*First Bishops' War*). Pravda byla, že Karel neměl na vojenský konflikt dost peněz a nesetkal se v Anglii s dostatečným válečným nadšením. V červnu 1639 po potupné porážce byl král přinucen přistoupit na tzv. Mírovou smlouvu v Berwicku (*Treaty of Berwick*), ve které se musel Skotům zavázat občanskou i církevní svobodou. Karel však s posledními událostmi nebyl spokojen a ani si z nich nevzal poučení. Při návratu do Anglie začal opět střádat plány na další válku se Skoty. Do rukou se mu dostal kompromitující dopis ze Skotska, v němž tzv. skotští stoupenci Národní úmluvy (*covenanters*) žádali o pomoc francouzského krále Ludvíka XIII. a vojenský zásah do sporu mezi nimi a králem. Listina byla sepsána na základě dřívější úmluvy Skotů a kardinála Richelieu o případné pomoci.⁵⁵ Král v dubnu 1640 svolal tzv. Krátký parlament (*Short Parliament*). Domníval se, že ho přesvědčí o zrádném počínání severních sousedů a pomůže mu v dalším vojenském útoku. Chtěl Skotům oplatit potupnou porážku. Poslanci se však o dopis vůbec nezajímali a místo něj upozorňovali na ožehavou otázku domácí politiky. Sociální dopady králových daní tížily nejednoho Angličana. Neútěšně se vyvíjející církevní situace a Laudova diktatura nedávala spát nejednomu nonkonformistovi. Zákonodárci dále odmítli přidělit královi další subsidie na chystané tažení. Jednání neprobíhalo vůbec v poklidném duchu a na zákonodárné půdě bylo cítit silné napětí. Pár dní nato král parlament rozezlen rozpustil a několik poslanců z dolní sněmovny neuniklo zatčení, což celou situaci ještě přiosťřilo. Král se octl v bezútešné situaci po všech směrech. Skotové naopak jásalí, že král nezískal podporu ani ve svém parlamentu ani ve své zemi. Tzv. Druhá biskupská válka (*Second Bishops' War*) v srpnu 1640 skočila velmi rychlým vítězstvím skotské strany. Karel byl podruhé poražen a donucen ustoupit. „Skotové, vždy opatrní ve svých činech a skromní ve svých projevech, šetřili uchvácená hrabství, chovali se s úctou ke svým zajatcům a při každé příležitosti opakovali své mírové úmysly, svou věrnost a oddanost králi, jisti si svým

⁵⁵ srov. Guizot, *History of the English Revolution* 123.

vítězstvím a dychtiví po míru, jako jeho záruce.⁵⁶ Je možné soudit, že Skotové nechtěli nijak těžit z vojenského úspěchu a nedrancovali zbytečně anglickou půdu na úkor nevinných lidí. Šlo jim jen o dosažení dohody a uznání nezávislosti skotské církve. Byli však obezřetnější než po první válce, kdy jim král udělil jen své slovo, a požadovali písemné prohlášení krále se zapojením anglického parlamentu. V říjnu 1640 byla v anglickém Riponu uzavřena předběžná dohoda, jež měla přejít v oficiální smlouvu uzavřenou v Londýně, posvěcenou poslanci. Skotská vojska zůstala ve svých pozicích na severní hranici Anglie a král svolal svůj další parlament.

3. listopadu 1640 se v plné síle sešel tzv. Dlouhý parlament (*Long Parliament*), zvaný podle nezvykle dlouhého trvání v počtu osmi let až do roku 1648. Mírová jednání byla se Skoty završena v srpnu 1641 tzv. Londýnskou smlouvou (*Treaty of London*). Karel měl odvolat veškerá prohlášení proti skotské církvi a zaplatit druhé straně válečný tribut. Svolaný parlament se de facto stal nerozpustitelným, jelikož vojenské reparace mohly být vypláceny pouze v součinnosti s parlamentem, jinak by hrozil další konflikt. „Mezi prvními zákony tohoto parlamentu bylo odhlasování propuštění poslanců Bastwicka, Prynna a Burtona z jejich vězení.“⁵⁷ Jednalo se o poslance zajaté králem při rozpouštění krátkého parlamentu. Zákonodárci tím jasně ukázali svou sílu a odhodlání ve svém novém volebním období. Vědomi si skutečnosti, že parlament nemohl být za současné situace opětovně panovníkem rozehnan, začali pozvolna přebírat moc v zemi do svých rukou. V parlamentu se utvořila silná protikrálovská opozice vedená poslancem Johnem Pymem (1584–1643), předním kritikem vlády Karla I.

Cílem parlamentu a jeho následně přijaté legislativy se mělo stát zabránění panovníkovi, aby jeho vláda znovu nabírala absolutistické podoby. V únoru 1641 prošel sněmovnou tzv. Tříletý zákon (*Triennial Act*), jímž si poslanci pojistili, že v případě rozpuštění parlamentu se měl pravidelně scházet k padesátidennímu zasedání každé tři roky. Chtěli zabránit další mnohaleté vládě Karla bez parlamentu, jako byla jeho jedenáctiletá osobní vláda, a obcházení jejich pravomocí. Nicméně dalším zákonem se pojistili „proti rozpuštění bez udělení jejich souhlasu.“⁵⁸ Následovaly také početné procesy s královými přívrženci. Poslanci měli díky své převaze nad králem možnost se zbavit spousty nepohodlných lidí, kteří podle nich napomáhali a podporovali Karlův absolutismus a rozdmýchávali jeho krizi s parlamentem. Za použití tzv. zákonů na zbavení občanských práv (*bills of attainder*) obvinili ze zločinů bez možnosti

⁵⁶ Guizot, *History of the English Revolution* 134–135.

⁵⁷ Vaughan, *The History of England (Part I)* 322.

⁵⁸ Evans 205.

soudního procesu mimo jiné Thomase Wentworthe, který byl popraven v květnu 1641, a Williama Lauda, jenž skončil na popravišti v lednu 1645. Všechny přijaté zákony vyžadovaly královský souhlas (*royal consent*). Karel však v mnoha ohledech neměl na výběr a raději se před poslanci podrobil. Jednalo se nesporně o kroky dalekosáhlého významu a všem bylo jasno, že éra panovnického absolutismu končí. Parlament se pustil i do problematiky královských financí, když označil, kromě jiných, tři nejvíc nenáviděné poplatky – lodní daň, nucené půjčky a povinnost zakoupení rytířského titulu – za nezákonné a tím de facto přestaly být v platnosti. Zrušena byla i činnost církevních soudů a lidé, uvěznění na základě jejich rozsudků, byli propuštěni.

V církevní otázce však parlament s panovníkem takovou shodu nenašli a došlo k mnoha sporům. Poslanci usilovali o reformu církve a její očištění od laudiánství. Radikální názory chtěly dokonce eliminovat celý episkopát, který byl podle nich: „prosáklý laudiánstvím“ a měl být odstraněn.⁵⁹ Spory o novou podobu církve zůstávaly nevyjasněné. Panovník stál na straně biskupů a nehodlal v této otázce ustoupit. K této problematice se strhla živá diskuze mezi samotným anglickým lidem a do parlamentu proudily petice pro i proti episkopátu. Země se rozdělila na dva tábory. Nicméně stále ještě většina jich sympatizovala s Karlem, svým králem, a chtěla, aby vleklá krize byla ukončena a vztahy mezi panovníkem a poslanci byly co nejrychleji urovnány. Další vývoj však ukázal, že takováto cesta nebyla možná a Karel se jen tak nehodlal smířit s omezením své moci a nastalou převahou zákonodárců.

Po vypuknutí irského protianglického povstání schválil parlament v listopadu 1641 tzv. dodatečné instrukce, v nichž panovníkovi odsouhlasil vojenskou pomoc výměnou za právo jmenovat jeho rádce. Učinil také první krok k ovládnutí ozbrojených složek v království, když návrh zákona jednoho poslance obsahoval právo jmenovat velitele vojenských sil v zemi parlamentem, namísto krále. Tentýž měsíc roku 1641 vypracovala a schválila protikrálovská většina na zákonodárné půdě tzv. Velký protest (*Grand Remonstrance*). Poslanci v něm veřejně obžalovali Karlovu vládu a obraceli se s ní přímo k lidu. Panovnickova vláda od svých počátků byla nařčena ze zneužívání královské moci. Bylo již jasné, že krize nespěla k fázi vyřešení mírovou cestou. Královi odpůrci tvořili mezi poslanci početní převahu a de facto ovládli celý parlament. Karel se mezitím pokoušel v sousedním Skotsku získat protiparlamentní vojenskou pomoc. Přiznal Skotům oficiální ustanovení skotské presbyteriánské církve výměnou za armádu proti vzpurnému parlamentu. Sílicí radikální živel v anglickém parlamentu přikázal ozbrojeným strážcům, aby bránili vstup do budovy parlamentu. Biskupové, kteří nebyli vpuštěni na

⁵⁹ Kovář 116.

zákonodárná zasedání, protestovali a žádali zrušení veškeré legislativy přijaté poslanci za jejich nepřítomnosti. Zákonodárci jejich počinání označili za provokaci a odhlasovali proti nim obžalobu z velezrady.⁶⁰ Do těchto poměrů se v lednu 1642 vrátil ze svých cest Karel. Byl odhodlaný se vypořádat s nejvzpurnějšími vůdci své opozice v parlamentu, včetně Johna Pyma a Olivera Cromwella. Obžaloval je z velezrady, avšak jeho následný pokus zatknout je ve sněmovně se nevydařil. Král byl zděšen nepřátelstvím a neochotou poslanců. Parlamentní výbor, zasedající v Guildhall, označil jeho čin za porušení parlamentních privilegií. Král ztratil nad zákonodárným orgánem kontrolu a rozhodl se raději se svou rodinou uprchnout. Vydal se na sever postavit armádu proti parlamentu a Henrietta-Marie, o které se proslýchalo, že mohla za svou katolickou víru být obžalována, vycestovala přes hranice do okolních států hledat pro válku finanční prostředky. Válka již byla na spadnutí, mezi stranou parlamentu a králem mělo dojít k válečnému rozuzlení jejich vleklého sporu. Bylo již více než jasné, že situace nemohla být vyřešena diplomatickou cestou. Karel, tolik odmítající jakékoli ústupky a dohody, si v očích poslanců vysloužil mnohými svými proradnými kroky nedůvěru. V parlamentu převládá radikalismus a také mínění obyčejných Angličanů se postupně začalo klonit na stranu poslanců.

V únoru 1642 schválil parlament jako přípravu k občanské válce zásadní legislativu. Tzv. Zákon o vyloučení biskupů (*Exclusion Bill*) znamenal „zabránění biskupům zasedat v horní komoře parlamentu.“⁶¹ Tzv. Zákonem o milicích (*Militia Ordinance*) pak chtěli poslanci zabránit králi v zemi ovládat ozbrojené síly a použít je proti nim. Znamenal výhradní právo jmenovat zástupce koruny v hrabstvích (*Lord Lieutenants*), kteří veleli jednotlivým dílčím milicím. Tyto bojové jednotky byly v zemi jediné použitelné za časů míru, jelikož Anglie neměla stálou armádu. Zákony samozřejmě nebyly posváceny královským souhlasem, jak velela tehdejší anglická zákonodárná tradice. Parlament vyhlásil, že uzákonění posvětil samotný lid Anglie, čímž králův souhlas nebyl zapotřebí. Znamenalo to první dosavadní bezprecedentní uzákonění legislativy bez královského souhlasu. Další zákonodárné počinání poslanců usnadnila skutečnost, že obě komory parlamentu v první polovině roku 1642 opustili poslední královi přívrženci nebo neutrální konzervativci, kteří se nepřiklonili k radikální politice. Radikálové tak mohli snáze prosadit potřebná nařízení spojená zejména s financováním občanské války, která měla již brzy vypuknout.

⁶⁰ srov. Kovář 121.

⁶¹ Coward 202.

3.3 OBČANSKÁ VÁLKA V ANGLII

Občanská válka svým celým průběhem zabírá v anglické historii období devíti let. Odehrála se ve třech etapách bojů v rozmezí 1642–1651. Znamenala vyvrcholení politické krize mezi parlamentem a panovníkem. Neřešitelnost sporů v klíčových otázkách království, Karlovo obcházení existence parlamentu a úsilí o absolutistickou vládu, boj o pravomoci, agresivní církevní politika a další konflikty přispěly ke konečnému vojenskému rozuzlení sporu. V prvních dvou fázích proti sobě bojovali přívrženci krále a dlouhého parlamentu. Ve třetí, finální válce stanuli tváří v tvář zastánci azylového krále Karla II., syna Karla I., a tzv. Kusého parlamentu (*Rump Parliament*). Válka měla v celkovém měřítku za následek zásadní události. Roku 1649 byl popraven anglický král. V letech 1649–1659 byla v zemi vyhlášena republika, včetně Cromwellova protektorátu (1653–1659). Skončila nadvláda anglikánské církve v království a ustalo pronásledování nonkonformistů. Jak je vidět, závěrečná etapa anglické revoluce, následovaná protektorátem Olivera Cromwella, byla mimořádně rušná, plná bojů a válečných tažení. Revoluce dosáhla velmi silného radikálního podtextu.

3.3.1 První občanská válka (1642–1646)

První polovina roku 1642 se pro obě válečné strany nesla v duchu příprav na boj. Král prohlásil parlamentní zákon o milicích (*Militia Ordinance*) za nezákonný. Jako protiváhu jmenoval v červnu komisaře, které vyslal na venkov, aby pro něj vybudovali armádu.⁶² Tím se však dopustil také jisté protiústavnosti, neboť jeho tzv. Branecké komise (*comissions of array*) byly v územních celcích Anglie podřízeny přímo králi, místo tzv. zástupců koruny v hrabstvích (*Lord Liutenants*), jak bylo zvykem. Obě strany se prostřednictvím svých zástupců snažili získat na svou stranu co největší počet Angličanů a postavit bojeschopné vojsko. Všichni zástupci hrabství a měst se museli rozhodnout, na kterou stranu se přidat, zda uposlechnou parlamentní zákon o milicích nebo královy vojenské agitátory. Brzy se v Anglii vytvořily dva nepřátelské bloky. S králem sympatizoval zejména sever a západ země, zatímco parlamentní baštou se stal jih a východ. Nicméně rozdělení území či přívrženců napříč vrstvami anglické společnosti nebylo tak jednoznačné. V mnoha případech převládlo názorové přesvědčení a osobní prospěch z války za tu či onu stranu. Oba tábory se před vypuknutím války pokoušely obsadit strategická výchozí území, včetně skladišť zbraní a munice. Některé konflikty při konfrontacích přerostly

⁶² srov. Peter Gaunt, *The English Civil War: The Essential Readings* (Oxford: Blackwell Publishers, 2001) 174.

v ozbrojené boje s prvními ztrátami na životech, nicméně oficiální počátek první občanské války je kladen na 22. srpen 1642, kdy Karel vyvěsil v Nottinghamu svou vlajku.⁶³

Co se týkalo programového prohlášení a ideologických motivů každé strany, byly velice vyhraněné a nabízely potenciálním stoupencům ve válce možnost volby. Na královu stranu se přidávali ti, kteří si v zemi nepřáli příliš silný parlament a náboženský radikalismus. Usilovali o brzké urovnání sporu. V politické dimenzi proklamovali tradiční konstitucionální uspořádání, společnou vládu panovníka s parlamentem. Církev chtěli navrátit do podoby konce 16. století se všemi jejími náležitostmi, Knihou obecných modliteb (*Book of Common Prayer*), episkopátem, církevními rouchy i důrazem na obřady a bohoslužby. Stoupenci parlamentu zastávali zcela opačné hodnoty. Obávali se Karlových snah o absolutismus a nedůvěřovali jeho slovům ani činům. Byli pro posílení moci parlamentu, v jehož rukou měly být anglické zákony ve větším bezpečí než v králových a jeho rádců. V církevní otázce chtěli provést tolik prosazovanou reformu v duchu nonkonformistů. To byl důvod, proč se na stranu parlamentu přidali puritáni. Měli své zástupce i mezi členy parlamentu, ale občanská válka a spojenectví s programem poslancům jim dalo možnost prosadit své návrhy na změny v církvi. Reformace Jindřicha VIII. podle nich zůstala v půli cesty a oni měli být těmi, kdo ji měli dokončit. Na stranu parlamentu se postavilo také anglické námořnictvo, jež Karel díky svým finančním nesnázím přestal platit. Rozhodující se mezi námořníky stala oblíbenost hraběte z Warwicku, kterého jmenoval do čela loďstva parlament. Velení nad anglickou flotilou mělo pro přívržence strany poslanců velký význam. Král byl odříznut od okolního světa a tím pádem i materiální či vojenské pomoci.⁶⁴ Nicméně se v průběhu válečného konfliktu našlo v království i mnoho těch, kteří zůstali v bojích neutrální. Nepřiklonili se na žádnou stranu, pokud k tomu nebyli donuceni, a obávali se negativních dopadů války, zejména na hospodářství. Výjimkou nebyli ani přeběhlíci, kteří se podle vývoje bitev přikláněli na úspěšnější stranu, v zájmu zachování svého majetku a společenského postavení.

Na počátku války se dosažené válečné úspěchy klonily na stranu royalistů. Královou výhodou byli schopní vojenští velitelé, k nimž patřil i Karlův německý synovec princ Ruprecht. Ti zaujali promyšlenou taktiku, s kterou zaznamenávali svá první vítězství. V září 1642 zaznamenala Karlova strana velké vítězství v bitvě u Powick Bridge.⁶⁵ Parlament, pod nátlakem

⁶³ srov. Kovář 123.

⁶⁴ srov. David Sharp, *England in Crisis, 1640–60* (Oxford: Heinemann Educational Publishers, 2000) 34.

⁶⁵ srov. Gaunt 174.

členů horní komory a v obavách o další vývoj, se rozhodl už od začátku února 1643 s králem vyjednávat o možném příměří. Ten však byl opojen svými dosavadními triumfy na bojišti. Odmítl jednání jist si svým brzkým totálním vítězstvím. Po dalších územních ztrátách parlamentariánů na konci července 1643 vyzval hrabě z Essexu panovníka k dalším mírovým jednáním. I tentokrát však panovník pokusy o ukončení bojů diplomatickou cestou odmítl. Vidina vítězství a obnovení jeho královské moci, doplňované prerogativy z předválečného období, ho popouzela k zakončení konfliktu na válečném poli zdrcující porážkou svévolných poslanců.

Karlovi ze začátku napomohly vnitřní problémy, jež nastaly v parlamentní straně. Ta nebyla jednolitá, tvořilo ji mnoho různých frakcí s mírně odlišnými názorovými stanovisky, zejména co se poválečného uspořádání týkalo. Nicméně parlament měl velkou výhodu v otázce financí. Ovládal lidnatější a bohatší anglická území. Poslanec John Pym, který byl zodpovědný za finanční záležitosti, nastolil efektivní výběr daní a poplatků a systém konfiskování majetku royalistů, jejichž pozemky se nacházely na území sféry vlivu druhé strany. Karlovi začaly brzo docházet prostředky na vydržování vojska. Dalším pozitivním krokem parlamentariánů byla reorganizace armády. Po počátečních individuálních bojích na místní bázi, jež se ukázaly neúspěšné, vyvstala potřeba celostátní válečné strategie a sladění postupů jednotlivých armád. Poslanci proto v srpnu 1643 schválili nařízení, díky nimž vznikla tzv. Východní asociace (*Eastern Association*). Vojsky spojovala východní hrabství a do jejího čela byl ustanoven nový talentovaný velitel Edward Montagu, druhý hrabě z Manchesteru (1602–1671). Zlomový bod pro parlamentní armádu přišel už na konci léta roku 1643, kdy vojáci Východní asociace začali zaznamenávat první vítězství. V srpnu 1643 porazili královu armádu ve velké bitvě u Newbury. V té době začal Karel vyjednávat o možné pomoci s Irskem a parlament se obrátil na Skotsko. Pro obě strany se spojení sousedních národů mohlo stát klíčovým v dalším vývoji války. Poslanci dohodli se skotskou stranou spojeneckou smlouvu, jež zaručovala vojenskou pomoc výměnou za ústupky v politické a náboženské sféře. Jednání byla rychle uzavřena a ještě v srpnu 1643 obě strany podepsaly tzv. Slavnou dohodu (*Solemn League and Covenant*) a následně ji ratifikoval anglický parlament. Ta byla později v únoru 1644 prohloubena ustanovením tzv. Výboru obou království (*The Committee of Both Kingdoms*), jenž měl zefektivnit a sjednotit vojenskou spolupráci. Úspěch zaznamenala i druhá strana. Král v září 1643 přistoupil na tzv. Dohodu o zastavení nepřátelství s irskými povstalci (*Cessation Treaty*).⁶⁶

⁶⁶ srov. Kovář 131.

Organizované parlamentní vojsko slavilo na vojenském poli ne jeden úspěch. Rovněž přenesení velení do rukou vycvičených a schopných velitelů mělo své účinky. Vojáci se octli pod tvrdou disciplínou, kterou užítkovali v bojích. „Východní asociace se stala v první polovině roku 1644 nejvýkonnější armádou, jaká se od počátku občanské války na bojištích objevila.“⁶⁷ Za pomoci Skotů, spojené jednotky Východní armády a Olivera Cromwella mimo jiné zvítězily v červenci 1644 v bitvě u Marston Mooru. Cromwell se tam vyznamenal svým velkým vojenským talentem. Nebyl to rozhodující boj celé války, znamenal však definitivní konec royalistické převahy. Královi velitelé mezitím rovněž dosáhli úspěchů v několika bitvách. O výsledku konfliktu nebylo zdaleka ještě rozhodnuto, ale soupeřící síly se vyrovnaly.

Další vývoj s sebou přinesl menší krize na obou stranách. Dva roky trvající boje se stále neblížily ke svému konci, armády zachvacovaly vlny dezercí, epidemií a roztržek ve velení. Větší rozpory zaznamenala parlamentní strana. Anglo-skotská spolupráce se ukázala jako velmi křehká. Otevřené nepřátelství Cromwella vůči presbyteriánům, které ve své armádě nahrazoval protěžovanými independenty, alianci nijak nepomáhalo. Skotové především usilovali o uzavření míru s králem. Chtěli ho porazit, ale respektovali ho dále jako svého panovníka. K takovému názoru se přiklonili i další vojáci z Východní asociace a blok odpůrců Karla I. se začal opět členit na protichůdné frakce. Impulsem se stal parlamentní debakl v bitvě u Newbury v říjnu 1644. Skotové spolu s umírněnou stranou započali v prosinci 1644 mírová jednání s králem. Oficiální rozhovory byly zahájeny v Uxbridge v lednu 1645. Skončily však krachem. Panovník neměl v povaze uzavírání kompromisů a vítězství se mu zdálo na dosah.

Úsilí některých o příměří zapříčinilo změny v parlamentním vojsku. Potřebovalo další reorganizaci a zejména výměnu velení, jelikož to dosavadní bylo nakloněno usmíření s králem, což silná radikální frakce v čele s Cromwellem odmítala. Souběžně s mírovým vyjednáváním pronesl v prosinci 1644 Cromwell v dolní sněmovně projev, volající po reformě parlamentní armády. Plamenná řeč strhla několik živých debat na toto téma a měla za následek dvě důležitá nařízení. V únoru 1645 byl vydán tzv. Výnos o Armádě nového typu (*New Model Army Ordinance*) a v dubnu téhož roku tzv. Nařízení o sebezapření (*Self-Denying Ordinance*). První dal podnět k zformování Armády nového typu (*New Model Army*). Vznikla sloučením tří vojsk parlamentu (Východní asociace) dosavadních velitelů hraběte z Manchesteru, Williama Wallera a hraběte z Essexu. Druhé rozhodnutí mělo za následek výměnu velitelů. Zakazovalo poslancům obou komor angažovat se ve velení armády. Prostor měl být přenechán opravdovým profesionálním vojákům po zásluze na bitevním poli. Novým hlavním velitelem armády nového

⁶⁷ Kovář 131.

typu se stal zkušený vojevůdce Thomas Fairfax (1612–1671).⁶⁸ Ve vojsku byla provedena finanční reforma, jež měla za následek lepší platové podmínky vojáků, což posílilo jejich morálku a bojeschopnost. Změny doznal i systém povyšování a udělování vyšších vojenských hodností. Ty přestaly být přidělovány s ohledem na společenské postavení jedinců, ale klíčovým faktorem se staly zásluhy v boji. Prvním velkým triumfem armády nového typu byla bitva u Naseby v červnu 1645. Karlovo vojsko v ní utrpělo jasnou porážku. Royalisté se potýkali s ožehavým problémem financí. Jejich hlavní tábory se stále nacházely v chudších oblastech Anglie a lidé se začínali bouřit proti dalšímu vymáhání poplatků. Nedostatek peněžních prostředků panovníkovy armády se nakonec výrazně podepsal na výsledku války.

Po červencové bitvě roku 1645 u Langportu již bylo o vítězi válečného konfliktu prakticky rozhodnuto. Odpor králových vojsk byl definitivně zlomen a panovník nařídil svému synovi Karlovi, princovi z Walesu, aby kvůli své bezpečnosti uprchl do Francie. Následkem bitvy u Philiphaughu v září 1645, po porážce panovníkova stoupence a předního skotského šlechtice, markýze z Montrose (1612–1650), byl král odříznut od části Skotů, bojujících na jeho straně. Nemohl s nimi spojit své síly pro další ofenzívu. První občanská válka byla u konce. Skončila porážkou monarchie a vítězstvím strany parlamentu. Král v dubnu 1646 uprchl ze svého stanoviště v Oxfordu a vzdal se následně skotské armádě, podporující parlamentariány. Jeho krok měl znamenat, že se ještě s porážkou nehodlal smířit.

3.3.2 *Druhá občanská válka (1648–1649)*

První občanská válka byla rozhodnuta, spor panovníka s parlamentem však stále přetrvával. Prohloubila se krize ve vítězném táboře. Narůstající neshody mezi presbyteriány a vojenskými independenty panovaly v náboženské i politické otázce. Největší spor se vedl kolem dalšího vývoje v zemi. Zatímco umírnění presbyteriáni chtěli konflikt s králem co nejdříve urovnat a viděli ho zpátky na anglickém trůnu, radikálnější independenti v parlamentu usilovali o omezení králové moci, než se do země navrátí. Veřejnost se klonila na presbyteriánskou stranu. Země byla zdevastovaná a vyčerpaná válkou, lidé zatíženi velkými finančními odvody na vydržování armády. Propukaly nepokoje i v samotném vojsku. V náboženské otázce se vedly dlouhé debaty. Presbyteriáni usilovali v Anglii o nastolení státní presbyteriánské církve, zatímco independenti prosazovali náboženskou svobodu. Parlament v březnu 1646 zrušil platnost neoblíbené Knihy obecných modliteb a díky presbyteriánské většině schválil novou národní církev podle skotského vzoru. Rozpolcenost obou táborů

⁶⁸ srov. Stuart Asquith, Chris Warner, *New Model Army 1645–1660* (Oxford: Osprey Publishing, 1981) 4.

znesnadňovala vyjednávání s poraženým králem, dlícím ve Skotsku. Na konci roku 1646 vypracovali presbyteriáni mírový plán, který představili při zasedání parlamentu ve Westminsteru. Jejich cílem bylo postupné rozpuštění armády nového typu a založení menších oblastních vojenských jednotek, které měly být zbaveny independentů. „Nakonec bylo rozhodnuto, že jedenáct regimentů mělo být převeleno, aby sloužilo proti rebelům v Irsku, a zbylé měly být rozpuštěny, tudíž nemusela být udržována větší síla, než bylo zapotřebí k doplnění vojenských hlídek a k udržování míru v království.“⁶⁹ Následně byla otevřena jednání s králem za účelem přivést parlamentní krizi ke zdárnému konci. Tento zamýšlený postup vzbouřil vojáky, kteří od konce války nedostávali vyplácený žold. Parlament, ovládaný presbyteriány, však v Armádě nového typu viděl překážku v narovnání s králem. Na jaře 1647 obdržel kladnou královu odpověď a jeho přistoupení na mírové podmínky, které znamenaly vyhlášení presbyteriánství na tři roky státním náboženstvím a desetiletou správou milice v rukách poslanců. Jednalo se však o pouhý příslib, vše bylo zapotřebí dojednat oficiálně. Panovníkova přísaha vzbuzovala nedůvěru. Prozatím se s ní presbyteriáni spokojili a zahájili vyjednávání se Skoty o králově propuštění. Započala také postupná demobilizace vojska a jeho očišťování od independentů.

Reakce druhé strany na sebe nenechala dlouho čekat. Počinání presbyteriánů a jejich nerespektování vojenské síly vyvolalo nevídané vyhrocení událostí. Armáda se odhodlala k odvážnému kroku, když v červnu 1647 zajala v Holdenby House v Northhamptonshire samotného krále. Panovník byl na cestě do Londýna, poté co byl parlamentem vykoupen ze skotského zajetí. Měl se pro independenty stát rukojmím pro vyjednávání s parlamentem. Zároveň mu bylo zabráněno spojit se s presbyteriány a využít nastalé roztržky mezi vojskem a zákonodárci. V červnu 1647 uveřejnila armáda tzv. Ponížený protest (*Humble Remonstrance*) a tzv. Slavnostní ujednání (*A Solemn Engagement*). Ozámila v něm poslancům, že „se nerozejde, dokud jí nebude vyplacena dlužná mzda a zodpovězeny její stížnosti.“⁷⁰ Dále byla ustanovena tzv. Armádní rada (*General Council of the Army*) a Oliver Cromwell spolu s dalšími důstojníky vypracovali tzv. Prohlášení armády (*A Representation of the Army*), v němž vyjadřovali transformaci vojska ze žoldnéřů v politickou sílu s vlastním programovým prohlášením. Neústupná taktika presbyteriánů zapříčinila politizaci armády. Svoje další konkrétnější zákonodárné a náboženské požadavky zanesli independenti do tzv. Článků návrhů (*Heads of the Proposals*) z července 1647. Představovaly jejich vlastní znění mírových

⁶⁹ Vaughan, *Memorials of the Stuart Dynasty (Vol II)* 170.

⁷⁰ Kovář 153.

podmínek pro krále. Obsahovaly mimo jiné náboženskou svobodu, svolávání parlamentu každé dva roky a moc nad armádou a námořnictvem v rukou poslanců. Zapříčinily však názorovou rozpolcenost uvnitř armády, kde se zformovala další skupina, levelleři, kteří hodlali promluvit do budoucí podoby státu. Spory independentů s levellersy se v listopadu 1647 přesunuly na jednání armádní rady v Putney. Ač bylo levellerské hnutí početné a hojně podporované, hlavní slovo si ve vojsku nevydobylo. Všechny body jejich programu, týkající se zejména ústavního uspořádání, byly označeny za neproveditelné a smeteny ze stolu. Levelleři se však nestáhli a nadále se pokoušeli prosadit své návrhy. Mezitím se Karlovi podařilo prchnout ze svého armádního zajetí. Za své útočiště si vybral ostrov Wight, kde započal vyjednávání se skotskou stranou. Panují teorie, že mohl lépe zvolit tím, kdyby opustil Anglii a hledal azyl u některých zahraničních sousedů. Král však byl přesvědčený, že tím by ztratil možnost dotáhnout letitou mocenskou krizi v zemi, ze svého pohledu, do úspěšného konce.⁷¹ Tajné rozhovory se Skoty přinesly kýženou dohodu (*Engagement*), při které se zavázal v zemi akceptovat presbyteriánství, aniž by se musel zříkat své anglikánské víry. Seveřané mu za to nabídli vojenskou pomoc a zaručovali návrat na trůn. Potenciální spojení bylo pro panovníka možné, jelikož ve Skotsku převládl konzervativní proud pod vedením šlechtice a vojenského generála markýze z Hamiltonu (1606–1649), který byl nakloněn dohodě s králem. Po skončení první občanské války se Hamilton vypořádal v zemi s radikálními stoupenci Národní úmluvy (*Covenanters*), podporující stranu parlamentu. „Hamilton se ustanovil vůdcem těch, kdož byli ochotní se zapojit do války proti anglickým sektářům a pomoci králi vrátit se na trůn.“⁷²

Po králově útěku znovu otevřeli londýnští poslanci jarní mírová jednání o podmínkách narovnání. Karel však jejich návrhy tentokrát bez odůvodnění zamítl. Opět prokázal svou lstivost. Poslanci byli z Karlovy odpovědi a odmítavého stanoviska spolupracovat a navázat na vzájemnou úmluvu zaskočeni. Tehdy ještě o králově skryté smlouvě se severními sousedy netušili. Karlovu proradnost a vypočítavost měl prokázat až skotský vojenský vpád do Anglie. Nicméně atmosféra byla ve všech táborech království mimořádně napjatá a v celkovém měřítku všechno dění šlo k dalšímu válečnému konfliktu. Jak je vidět, vztahy všech subjektů občanské války byly proměnlivé a spojení velmi nestálá. Každý měl své priority a usiloval o jejich naplnění. Komplikovanost a spletitost vazeb znemožňovala předvídaní vývoje a radikalizovala spád událostí. Karlovy činy, které vždy nebyly totožné s jeho skutečnými úmysly, se měly stát hlavní příčinou zahájení dalších bojů a nakonec i jeho pádu.

⁷¹ srov. Kovář 162.

⁷² Vaughan, *The History of England (Part I)* 457.

Karlův útěk na ostrov Wight zapříčinil několik událostí. Anglická armáda dosáhla opět své jednotnosti. Levelleři spojili znovu své síly s independenty. Zklamání z vývoje událostí a konce vyjednávání s králem jim vzalo naděje na prosazení svých programových cílů. Nespokojenost s dosavadním vývojem a nenaplněná dohoda krále s parlamentem, která by přinesla do království mír a konec vleklé krize, vyvolala v některých hrabstvích protiparlamentní povstání. Lidé protestovali proti vysokým daním, které si válečný konflikt žádal. Revolty byly brzy Armádou nového typu zažehnány. V červenci 1648 do Anglie vtrhla skotská armáda. Podepsala se na ní však vnitřní skotská krize a soupeření tamních konzervativců a radikálů. Vojsko nebylo početné ani dobře připravené. Po několika menších bitvách porazil vojevůdce Oliver Cromwell v srpnu 1648 spojená vojska Skotů a royalistů v bitvě u Prestonu. Králova vojska vedl markýz z Hamiltonu a po svém vojenském debaklu byl přinucen kapitulovat. Následná výprava Armády nového typu do Skotska definitivně rozhodla o výsledku druhé občanské války, v které opět dominoval parlament. Válečný konflikt byl u konce. Politická mocenská krize však přetrvávala dále a znovu se po porážce krále stala aktuální. Výsledek války paradoxně rozdělil parlament. Vojenští independenti králi nedůvěřovali a nebyli příliš nakloněni tomu, když presbyteriáni začali s přípravou nových legislativních návrhů, které měly být zajatému králi na ostrově Wight předloženy. Druhá občanská válka a příčiny jejího vypuknutí více než zpochybnily královu věrohodnost. Mírová jednání v Newportu však zkrachovala. Poslanci panovníkovi předložili své požadavky, které se téměř shodovaly s předchozími. Ten však většinu klíčových bodů odmítl. Parlament nato smetl ze stolu tzv. Protest armády (*Remonstrance of the Army*), kterou mu zaslali zástupci Armádní rady v listopadu 1648. Jejím autorem se stal generál Henry Ireton (1611–1651). Remonstrace obsahovala výčet králových dosavadních prohřešků a naznačovala, že by za ně měl být panovník potrestán.⁷³

Do sporu se následně vložili vojenští radikálové. Nemožnost dohody s králem ani s parlamentem pro ně byl impuls k jednání. Převzali iniciativu nad dalšími událostmi do svých rukou a v prosinci 1648 začali pochodovat na Londýn s úmyslem jednat. Většina poslanců setrvala v odhodlání navázat na jednání s panovníkem. Vojáci měli na výběr ze dvou možností. Buď mohli parlament rozehnat, ale hrozilo jim, že by v dalších poslaneckých volbách neuspěli. Veřejnost se klonila na stranu konzervativců a mírového řešení sporu. Nebo mohli provést v parlamentu čistku a vyhnat ty zákonodárce, jejichž podporu si nezískali. Tak se také stalo. Parlamentu se od toho okamžiku začalo přezdívat tzv. Kusý parlament (*Rump Parliament*). Radikální independenti ovládli budovu parlamentu a začali se chystat na zamýšlený proces

⁷³ srov. David Farr, *Henry Ireton and the English Revolution* (Woodbridge: The Boydell Press, 2006) 147.

s králem, v němž se měl zpovídat ze svého jednání. Ve stále sílící extrémní atmosféře začaly mezi poslanci padat názory, že by měl být Karel za svoje spáchané zločiny a prolitou krev potrestán trestem nejvyšším. Jen tak mělo dojít k božimu narovnání a opětovnému nastolení míru a válečného klidu.⁷⁴

Karel byl do Londýna dopraven na konci prosince 1648. Do poslední chvíle si myslel, že započnou další jednání s parlamentem. Cromwellovo obvinění z vlastizrady mu vzalo vítr z plachet. V lednu 1649 schválili poslanci ustanovení nevyššího soudního dvora, jehož soudci a porota měli nad panovníkem po procesu vynést konečný ortel. 20. ledna 1649 začalo s Karlem napjatě očekávané soudní řízení. Do čela tribunálu zasedl anglický právník a republikán John Bradshaw (1602–1659). Nebyla to lehká úloha, mnoho advokátů tento post odmítlo. Ve svém obvinění byl Karel popsán jako tyran, zrádce, vrah a nesmiřitelný nepřítel spojeného království Anglie, Skotska a Irska. Králi byla při nástupu na trůn svěřena moc, limitovaná zákonem, kterou měl uplatňovat pro dobro obyvatel země. Měl ochraňovat práva a svobody lidí. Místo toho zavedl absolutní vládu a začal obcházet existenci parlamentu, jehož představitelé měli být podle ústavy voleni jako zástupci z lidu. V rozporu s veřejným zájmem započal s parlamentem válku a prolil přitom krev mnoha tisíců lidí.⁷⁵ Obvinění byla velmi rezolutní a Karel si začal uvědomovat vážnost situace. Odmítl se však sklonit před autoritou soudu a odmítl uznat jeho zákonnost. Zasedající poslanci podle něj neměli žádné právo ho vyslýchat ani soudit. Nepřijal nabídku žádosti o milost. Bez ohledu na královy stálé protesty a poukazování na rozpor soudu s anglickou ústavou byl proti němu po třech dnech vynesena závěrečný verdikt. Karel v něm byl shledán vinným a odsouzen k trestu smrti. Několik dní nato se konala poprava. Král svůj úděl přijal se stoickým klidem. Tak jako věřil, že jej Bůh seslal na anglický trůn za účelem vládnout, byl nyní přesvědčen, že se jeho konečným osudem stala smrt na popravišti. Vykonání rozsudku nad panovníkem proběhlo v Londýně v relativním klidu. Se zakončením vlády Karla I. kulminovala éra anglické revoluce. Země se ocitla v područí parlamentu, který ovládala skupina radikálů. Rušné okamžiky však ještě neskončily a s konflikty, které vyvstaly posléze, měly být zahájeny přípravy na další válku.

⁷⁴ srov. Kovář 168.

⁷⁵ Vaughan, *The History of England (Part I)* 467.

3.3.3 Třetí občanská válka (1649–1651)

Již první dny po popravě krále vyvolávaly rozpory. Revolucionáři měli o vývoji v zemi rozdílné představy. Konec 40. let a začátek 50. let 17. století byl v Anglii charakteristický vznikem a zesíleným působením mnoha náboženských i politických myšlenkových proudů. Mezi nejvýznamnější sekty patřili kvakeři, metodisté a baptisté. Na politické scéně působili levelleři a diggeři a pokoušeli se prosadit svůj program. Období se neslo ve znamení roztříštěnosti a nejednotnosti. Rozporuplné reakce vyvolal Cromwellův zásah v parlamentu, který z něj v lednu 1649 vyloučil všechny poslance, kteří v prosinci 1648 hlasovali pro pokračování jednání s panovníkem. V únoru 1650 byla zrušena monarchie jako taková a sněmovna lordů. Tento krok vyvolal v parlamentu vlně reakce. Poslanci si v novém zřízení bez krále vůbec nebyli jistí svým počínáním. Zákon na vyhlášení republiky (*Commonwealth*) odhlasovali až v květnu 1650. Debaty vyvolal i tzv. Závazek (*Engagement*), podle kterého měli všichni muži v království starší osmnácti let vyslovit svou věrnost a poslušnost anglické republice. Reforma byla provedena také ve státní sféře. Vládnoucí a poradní orgán krále, Tajná rada (*Privy Council*), byl nahrazen Státní radou (*Council of State*) a podřízeným systémem dalších úřadů a výborů.

Nejisté kroky představitelů nového režimu vedly dále k zásahu proti četným radikálním proudům, které se v Anglii vyrojily. Prvním krokem byla obnovená cenzura, která důsledně kontrolovala obsah publikovaných tiskovin. Na konci roku 1649 zasáhla armáda proti levellerům. Jejich stoupenci byli součástí vojska, jednalo se o řadové vojáky či důstojníky, kteří svými myšlenkami podněcovali v milicích vzpoury. Nezískali si však tolik stoupců jako v době první občanské války a nepředstavovali již takovou hrozbu. Přesto na nařízení Cromwella bylo hnutí rozprášeno a jeho hlavní vůdce John Lilburne uvězněn. Vojsko bylo drženo v přísné kázní. Konfiskace majetku koruny posloužila k dostatečnému uspokojení jeho finančních požadavků. Cromwell a jeho stoupenci se tak v zemi octli v silné pozici. Kusý parlament (*Rump Parliament*) byl očištěn od jejich odpůrců a v případě potřeby se mohl opřít o svou početnou armádu. Ideály revoluce, za které mnoho lidí bojovalo, se pomalu v novém režimu začaly ztrácet. Zejména mnoho puritánských požadavků v náboženské sféře zůstalo v novém parlamentu nevyslyšeno. Poslanci sice zrušili všechny zákony, jež nařizovaly povinnou příslušnost k anglikánské církvi, ale o bodech jako zrušení desátků, důraz na vzdělané a dobře placené duchovenstvo se buď dlouze a bezvýsledně jednalo nebo byly smeteny ze stolu. „Ačkoli se na toto téma vedlo mnoho diskuzí, v náboženské a církevní oblasti bylo dosaženo jen velice

málo dalších reforem.⁷⁶ Pro mnohé znamenal nový revoluční režim a hlavně činnost parlamentu velké zklamání. O klíčových problematikách nebyli zákonodárci schopní dojít shody. Mnoho nevyřešených a nerealizovaných změn zůstalo i v ústavní oblasti. Parlamentní reforma stejně jako volební právo, o němž se mělo jednat a mělo být v zemi rozšířeno, zůstaly nevyslyšené. Současně pomalu opadalo počáteční nadšení poslanců pro revoluci a likvidaci starého režimu včetně jeho nepopulárních jevů. Nakonec z liknavosti a nerozhodnosti poslanců došla trpělivost i samotnému Cromwellovi. S pomocí armády parlament nakonec v dubnu 1653 rozehnal. „Byla to váhavost Kusého parlamentu o konstitucionální reformě, která stála za jeho rozpuštěním. Jako i v jiných otázkách, poslanci hodně debatovali, ale učinili toho málo.“⁷⁷ Pravdou však bylo, že zákonodárci to v té době neměli vůbec jednoduché. Země se po dvou válečných konfliktech nacházela v hospodářské a finanční krizi. Navíc nepříznivě se vyvíjející situací v Irsku i Skotsku se schylovalo k dalším bojům. Příjmy vlády i přes prodej majetku církve a koruny nestačily pokrýt její výdaje. Izolovanost Anglie v zahraničněpolitických vztazích s okolními státy vlivem dramatických událostí poslední doby na klidu v řešení problémů domácí politiky nijak nepřidávalo. Cromwell však považoval svůj krok na konci třetí občanské války za nutný a nezbytný v dalším vývoje země. Cítil mezi poslanci nespokojenost a obavy z jeho moci v zemi a nesouhlas s protěžováním armády, o jejíž moc se opíral.

Vztahy Anglie se Skotskem a Irskem se mezitím nevyvíjely nijak uspokojivě a měly ji přivést do poslední závěrečné fáze občanské války. V Irsku se od zatčení krále situace stále více dramatizovala. Na konci roku 1648 podepsali tamní royalisté, vedení posledním místokrálem Karla I. pro irské záležitosti, vévodou z Ormondu, spojeneckou smlouvu s irskými povstalci. Spojená vojska měla pod velením Ormonda vyzískat za námořní pomoci prince Ruprechta irské državy parlamentu, osvobodit se z jeho područí a podniknout válečné tažení do Anglie. Zpráva o alianci a možné hrozbě pro zemi dorazila do Anglie v lednu 1649. Událost byla impulsem pro pohotovou anglickou Armádu nového typu k zakročení a vynucení pořádku. Cromwell se po nezbytných přípravách vylodil se svými vojáky v Dublinu v srpnu 1649 a zahájil protiútok. Při bojích, které byly vzhledem k irskému terénu nesmírně náročné, se více než projevil Cromwellův vojenský talent. Výběr vhodných podřízených vojenských velitelů v kombinaci se správně zvolenou strategií a taktikou vedly k úspěchům jeho armády. Angličanům napomohly i vnitřní rozpory velmi křehké irské aliance. Spojené velitelství Ormonda nad irským vojskem se neukázalo jako šťastný krok. V táboře irských povstalců se začaly ozývat protesty proti jeho

⁷⁶ Coward 247.

⁷⁷ Coward 247.

osobě, protěžující vlastní velení. Spory vedly k několika ozbrojeným šarvátkám, které výrazně oslabily jejich bojující stranu. Po několika bitvách bylo o vítězi válečného konfliktu rozhodnuto. Poslední rozhodující boje se konaly v květnu 1650, nicméně Irové v menších odbojích vzdorovali až do začátku roku 1653, než definitivně kapitulovali. Cromwellovo devítiměsíční vojenské tažení do irského vnitrozemí si vyžádalo mnoho lidských životů, některé bitvy patřily k nekrutějším, co občanská válka v Anglii vůbec přinesla.⁷⁸ Poté, co předal velení svému švagrovi a schopnému veliteli Henrymu Irenotovi (1611–1651), byl Cromwell odvolán parlamentem zpátky do Anglie. Pro zemi vyvstala další válečná hrozba, kterou představovalo Skotsko.

Cromwell byl v Anglii přivítán s ovacemi a oslavován za své válečné vítězství, které zachránilo zemi i parlament. Jeho cesta k moci v zemi se stále více otvírala. Skotský problém vznikl vznesením nároku na anglický trůn ze strany Karla Stuarta, nejstaršího syna popraveného krále Karla I. Ten začal vyjednávat se skotskou stranou o pomoc. Vnitropolitické poměry se však ve Skotsku změnilly. K moci se dostali opět presbyteriáni. Montrose i Hamilton byli zabití. Karel se proto musel přizpůsobit, pokud chtěl vyjednávat. Přistoupil na jejich podmínky zřeknutí se anglikánské víry a zapření své katolické matky. Skotové mu na oplátku slíbili v červnu 1650 armádní podporu a volnou cestu na trůn. S takovým vývojem událostí Cromwell opouštěl Anglii, aby se vydal na své další válečné tažení. Stejně jako jeho irské boje i ty ve Skotsku mu přinesly úspěchy a věhlas. Thomas Fairfax se bojů nezúčastnil, neboť odmítl táhnout na Skotsko. Rezignoval na svou funkci velitele armády a válečnou kampaň nepodpořil. Možná tím nechtěl zpochybňovat Karlovy nároky na trůn. Jeho počínání se mu vyplatilo, když po roce 1660 s obnovou monarchie a dosednutím Karla II. na anglický trůn byl vzat na milost. Cromwell v boji opět uplatnil svou obdivuhodnou bojovnou odvahu a vůdčího ducha. První velké vítězství anglické armádě přinesla bitva u Dunbaru v září 1650 a naznačilo další průběh střetu. K finálnímu boji došlo o rok později, v září 1651 u Worcesteru, v němž skotská armáda pod velením generála Davida Leslieho a Karla Stuarta utrpěla zdrcující porážku. Anglo-skotská válka byla u konce a s ní i třetí občanská válka.

Válečné úspěchy vynesly Cromwellovi v Anglii značnou popularitu. Ve volbách do Státní rady získal velký počet hlasů, což bylo důkazem, že si ve veřejném měřítku stál velmi dobře. Spokojenost však nezaznamenal u činnosti kusého parlamentu. Ač si parlament na nelehkou dobu se zvýšenými finančními nároky na válečnou politiku nevedl špatně, mezi poslanci a Cromwellem vyvstala nepřekonatelná krize. Poslanci se obávali moci

⁷⁸ srov. Kovář 178.

Cromwellovy armády a ten na zákonodárné půdě neprosadil některá potřebná opatření pro další vývoj země a hlavně pro potřeby jeho vojska. Spory vyvrcholily rozehráním parlamentu v dubnu 1653. Cromwell se po bojích ve Skotsku a Irsku ocitl v zemi téměř na vrcholu moci. Svoje další plány mohl buď uskutečnit skrz parlament, který se však ukázal příliš konzervativní a váhavý, nebo prostřednictvím věrných vojáků, kterým dal nakonec přednost. Po rozpuštění parlamentu byla jeho cesta na nejvyšší stupeň vlády v zemi otevřena a měla započít éra Cromwellova protektorátu. Nicméně neshody s poslanci, které si po čistce roku 1649 do parlamentu sám dosadil, naznačovaly, že ani revoluční tábor nebyl v Anglii bez vnitřních sporů. Nejednotný postup revolucionářů a odlišné představy o uspořádání nového režimu stálo nakonec u začátku jejich pádu. Předtím však k moci v zemi měl na několik let usednout Cromwell coby lord protektor.

3.4 TEORIE TZV. NORMANSKÉHO PODRUČÍ

S občanskou válkou a anglickou revolucí souvisí teorie tzv. normanského područí (*Theory of the Norman Yoke*), prosazovaná některými současnými dějepisci, včetně anglického historika Christophera Hilla. Je silně patriotistická. Podle ní je možné myšlenku revoluce i války spojovat mimo jiné s obdobím normanské invaze v 11. století. Roku 1066 podnikl normanský vévoda Vilém Dobyvatel vpád z Francie do Anglie, požehnaný papežem, a v bitvě u Hastings porazil tehdejšího anglického krále Harolda. Následně se jako Vilém I. (vládl v Anglii 1066–1087) ujal uvolněného anglického trůnu a započal tak v zemi éru normanské nadvlády a nové královské linie. Anglie se ocitla pod útlakem tzv. normanského područí a lidé přišli o mnohá svá práva; feudalismus a pozemková reforma je připravily o půdu. Myšlenky na znovuzískání pozbytých svobod ožily při anglické revoluci a zejména při občanské válce. Lid si ztotožnil normanismus s anglickým králem a šlechtou, potomky Normanů, a bojoval za jejich svržení. Normanské područí nebylo zdaleka jediným důvodem vypuknutí války. Revoluční doba 17. století byla příliš pohnutá, protkaná konflikty na poli náboženském i politickém. Stalo se však jednotícím elementem pro bojující lid za opětovné nabytí ztracených ideálů a také výchozím bodem pro mnohé revoluční myšlenkové proudy. Ty po vítězství parlamentu v boji s panovníkem usilovaly o změnu některých jevů v anglické společnosti a její odpoutání se od normanské historie.

Podle Christophera Hilla teorie tzv. normanského područí konstatuje, že Anglosasové žili před rokem 1066 jako svobodní a rovní obyvatelé země, kteří si vládli prostřednictvím volených zastupitelských orgánů. Normanská invaze je však této svobody zbavila a v zemi nastolila nadvládu cizího tyrana a šlechty. Ale lidé nezapomněli na práva, která dříve vlastnili, a postupně se je snažili s kolísavým úspěchem znovuzískat. Čas od času si vynutili od vládců ústupky, například v podobě listiny *Magna Charta* z roku 1215. Tradice ztracené anglosaské svobody se stala věčným podnětem k dalším neutichajícím požadavkům od následníků normanských uzurpátorů.⁷⁹

Teorie spojila počátky anglické svobody, parlamentního shromažďování a zvykového práva s anglosaským obdobím dějin země. Normanský vpád toto zřízení demokratického rázu omezil a zotročil feudalismem.⁸⁰

⁷⁹ srov. Hill, *Puritanism and Revolution* 64–65.

⁸⁰ srov. Walter Scott, *Ivanhoe (Introduction)* (Oxford University Press: Oxford, 1998) xiii–xiv.

Ve společenské rovině přeměnila normanská invaze dosavadní rovnostářskou kmenovou anglosaskou společnost na nový normanský typ, v němž se výrazně prohloubila a uspíšila třídní diferenciaci. V oblasti právní otázky byly v zemi po invazi provedeny velké změny. Zvykové právo (*common law*) se začalo psát, šířit a učit ve francouzštině, což Angličané v té době napadali. Lidé volali po navrácení se do anglosaských časů se srozumitelnou legislativou. Zkorumpovaní normanští soudci se na úkor anglického lidu často obohacovali.

Normanská nadvláda znamenala zábor anglické půdy, jak dosavadním horním vrstvám, tak rolníkům, a její přerozdělení mezi Dobyvatelovy normanské přívržence. Sjednotila celý třetí stav společnosti proti nové vládnoucí třídě anglické populace, normanské královské dynastii, dovlečené a vnucené katolické církvi i dosazené šlechtě. Pro zbytek národa se tyto tři elementy staly přirozeným nepřítelem s odlišnými zájmy a překážkou v rovnosti. Došlo k výraznému „odcizení vládců od většiny populace.“⁸¹

V té době začaly vznikat četné traktáty vyzdvihující období před invazí, útočící na normanské krále a jejich despotický způsob vlády. Mnohé písemnosti té doby se nesly v duchu patriotismu a byl v nich znát pocit potupy z nově nastolené cizácké nadvlády. Nicméně trvalo dalších pět století, než se myšlenky na svržení nepřátelského normanismu mohly stát skutečností. Příležitost k tomu měla poskytnout právě anglická revoluce, v níž se spojila anglická buržoazie proti anglické šlechtě a panovníkovi, jakožto potomkům Normanů. Mnohé traktáty z období po invazi byly v průběhu revoluce v 17. století oprášeny. Takovým byl například traktát tzv. Zrcadlo soudců (*The Mirror of Justices*) z 13. století, psaný pravděpodobně opozičním Londýňanem Andrew Hornem, který se později stal komořím londýnského centra. Cílem tohoto pojednání bylo zdůraznění posvátnosti práva proti nespravedlivým soudcům a dokonce proti králi. Díky svému znatelnému příklonu ke svobodě, demokracii a antiklerikalismu není těžké pochopit, proč se revolucionářům 17. století tak zamlouvalo.⁸² Myšlenka normanského područí se projevila i v díle anglického politického teoretika a humanisty Thomase Starkeye, v tzv. Rozpravě mezi Reginaldem Polem a Thomasem Lupsetem (*Dialogue between Reginald Pole and Thomas Lupset*) z let 1529 — 1532. Autor zde prostřednictvím jedné z postav nabádá k: „zbavení se tyranských zvyklostí a nesmyslných pout uvalených Dobyvatelem, zdůrazňujíc zejména feudální břemena dozoru a manželství a zvykové právo, jež přetrvávalo

⁸¹ John Fletcher Clews Harrison, *The Common People. A History from the Norman Conquest to the Present* (New Jersey: Croom Helm, 1984) 24.

⁸² Hill, *Puritanism and Revolution* 65–66.

ve francouzštině...“⁸³ Nicméně vyzdvihování a apelování na anglosaskou minulost bylo církví i královskou mocí v 17. století spatřováno jako podnět ke vzpourám a adekvátně postihováno.

V anglické revoluci se podle teorie normanského područí spojil anglický patriotismus s anglickým protestantismem, aby dosáhli vítězství a svých ideálů. Vymanění se ze zajetí normanismu a odkazu normanského vpádu se stalo jednotícím elementem revolucionářů, zejména lidového živlu. Myšlenkové revoluční směry, které v průběhu nebo po občanské válce na teorii navázaly, byly různorodé. Politické i církevní prostředí se stalo liberálnějším než v předválečných dobách, jelikož padla cenzura a církevní soudy ustaly v činnosti. Dávalo prostor mnoha seskupením, které mohly vyjít na světlo se svým reformním programem. Mezi ty nejvýznamnější patřili levelleři, diggeři a whigové.

3.4.1 *Zákonodárné snahy levelleřů*

Levelleři byli nejdemokratičtější skupinou, která se objevila na evropské politické scéně té doby. Jejich názory byly velmi rovnostářské, proto se označují v některých pramenech také jako tzv. rovnostáři. Apelovali na anglosaskou minulost a zdůrazňovali přirozená práva lidí, která měl vlastnit každý obyvatel Anglie. „Obhajovali politickou demokracii, republikánské zřízení se značně rozšířeným volebním právem, zrušení horní sněmovny parlamentu, volby na post soudců a soudních úředníků a drastickou právní a ekonomickou reformu.“⁸⁴

Levellery se označují stoupenci myšlenek a politického programu anglických agitátorů a pamfletářů Johna Lilburna (1614–1657), Richarda Overtona (1599–1664) a Williama Walwyna (1600–1681). Neutvořili politickou stranu v moderním slova smyslu, ale zformovali se kolem roku 1647 do politického hnutí s programovým prohlášením, tzv. Dohodou lidu (*Agreement of the People*), a zaměřovali svoje revoluční úsilí zejména na zákonodárnou sféru. Jejich legislativní snahy mimo jiné „zahrnovaly reformu právního systému, jak trestního, tak civilního. Právo mělo být přeloženo do angličtiny, zjednodušeno a změněno.“⁸⁵ Největšího vlivu dosáhli v době občanských válek v Anglii. Vítězství strany parlamentu v první z nich jim dodalo nový impuls v úsilí zbavit se normanské svázanosti a oprostít se, podle nich od zkorumpovaných zákonů, které byly ustanoveny po vpádu v 11. století. Tyto zákony měly být odstraněny

⁸³ Christopher Hill, *Intellectual Origins of the English Revolution, Revisited* (Oxford: Oxford University Press, 1997) 361–362.

⁸⁴ János M. Bak, Gerhard Benecke, *Religion and Rural Revolt* (Manchester: Manchester University Press, 1982) 86–87.

⁸⁵ Andrew Sharp, *The English Levellers* (Cambridge: Cambridge University Press, 1998) xiii.

a nahrazeny novými v návaznosti na anglosaskou tradici, které by nebyly otrokářské a poskytovaly prostor pro přirozená práva lidí. Zákony byly v prvopočátcích ustanoveny tak, aby omezovaly moc vládců, avšak v rukou Normanů byly zneužity a obráceny proti samotným lidem. Roku 1649 věnoval tomuto tématu anglický pamfletář John Warr svoje dílo s názvem tzv. Korupce a úpadek zákonů anglických (*The Corruption and Deficiency of the Lawes of England*). Podle něj byly anglické zákony v normanské podobě plně podvodu, nejasností a vzájemných rozporů, což se od normanských zákonů dalo očekávat. Vůbec nenavazovaly na anglosaské časy. Normanští dobyvatelé ponechali v platnosti pouze ty části, které vyhovovaly jejich vlastním zájmům. Tyto zákony v sobě neměly ani špetku svobody.⁸⁶ Zákony měly vycházet z obyčejného anglického lidu. Neměly být vytvářeny soudci z normanské vládnoucí třídy, kteří se díky jazykové bariéře a odlišnosti anglické a normanské kultury na lidech často obohacovali. „Zákony se staly nepřitelem, symbolem normanismu, namísto přeživšího příslibu anglosaské svobody. Vilém Dobyvatel nechal sepsat zákony ve francouzštině, aby tak chudí obyčejní lidé mohli být bídačeni, šizeni a ubíjeni.“⁸⁷ Levelleři měli také odlišné představy o vykonávání práva. To mělo být praktikováno prostřednictvím volené poroty místo zkorumpovaných soudců. Soudní přelíčení měla být řešena podle původní starobylé tradice v jednotlivých hrabstvích, kde se zrodila, místo centrálními soudy ve Westminsteru.

Radikální reformní program levellerů však byl příliš zásadní a neslučitelný s tehdejšími zákonodárným uspořádáním. Kromě úprav některých zákonů narážel v několika bodech i na celkovou konstitucionální reformu, která byla v jejich silně demokratické podobě v pohnutých 40. letech 17. století prakticky neproveditelná. Reforma ustanovovala jako hlavní zákonodárnou moc (*Supreme Power*) pouze dolní sněmovnu parlamentu. S králem a horní sněmovnou nepočítala a jejich instituce chtěla úplně zrušit. To byl velký zásah do tradičního starobylého ústavního systému. Jejich demokratický program hlásal: „...nebude existovat (nebo jen pravomocně omezený) král a nebude existovat žádná sněmovna lordů a všichni lidé budou způsobilí stát se zákonodárci, ačkoli jim předtím nebylo přiznáno ani volební právo.“⁸⁸ Nový centrální legislativní orgán země se měl jmenovat zástupce lidu a kromě dalšího měl zrušit desátky církvi a vyhlásit svobodu náboženského vyznání. Veškerá rozhodnutí se měla vykonávat na základě dohody lidu (*Agreement of the People*) a měla být chráněna před jednáním krále,

⁸⁶ srov. Hill, *Puritanism and Revolution* 83.

⁸⁷ Hill, *Puritanism and Revolution* 86.

⁸⁸ Sharp, *The English Levellers* xvi.

starajícího se pouze o své zájmy, a měla být v každém ohledu respektována a upřednostňována. Je možné vidět, že požadavky levellerů byly na svou dobu opravdu dalekosáhlé. Obtížná byla i situace, kdy vynesli na světlo svoje reformní návrhy. V době královského interregna v Anglii zuřila občanská válka. Levellerské seskupení se zformovalo v armádních řadách. Jejich úsilí však bylo shledáváno veliteli jako narušování kázně mezi vojáky, tudíž muselo být zastaveno. Zejména pro Cromwellovy plány představovalo nevíтанou hrozbu. Pozdější protektor potřeboval v armádě pro své ambiciózní projekty silnou oporu. Levelleři v tomto ohledu nabourávali jednotu a názorovou pospolitost vojáků.

„Hnutí levellerů bylo nakonec po roce 1649 v klíčových bodech poraženo, když vojenští velitelé včetně Olivera Cromwella odmítli tuto radikální kampaň podpořit.“⁸⁹ Levelleři byli zatlačeni do ústraní a jejich hlavní vůdce Lilburne dokonce uvězněn. Jejich politické teorie byly pro mnohé té doby příliš demokratické, až anarchistické, a neobstály v zápase s obránci tradičního konstitucionalismu v Anglii, ani tehdejšími politickými vůdci. Žádné změny v duchu levellerského programu – reforma a zjednodušení právního systému či materiální pomoc potřebným směřující k rovnostářství – nebyly do anglické společnosti jejich doby zaneseny a Anglie zůstala nadále v tomto ohledu v zajetí normanismu. Nicméně jejich pokrokové myšlenky sloužily v pozdějších letech jako zdroj jiným hnutím či osobám. Paradoxně to byl mimo jiné samotný Cromwell, jenž v dobách svého největšího vlivu v Anglii přistoupil na překlad práva z latiny do angličtiny a přispěl tak k jeho větší srozumitelnosti širokým vrstvám lidí. A našly by se i další body, v nichž se budoucí lord protektor nechal inspirovat. Možná hrála roli i skutečnost, z jaké strany politického spektra reformy vycházely. Patrně sám chtěl být iniciátorem všech změn a levellerský program pro něj představoval nežádaného konkurenta.

3.4.2 *Diggeři a jejich sociální program*

Dalším hnutím, které se zformovalo na anglickém politickém pozadí v polovině 17. století a okrajově se dotýkalo teorie normanského područí, byli diggeři. U jejich zrodu stál roku 1649 anglický protestantský náboženský reformátor a politický aktivista Gerrard Winstanley (1609–1670). Diggeři, ve svém úsilí ovlivnit revoluční atmosféru a těžit z poválečného triumfu parlamentu nad královskou mocí, byli ještě radikálnější než levelleři. Svou pozornost věnovali zejména sociální a agrární otázce anglické společnosti. Název „diggeři“ získali podle základní charakteristiky svého sociálního programu – boje za svobodu (*digging for freedom*).

⁸⁹ Robert J. Acheson, *Radical Puritans in England: 1550–1660* (Londýn: Longman, 1993) 102.

Kritika společnosti diggery zahrnovala požadavky jako „společné vlastnictví půdy, zrušení obchodování s půdou, komunálně organizované zemědělské práce...lesnictví, těžbu i výrobu, zrušení vyplácení renty a pracovní mzdy.“⁹⁰ V souladu se svým programem zaútočili na tehdejší feudální vlastnický systém půdy v Anglii, jenž byl označen za normanský přežitek z doby po invazi. Feudalismus přišel roku 1066 do Anglie spolu s Normany. Znamenal pro tehdejší rolníky ztrátu svobody a jejich půdy, která byla přerozdělena mezi normanskou šlechtu. Diggeři chtěli osvobodit chudé rolníky z feudální závislosti a navrátit jim poválečnou zkonfiskovanou půdu poraženého panovníka a církve, včetně dalších nevyužívaných pozemků. V duchu svého sociálního programu zamýšleli docílit zlaté éry před normanským vpádem, kdy cizí vládnoucí vrstva nevykořisťovala anglické rolníky, připravené o svá práva. „Všechny svobody lidí byly ztraceny s příchodem Viléma Dobyvatele a od té doby žili lidé v útlaku a tyranii. Nápravou se mělo stát společné obdělávání a orání zemědělské půdy...“⁹¹

Další bod diggerského programu byl ještě radikálnější. Usiloval o celkové zrušení soukromého vlastnictví půdy v rukách jednotlivců. Namísto toho mělo zavést komunální hospodaření a celý svět přetvořit na společné bohatství. Se soběstačně fungujícími rolnickými koloniemi již nebylo zapotřebí žádné vládnoucí třídy. Se zrušením svrchovanosti měly tyto kolonie být dosti silné, aby dosahovaly prosperity. Diggeři věřili, že opravdová rovnost a svoboda mohla být dosažena pouze s popřením soukromého vlastnictví jako takového. Jejich cílem bylo podle anglického právníka, spisovatele a poslance Bulstrode Whitelocka (1605–1675) znovu obnovit starověkou společnost, založenou na společném užívání bohatství země, a rozdělit užitek z něj chudým a potřebným. Chtěli nakrmit hladové a obléci nahé.⁹²

Sociální revoluce diggerů nakonec nedošla naplnění. Jejich program byl zaměřen pouze ve prospěch chudých a byl příliš radikální pro konzervativní většinu poválečné Anglie. Agrární reforma podporující chudé rolníky znamenala nabourání tehdejších vlastnických vztahů ve prospěch společného komunálního vlastnictví a na úkor majitelů půdy. To bylo nepřijatelné pro většinu revolucionářů. Poválečná Anglie spíše potřebovala upevnění a stabilizaci tehdejších poměrů. Diggesrský program je značně podkopával a směřoval ke kolosálním změnám v anglické společnosti. Mimo to půda a majetky koruny a církve posloužily poválečnému režimu, jenž je mohl rozprodat a dotovat další svoje politické plány. Nebyla šance, že by pozemky mohly být

⁹⁰ Andrew Bradstock, *Winstanley and the Diggers, 1649–1999* (London: Taylor & Francis, 2000) 8.

⁹¹ Max Beer, *A History of British Socialism* (London: Routledge, 2001) 62.

⁹² srov: Hill, *Puritanism and Revolution* 93.

rozděleny mezi chudé, kteří by na nich svobodně hospodařili. Hnutí nenalezlo podporu a bylo poraženo. Po založení několika diggerských soběstačných kolonií v Anglii bylo roku 1651 exemplárně definitivně rozprášeno. Nicméně Wistanleyho spisy později oprášily další směry, které se na podobných principech zformovaly, například komunisté a socialisté.

3.4.3 *Teorie kontinuity a whigové*

Whigové byli stoupenci politického hnutí Anglie 17. století, jejichž program „byl jedním z několika vzájemně zápasících ideologií, jež se opíraly o stejné historické pozadí.“⁹³ Whigové zaznamenali velký politický vzestup až v pozdějším období, nicméně ve svých prvopočátcích formulovali některé zákonodárné a historické teorie, o nichž se znovu diskutovalo. Vedle levellerů a diggerů také poukazovali na anglosaskou minulost a vycházeli z odkazu normanské invaze. Jako předchozí dva proudy se rovněž snažili ovlivnit směr revoluce, zejména co se týkalo politické a zákonodárné otázky. Popírali však, že by normanská invaze roku 1066 s sebou přinesla zkázu pro anglosaské zákony a svobody. Naopak hlásali jejich přetrvání v anglické legislativě. S pádem represivního absolutismu po vítězství v občanské válce měly být znovu obnoveny. „Když Vilém dobyl Anglii a uvalil na zemi normanské područí ve formě feudalismu, nemohl přerušit předchozí existenci starobylé ústavy místní anglosaské vlády, soudů vykonávaných porotou, soukromého vlastnictví ani osobních svobod. Tyto svobody, založené na zvykovém právu občanů, přečkaly normanskou invazi a nebyly zcela vytlačeny na základě jejich dlouhého vývoje i praktikování.“⁹⁴ Whigové se nestali stoupenci žádné zásadní legislativní ani konstitucionální reformy, jako levelleři. Jejich program byl umírněný a konzervativní. Kontinuitu přeživších anglosaských svobod i po období normanského vpádu vyjádřili v tzv. teorii kontinuity whigů (*the Whig Theory of Continuity*). S jejím autorstvím je v mnoha zdrojích spojován anglický právník a poslanec Edward Coke (1552–1634).

Podle whigů bylo velmi důležité zachovat neporušený vývoj anglické ústavy a zákonů z anglosaských časů.⁹⁵ Zdůrazňovali legislativní kontinuitu a byli nakloněni umírněným formám vlády, jakou byla konstitucionální monarchie, bez známek absolutismu ze strany krále, ale i anglického lidu. Hlásili se k zachování tehdejšího právního systému i starobylého tradičního

⁹³ Quentin Skinner, *Visions of Politics. Volume 3: Hobbes and Civil Science* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002) 238.

⁹⁴ James Tully, *Strange Multiplicity. Constitutionalism in an Age of Diversity* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995) 149.

⁹⁵ srov. Hill, *Puritanism and Revolution* 94.

rozdělení moci v zemi i v parlamentu. Obhajovali přeživší existenci svobod i politického uspořádání z anglosaských časů. V době normanské invaze roku 1066 neviděli zlomový moment anglických ději. Příchod Viléma Dobyvatele hájili jako vykonání jeho nástupnických práv na anglický trůn. Normanské zákony se pro zemi staly přínosem a do 11. století se podle nich kladly začátky formování dolní komory parlamentu.

Po porážce radikálnějších programů levellerů a diggerů to byli právě whigové, jejichž pragmatické a umírněné teorie se dokázaly prosadit. Kladli důraz na kontinuitu zákonů a nedotknutelnost vlastnictví, což nejvíce vyhovovalo tehdejšímu poměru. Jejich interpretace normanského vpádu se zamlouvala téměř každému názorovému proudu té doby, jak poválečné, jež nabrala poněkud konzervativního směru, tak po obnovení monarchie. V té byl jakýkoli příklon k radikalismu a ohlédnutí zpět do revolučních časů shledáván nežádoucím. Whigové našli svoje trvalé místo na politické scéně i křesla v parlamentu. Jejich hlavní vzestup se však čítá od konce 18. století, kdy se zformovali do silné politické strany s liberálním zaměřením.

3.5 OLIVER CROMWELL A PROTEKTORÁT

Konec občanské války v Anglii roku 1651 přinesl vzrůst Cromwellovy moci. Jeho vojevůdcovské schopnosti a vycvičená armáda budily respekt. Vítězstvím v boji s Iry a Skoty si pojalil značný vliv ve státní správě. „Cromwell se vrátil do Londýna, vítán členy parlamentu, Státní rady, městskou radou londýnské City a obrovským davem lidí, kteří ho jednotně provolávali svým zachráncem.“⁹⁶ Rozehnutí parlamentu roku 1653 jeho mocenský triumf jen korunovalo. Nicméně se nerozhodl nastolit v zemi ani vojenskou diktaturu, kterou mnozí předvídali, ani nevypsal nové volby do parlamentu. Místo toho v červenci 1653 svolal zástupce nezávislých náboženských obcí, aby usedli coby poslanci ve Westminsteru a zahájili tak vládu „svatých“. Měli být povoláni Bohem, aby spravovali republiku ku prospěchu země a lidí.⁹⁷ Nový zákonodárný orgán pod Cromwellovou taktovkou dostal název tzv. Parlament svatých (*Parliament of Saints*). Shromáždění však nemělo dlouhého trvání. Zasedalo pouhých šest měsíců. Mnozí v zemi zpochybňovali oprávněnost „sektářů a extremistů“ rozhodovat o legislativě Anglie. Nicméně pravdou bylo, že někteří poslanci pocházeli i z řad univerzit a měli již nějaké zákonodárné zkušenosti. Několik poslanců z parlamentu svatých se později objevilo i v dalších zákonodárných shromážděních i za restaurovaného režimu. Neúspěch sněmu tedy nebyl otázkou nekompetentnosti jeho členů. Naděje, vkládané do tohoto parlamentu, se rovněž pro Cromwella naplnily jen z poloviny. Poslanci se pustili do reform státní správy, daňové i právní. Bodem jejich programu bylo také zlepšení vzdělanostní a zejména platové úrovně duchovenstva, což vítali puritáni. Mnoho návrhů však zůstalo na půli cesty a nedočkal se své realizace a uvedení do anglické společnosti. Ve veřejnosti sílila nedůvěra vůči novému shromáždění. Skutečnost, že byl rozehnut kusý parlament, jenž byl ustanoven na základě veřejných voleb a utvořen nový poněkud rozporuplným způsobem, pobuřovala mnoho lidí, hlavně ze stoupenců předešlého zákonodárného sboru. Vyvstávaly obavy, že moc v zemi převzali radikálové a parlament svatých měl být prostředkem k naplnění jejich extrémního programu. Zákonodárci to v takovéto situaci opravdu neměli jednoduché a značně to jejich práci znesnadňovalo. Nakonec situaci vyostřil spor radikálních poslanců, kteří zaútočili na pokračující existenci armády. Ta stála státní kasu nemalé peníze. Octli se však v Cromwellově mocenské sféře, neboť armáda mu poskytovala velké zázemí v uskutečňování jeho plánů a cílů. V prosinci

⁹⁶ François Pierre G. Guizot, *History of Charles the First and the English Revolution Vol I* (London, Richard Bentley, 1854) 45.

⁹⁷ srov. Kovář 185.

1653 nevyhnutelně následovalo rozpuštění parlamentu. První Cromwellův parlament, ač jeho zákonodárné snahy byly pro zemi prospěšné, došel svému konci. Nesplnil Cromwellovo očekávání. Mezi lidmi se stal velmi nepopulární, vzhledem k jeho ustanovení a ke svému konci působení také pro Cromwella nezvladatelný. Následně již nic nestálo tomu, aby poměry v zemi nabraly jiného směru.

Konec Parlamentu svatých de facto zanechal zemi bez ústavy a vlády. Ve skutečnosti se však tento vývoj událostí očekával a v nejvyšších kruzích armády se začal zavčasu připravovat scénář pro případ pádu zákonodárného shromáždění. Mezi armádními důstojníky vždy panoval názor, že sepsaná ústava doprovázená rozumnými a přiměřenými reformami by si mohla získat širokou podporu a mohla by poskytnout lidem záruky a zároveň pojistit životnost armády, která by se stala nedílnou součástí vlády.⁹⁸ Proto následná iniciativa vyšla z armády. Několik dní po rozpuštění parlamentu svatých, 16. prosince 1653, byl Oliver Cromwell jmenován důstojnickou radou svého vojska lordem protektorem (*Lord Protector*) a uspořádání v republice se změnilo na protektorát (*Protectorate*). Ten trval v rozmezí let 1653–1659. Prvním krokem, který Cromwell ve své nové funkci učinil, bylo získání přízně obyvatel Anglie tím, že nechal vypracovat první psanou ústavu v dějinách Anglie. Zaručil v ní mocenské uspořádání v zemi, které mělo do vnitropolitického uspořádání vnést pořádek a zklidnění. Ústava, jejímž autorem se stal nadaný a velmi ambiciózní armádní generál John Lambert (1619–1684), byla pojmenována jako tzv. Nástroje vlády (*Instruments of Government*). Oddělovala ve státě moc výkonnou, již zosobňoval lord protektor společně se Státní radou, od zákonodárné moci, kterou představoval parlament. Veškerá rozhodnutí výkonné moci měla podléhat dodatečnému parlamentnímu schválení, přičemž lord protektor mohl rozhodnutí poslanců pozastavit na dvacet dní. Dokument měl přinést kýženou rovnováhu politických sil. Mimo to bylo ustanoveno pravidelné parlamentní zasedání každé tři roky, jež mělo trvat minimálně pět měsíců.⁹⁹ Ústava působila velmi konzervativně a nadějně pro urovnání dlouhodobě nestabilních poměrů. Neumožňovala ani jedné ze složek státní moci zbylé obcházet a tím narušovat stanovený řád. Měla být zbraní proti radikálům, kteří chtěli vnést do státních záležitostí zmatek a chaos. Cromwell se osobně neprezentoval jako radikál. Naopak vystupoval jako ten, kdo měl od nich zemi očistit. S tímto úmyslem vypsál nové volby do parlamentu a následně byli jmenováni noví členové Státní rady, kteří měli konečně po nedávných dramatických událostech republiku ozdravit. Země si prošla dlouhými roky občanské války, jež ji nesmírně vyčerpala. Cromwell

⁹⁸ srov. Sharp, *England in Crisis* 124.

⁹⁹ srov. Kovář 188.

nejprve zamýšlel ve své nové funkci učinit některé ze svých plánovaných vládních kroků, než na podzim roku 1654 svolal svůj první protektorátní parlament. „Na vypsání voleb nebylo na začátku roku 1654 zatím ani pomyšlení. Nepochybovalo se o tom, že by přivedly do parlamentu většinu nepřátel nové ústavy. Nejprve se proto chtěl lord protektor a jeho Státní rada představit Anglii nikoli obecnými proklamacemi, nýbrž konkrétními politickými činy, vyřešením akutních otevřených problémů.“¹⁰⁰ První kroky je vedly ke zklidnění domácí politiky. Ekonomické reformy měly přinést obnovu hospodářství a ekonomických aktivit. V zahraniční politice uzavřel Cromwell mír s Holandskem a Francií, čímž takticky znesnadnil Karlu Stuartovi možnou oporu o tyto dvě mocnosti pro případné další pokusy o usednutí na anglický trůn. Obchodní smlouvy na mezinárodní úrovni, které byly uzavřeny s Portugalskem, Dánskem a Švédskem, Anglii opětovně posunuly na místo právoplatného a uznávaného člena evropských států a zakončily tak dlouhé období zahraničněpolitické izolovanosti. Dohody měly napomoci Anglii překonat éru nestability a pozvednout ekonomické aktivity v zemi zapojením nových zemí.¹⁰¹

Mnoho kroků, které však nová vláda učinila, nabralo poněkud konzervativního charakteru, což se neslučovalo s revolučními ideály, za které mnoho seskupení v občanské válce bojovalo. Zklamání z ustálení poměrů a neprovedení tolik proklamovaných reforem, se vznášelo v mnoha koutech Anglie. Pravdou bylo, že pokud se Anglie měla vymanit z dramatického a nestabilního režimu, který zemí zmítal, umírněné politické kroky byly nutné. Protektorát se ocitl před velkým dilematem. Jeho moc z velké části vděčila a závisela na revolucionářích, kteří jej podpořili. Mohl se vydat buď cestou radikálů a tím do země navrátit nepředvídatelnost poměrů. Nebo se mohl od extrémních snah odklonit a pokračovat v duchu umírněné politiky, jež nabízela lidem uklidnění poměrů. Cromwell si do velké míry zvolil druhou variantu. Dokazují to mimo jiné jeho rozhodnutí v náboženské otázce. Vyhlásil v zemi náboženskou toleranci. Vedle sebe začala působit početná náboženská seskupení, jimž bylo dovoleno svobodně realizovat své duchovní snahy. Kniha obecných modliteb (*Book of Common Prayer*) byla zrušena a místo ní vstoupil v platnost tzv. Soupis bohoslužeb (*Directory of Worship*), který pouze znamenal určitá doporučení v církevních záležitostech. Situace mohla z velké míry uspokojit puritány, jejich hnutí již nebylo perzekuováno a zrušení nepopulárních církevních obřadů bylo v souladu s jejich programem. Puritánské snahy se sice plošně nerozšířily do všech náboženských oblastí, nebyly však nadále potlačovány. Lze říci, že náboženská stránka

¹⁰⁰ Miroslav Hroch, *Oliver Cromwell* (Praha: Svoboda, 1968) 131.

¹⁰¹ John Drinkwater, *Oliver Cromwell – A Character Study* (Alcester: Read Books, 2007) 223.

puritánské revoluce došla svého naplnění, její stoupenci mohli vykonávat duchovní rituály podle svých představ s důrazem na kázání a vzdělanost duchovních. Jejich triumf však skončil s restauračním režimem roku 1660, když bylo jejich hnutí opět postaveno mimo hlavní konformní církevní proud.

Ač se Cromwellův protektorát zdál jako schůdným řešením vleklé vnitropolitické krize v Anglii, našli se odpůrci, kteří proti němu ostře vystupovali. Opozice se zformovala i na půdě parlamentu a dala základ formování zákonodárné krize, která vyvrcholila po Cromwellově smrti a de facto znamenala zhroucení celého protektorátu, který v zemi nezapustil silné kořeny. Poslanci, kteří nezapomněli na rozehnutí parlamentu armádou, existenci vojska v republice kritizovali a vyjadřovali své obavy z jeho možného opětovného použití proti parlamentu. Mezi Cromwellem a zákonodárci vyvstala i legislativní krize. Členům protektorátního parlamentu, kteří ve Westminsteru v září 1654 zasedli ke svému prvnímu shromáždění, se nezdálo dobré, aby Cromwell setrval v čele armády. Zároveň napadali pravomoci Státní rady, podle nichž mohla přijímat zákony mimo konání parlamentního jednání a de facto se rovnala Stuartovským královským prerogativům. Sporná se také ukázala církevní otázka, zejména rozsah náboženské svobody. Cromwell nebyl spokojený s průběhem začátku zasedání parlamentu a po průtazích v jednání nakonec donutil poslance podepsat tzv. Uznání (*Recognition*), v němž se poslanci museli zavázat, že se nepostaví proti vládě.¹⁰² Nicméně jakmile došlo k jednání o finanční otázce a parlament odmítl Cromwellovi schválit požadované subsidie na zahraniční politiku, byl následně v lednu 1655 rozpuštěn. Nadešel první okamžik, kdy se ústava obešla a hrozila parlamentní krize. Historie z dob Stuartovských králů jako by se opakovala. I jejich vztahy s parlamentem obvykle končily dříve či později rozchodem poslanců. V tomto ohledu Cromwellův režim zemi nic nového ani lepšího nepřinesl.

Po několika potlačených royalistických vzpourách sáhl Cromwell po další reformě státní správy. Pro větší pořádek v zemi rozdělil Anglii a Wales na dvanáct obvodů v čele s generálmajory. V každé územní jednotce pak mělo být vytvořeno menší vojsko financované na účet tamních royalistů. Stát tím pádem nemusel investovat do udržování milic a zároveň byli postiženi royalisté.¹⁰³ Generálmajoři v obvodech fungovali také jako správci a boží služebníci. Nadvláda vojáků Cromwellovy armády byla přijímána rozpačitě, převážně negativně. Lidé kritizovali mnoho faktorů, ale nejvíce jim vadilo úsilí o centralizaci země. Generálmajoři plnili funkci vykonavatelů politiky ústřední vlády a nebyli ve svých okresech mezi veřejností oblíbeni.

¹⁰² srov. Kovář 192.

¹⁰³ srov. Kovář 192.

Další zasedání parlamentu se uskutečnilo v září 1656. Cromwell kupodivu s novými poslanci našel shodu v mnoha záležitostech státu. K vzájemnému rozkolu došlo při řešení náboženské otázky. Ve sněmovně se strhly až hlučné debaty a hádky, které dohnaly Cromwella v únoru 1657 k myšlenkám na existenci další komory parlamentu, která by poslance do jisté míry omezovala. Takovou obdobou mohla být dříve existující sněmovna lordů. Jak je možné vidět, Nástroje vlády, jež měly stanovit pevný a neměnný řád anglické politiky, začaly být postupně nabourávány. Inspiraci na možnou formu horní komory parlamentu Cromwellovi poskytl tzv. Ponížená petice a rada (*Humble Petition and Advice*), vypracovaná londýnským starostou Christopherem Packem v únoru 1657. Ta navrhovala přenést pravomoc schvalování vysokých státních úředníků do parlamentu a Cromwell společně se Státní radou by jmenoval členy horní sněmovny. Protektorovi se navržené podmínky listiny více než zamlouvaly, de facto by si tím posílil svou podporu v řadách poslanců. Odmítl však další doporučený bod, jenž spočíval v jeho ustanovení králem země. Důvody proti panovnické koruně vězely hlavně v jeho armádě. Armáda ho respektovala jako generála i protektora, ale s královským titulem by se své armádě hodně odcizil a vzdálil. Ztratil by tak autoritu a hlavně vojenskou podporu, na kterou se mohl spoléhat.¹⁰⁴ Svoji roli hrála i božská předurčenost, která se podle něj v jeho případě s panovnickým majestátem neslučovala. Opět je možné do jisté míry nalézt podobnost mezi Oliverem Cromwellem a Stuartovskými panovníky. Stejně jako oni věřil, že vše v jeho životě je v moci osudu, který mu připravil Bůh. Božská vyvolenost vládnout Anglii ho dovedla až k postu jejího ochránce. To byly důvody, proč v anglických dějinách nenalezneme panovníka Olivera I., jenž by vládl v 17. století.

Cromwell byl v červnu 1657 oficiálně zvolen poslanci lordem protektorem Anglie. Dosavadní titul mohl užívat pouze na základě jmenování. Formální uvedení do úřadu se téměř rovnalo pompě královské korunovace za přítomnosti věrných přívrženců a zahraničních vyslanců. Nicméně ač se Cromwell octl na vrcholu moci, opozice v zemi proti němu narůstala, dokonce z řad jeho někdejších stoupenců. Je pravdou, že Cromwell nebyl mužem, který by zavrhoval konsenzus a nevyužil každé možnosti k dosažení dohody. Politická scéna 17. století byla však natolik komplikovaná a nestabilní, že to nebylo ve většině případů téměř možné. Revoluce dovolila mnoha hnutím a seskupením zapustit svoje kořeny a diverzifikovat názorové stanovisko veřejného mínění. Nepřebornému množství revolučních ideálů nebylo možné vyhovět. Představy o poválečném uspořádání poměrů v zemi se různily v klíčových bodech, které bylo třeba sjednotit a ustanovit. Když se Cromwellovi v lednu 1658 nepodařilo naplnit

¹⁰⁴ Drinkwater 237–238.

druhou komoru parlamentu, dovolil poslancům, kteří byli ze sněmovny 1656 vyloučeni, aby se vrátili a zasedli do sněmu. Se začátkem shromáždění se však strhly takové hádky a spory, které nebylo možné uklidnit. Politická scéna byla vývojem v zemi stále více pobouřena a nespokojena. Zejména Cromwellovým přístupem. Jeho obcházení ústavy, která vznikla právě proto, aby k takovým případům nedocházelo, podněcovala ostrou kritiku. V únoru 1658 nemohlo následovat nic jiného. Cromwell, rozezlen nad děním na zákonodárné půdě, parlament znovu rozpustil, čímž propast mezi ním a poslanci a dalšími politickými aktivisty jen prohloubil. Za svou vládu přistoupil k rozehnání parlamentu čtyřikrát. Jeho úsilí dosáhnout dohody se paradoxně obrátilo proti němu a v poslancích vyvolávalo odpor. Na vrchol moci se dostal zejména díky armádě. Přesto však nenastolil vojenskou diktaturu a rozhodl se jít cestou parlamentního protektorátu. Ten se ovšem neukázal jako vhodný směr. Cromwellovo lpění na armádě mu nakonec zabránilo získat si autoritu a uznání na politické scéně. Lednové parlamentní zasedání skončilo de facto fiaskem a završilo tak období protektorátu v Anglii. Stejně tak se s Cromwellem názorově rozešla část jeho generálů, donedávna věrných stoupenců. Rozpor mezi vojenskou a civilní sférou, který Cromwell nedokázal vyřešit, výrazně poznamenal konec jeho vlády.¹⁰⁵ Poslední kapkou ke zhroucení celého systému byla finanční krize, která v zemi panovala. Královská i církevní půda již byla rozprodána a země byla zatížena vysokými daněmi. Nedostatek peněžních prostředků byl také impulsem k rozkladu Armády nového typu. Vyplácený plat se vojákům od konce občanské války radikálně snížil. Na konci protektorátu se však již nepodařilo nalézt ve státním rozpočtu volné finance. Za takové situace se slavné vojsko, jež dosáhlo mnoha triumfů, rozpadlo. „V pátek 3. září 1658, v den výročí bitev u Dunbaru a Worcesteru, jeho „šťastného dnu“, jak ho sám rád nazýval, mezi třetí a čtvrtou hodinou odpolední (Cromwell) zemřel.“¹⁰⁶

Ať už byl tehdejšími postavami či současnými historiky hodnocen kladně či záporně, jistě se v jeho případě jednalo o velkou osobnost. Protektorát měl své stinné i světlé stránky. Byl silně vázán na Cromwellovu osobnost. Když nastupoval po smrti svého otce Richard Cromwell (1626–1712) do úřadu lorda protektora Anglie a generála zbylého vojska, nic ještě v zemi nenaznačovalo blízký pád celého režimu. Velmi brzy však vyvstaly první známky počínajícího rozkolu. Jeho vláda trvala pouhých osm měsíců, od září 1658 do května 1659. Richard si jen těžko mohl vydobýt Oliverův respekt u své armády, což byla největší opora jeho mocenského úspěchu, jenž trval několik let. Navíc byla armáda citelně oslabená nedostatkem financí. První

¹⁰⁵ srov. Kovář 197.

¹⁰⁶ Drinkwater 247.

spor se objevil už v listopadu 1659, kdy generálové vznesli požadavek, aby nejvyšší státní a armádní funkce byly odděleny a vojáci mohli mít sami právo jmenovat si svého velitele. Richard ve snaze upevnit si svou moc ve státě jejich požadavky zamítl. Vojsko však vyjádřilo svůj odhodlaný postoj prosadit své zájmy a začalo vyjednávat s radikálními republikány, kteří byli připraveni jejich věc podpořit. Situace se pro nového lorda protektora rapidně zhoršila a jeho jedinou oporou v další rýsující se občanské válce mohla být jen irská milice, velená jeho bratrem Jindřichem, a vojáci ve Skotsku pod vedením generála Moncka (1608–1670). Učinil proto důležité rozhodnutí, když rezignoval na svoje úřady a odešel z politického života do soukromí. Země se poté ocitla v půlročním bezvládí. Cromwellův generál John Lambert se pokusil o vojenský převrat, když rozehnal zasedající parlament, jenž odmítl s vojskem spolupracovat. Situace však byla odlišná než za života prvního protektora a proti vojákům se postavila londýnská City, která hrála úlohu poskytovatele peněžních půjček na státní výdaje. Zastavením veškerého finančního krytí de facto armáda přestala existovat, jelikož neměla být z čeho placena a riziko vojenské diktatury pominulo. Otevřené situace využil skotský generál George Monck, jenž v zemi převzal další iniciativu. Se svým vojskem zamířil v únoru 1660 do Londýna. Využil panujícího chaosu v zemi a pokusil se realizovat své záměry. Jeho jednání bývá historiky hodnoceno rozporuplně. Je otázkou, zda chtěl bezpátečně dosáhnout svých vlastních cílů a vyzískat z nich co nejvíc prospěchu, nebo zda měl na mysli urovnání poměrů v zemi a zachránit ji od pokusů nastolit další vojenský protektorát.¹⁰⁷ V dubnu 1660 svolal tzv. *Convention Parliament*. Poslanci se v nastalé situaci shodli, že jediným možným řešením je návrat Karla Stuarta na anglický trůn a obnovení monarchie s dvoukomorovým parlamentem, což znamenalo obnovení uspořádání státních a vládních záležitostí do poměrů před vypuknutím občanské války. Tuto variantu vítala většina zákonodárců. Karel mezitím v posledních dnech protektorátu pobýval v Belgii. Pragmatická smířlivá zahraniční politika Cromwella, když navázal na dobré vztahy s Francií a Nizozemím, znemožnila Karlovi nalézt pevné zázemí pro uskutečnění převratu v Anglii. Vyčkával až do okamžiku, než k němu dorazila zpráva o Cromwellově smrti a hroutícím se vojenském režimu. Následné tažení generála Moncka připravilo vhodnou půdu pro restauraci monarchie a Karlův návrat. Karel byl svolný přijmout vznesené požadavky parlamentu za cenu návratu na anglický trůn a uplatnění svých legitimních práv. Králova moc měla být více omezena ve srovnání s dobou před občanskou válkou. Poslanci měli mít pravomoci jmenovat vysoké státní úředníky a řídit vojsko, jehož čele měl stanout generál Monck. V zemi měla být ponechána náboženská volnost přijatelná pro co nejširší počet

¹⁰⁷ srov. Kovář 202.

lidí a král se měl zavázat k uzavření protestantského sňatku. V důsledku toho měla být ustanovena tzv. Široká národní církev (*Comprehensive Church*). Revolucionáři neměli být osobně ani majetkově perzekuováni, s výjimkou královrahů, kteří hlasovali pro nejvyšší trest pro jeho otce, což si Karel vymínil.¹⁰⁸ Vše bylo v dubnu 1660 zaneseno do Bredské deklarace (*Declaration of Breda*), jež Karlovi v Anglii získala značnou podporu. Když v květnu 1660 stanul po dlouhé době opět v Londýně, byl přivítán svým lidem a v jeho nástupu na anglický trůn již nestálo nic v cestě.

Tím se de facto završilo období anglické revoluce v Anglii. Více než dvě desítky let revolučních dějin země její následný vývoj poznamenaly. Poměry se nevrátily zcela do atmosféry předválečného období vlády Karla I. Pohnuté a vnitropoliticky nestabilní období panovnického interregna přesvědčilo mnohé poslance, že musí přijmout opatření, která zabrání, aby se v obnovené monarchii situace opakovala a dala prostor extrémistům. Zároveň měla limitovat pokusy ze strany krále o absolutní formu vlády. Doba anglické revoluce jistě patří k zajímavým a pohnutým dějinám království.

Protektorát jistě má své místo v anglických dějinách. Ač byl za restaurace proklínán a osobnost Cromwella zatracována, přinesl zemi i mnoho pozitivních stránek věci. Cromwell měl značný podíl na vojenském vítězství revoluce a v protikrálovských aktivitách. Nepatřil mezi filozofy ani ideology hnutí. Svým vojenským vůdčím géniem však dokázal obrátit vývoj občanské války ve prospěch cílů svých i independistů. Období protektorátu přispělo ke konsolidaci vnitropolitických poměrů v zemi a položilo základy mocné zahraniční politiky a moderní buržoazní společnosti. Jeho konečný neúspěch a krátká délka trvání může být dílem toho, že nebyl dostatečně podepřen silnou podmanivou ideologií, jež by v anglické společnosti zapustila kořeny. Cromwell se v protektorátu opíral pouze o sílu svého vojska a svou pověst vynikajícího vojevůdce a „zachránce“ Anglie v dobách občanské války. Jeho vládu je možné charakterizovat spíše jako režim osobní moci, nežli politický systém. Ačkoli si navzdory odmítavým reakcím svých předních armádních velitelů vymínil, že titul lorda protektora přešel dědičně na jeho syna Richarda, nemělo to žádný efekt. Režim byl u konce velmi rychle po jeho jmenování do úřadu. V celkovém zhodnocení však Oliver Cromwell určitě patří mezi velké osobnosti anglické historie. Klíč k jeho úspěchu a velikášství můžeme najít v přísné puritánské disciplíně a náboženském přesvědčení. Jeho revoluční zápal a vůle k moci dodnes fascinují mnoho historiků, kteří se jeho pohnutým osudem zabývají.

¹⁰⁸ srov. Kovář 212.

4 ZÁVĚR

Anglická revoluce byla v dějinách Anglie jistě zásadním momentem. Měla silně náboženský podtext, proto bývá někdy také označována jako „puritánská revoluce“. Náboženské počátky revoluce můžeme hledat v období církevní reformace, jejímž iniciátorem se stal anglický král Jindřich VIII. Odluka od katolicismu a ustanovení nové národní církve na protestantském základu znamenala možná víc, než bylo zamýšleno. Původní královo přání docílit kýženého rozvodu s Kateřinou Aragonskou, aby se mohl oženit se svou nastávající Annou Boleynovou, mělo v celkovém důsledku mnohem větší efekt. Anglikánská církev, do jejíhož čela se Jindřich ustanovil, rozdělila anglickou společnost. Vystaly spory o její teologickou náplň i organizační podobu. Reformace dala podnět ke vzniku puritánského hnutí, které usilovalo o větší očistu církve od papeženství a zároveň o implementaci protěžovaných duchovních elementů.

Puritáni byli ve svých počátcích podceněni. Jejich zápal pro věc víry a odhodlání realizovat svůj program dovedl zemi až k občanské válce. Svoje cíle začali dávat otevřeně najevo přibližně za vlády Alžběty I. Do parlamentu přicházely jedny z prvních petic, žádající poslance o církevní reformy v nonkonformním duchu. Puritány nezlomila ani vlna perzekucí a procesů před církevními soudy za vlády stuartovských panovníků, Jakuba I. a Karla I. Naopak, svou nesmírnou oblibu mezi anglickou veřejností, kterou si právoplatně vydobyli vysokou mírou vzdělanosti a populárními kázáními v kostelech, zužitkovali v politickém životě. S prvními poslaneckými křesly pro puritány se revoluční konflikt přenesl více do politické oblasti. Nonkonformisté vytvořili na zákonodárné půdě mocný živel. Působivé projevy puritánských řečníků zanechávaly velký dojem a získávaly si příznivce. Jejich novým cílem k prosazení zamýšlených církevních reforem se stal parlament. Brzy však narazili na silnějšího protivníka, kterým byla samotná královská moc. Ani Jakub I. ani Karel I. nebyli vůči radikálním snahám puritánů příznivě nakloněni a dali v parlamentu nejednou najevo, že církevní otázka patřila do oblasti královských prerogativ. Vyhradili si tím jakékoli zásahy do anglikánské církve pouze do vlastních pravomocí. Pravdou bylo, že se panovníci snažili o udržení jednoty národní víry. Nicméně existence mnoha vlivných nonkonformních odnoží možná měla být více brána v potaz a mělo být dosaženo nějakého kompromisu. Rezolutní odmítavé stanovisko jednat ze strany králů a sílící perzekuce pod vedením canterburských arcibiskupů zapříčinila radikalizaci puritánského hnutí. Puritánům napomohly i další kroky Jakuba a Karla, jež směřovaly k panovnickému absolutismu. Finanční vyčerpanost země nákladným životem královské rodiny

a dvora, nepopulární daně, jež silně zatěžovaly životy lidí, fiasko v zahraniční politice a obcházení existence parlamentu jeho libovolným rozpouštěním při nastalých neshodách budovalo puritánům početné příznivce mezi politickými aktivisty i anglickým lidem. Poslední kapku přinesla prohraná válka se Skotskem, po níž dominoval tzv. Dlouhý parlament, a bylo již jasné, že králi vyvstala mocná politická opozice. Následné panovníkovo zrádné a nedůvěryhodné jednání a snaha vyhnout se kompromisům s poslanci dovedly zemi k občanské válce, v níž se proti sobě utkali stoupenčíci parlamentu a příznivci krále. Karel nebyl ochotný akceptovat žádnou dohodu, jež by jeho dosavadní absolutní panovnickou moc omezila. Jeho teze o božské předurčenosti vládnout a absolutní nadřazenosti nad všemi v Anglii ho dovedla na popraviště, kde byl nad ním revolucionáři vykonán nejvyšší trest.

Anglie se na několik let ocitla v republikánském zřízení a k moci se dostala parlamentní vojenská síla z občanské války, vedená Oliverem Cromwellem. Většina vojáků se hlásila k puritánské odnoži independentů a samotný Cromwell byl silně věřící člověk. Svým vůdčím duchem si v armádě vybudoval velký respekt, jenž ho vynesl až na nejvyšší post v zemi, když byl prohlášen lordem protektorem a Anglie byla změněna na protektorát. Ani jeho režim se však neobešel bez konfliktů, které provázely celou jeho vládu a znamenaly také po jeho smrti brzký návrat k monarchii. Cromwell ve své psané ústavě ustanovil parlament jako právoplatnou a nedílnou součást státní moci. Při projednávání klíčových otázek mezi poslanci ale nebyl schopný svoje reformní návrhy prosadit a sezení zakončoval rozpuštěním sněmovny. Politická názorová rozpolcenost a nejistota v poválečném uspořádání začala protektorátní režim nabourávat. Konzervativní charakter, který nabral, přinesl zklamání pro mnohé, kteří ve válce podpořili stranu revolucionářů a očekávali naplnění proklamovaných změn. Cromwellova nerozhodnost, zda si udržet autoritu mezi vojáky, které mohl v případě nutnosti použít, nebo získat důvěru mezi poslanci sehrála velkou roli a nevzbuzovala záruky na žádné straně. Po jeho smrti již bylo více než jasné, že se poměry v zemi navrátí do předválečných dob. Nároky Karla Stuarta, syna popraveného Karla I., byly v parlamentu vyslyšeny a umožnily mu klidný návrat na anglický trůn. Anglie se stala opět monarchií.

Dvě desetiletí pohnutých dějin anglické revoluce, včetně jejich prvopočátků, stále vzbuzují zájem historiků. Přestože se dějepisci v některých případech rozcházejí v interpretaci jejich příčin, shodují se v tom, že se stala velkou a inspirativní událostí pro další vývoj i v jiných zemích. Rovněž myšlenkově bohatý odkaz revoluce byl v pozdějších letech oprášen různými hnutími a směry. Historických teorií pokoušejících se vyložit podstatu revoluce existuje několik. Může být interpretována jako kulminace puritánských náboženských snah, jako zápas politických sil o moc v zemi, jako důsledek vzestupu šlechty a snahy širokých vrstev společnosti

o obnovu majetkové rovnováhy či naopak jako úpadek šlechticů vlivem sílíci buržoazní střední vrstvy. Dle mého názoru byla anglická revoluce kombinací všech zmíněných jevů. Promítla se v ní jak stránka náboženská, politická sociální i ekonomická. Sjednotila různorodé skupiny anglické společnosti, které usilovaly o naplnění svých zájmů. Anglická revoluce byla nakonec pádem protektorátního režimu a obnovením monarchie poražena. Přesto některé revoluční jevy našly v anglické porevoluční společnosti své místo, jako například větší význam a pravomoci parlamentu, omezená moc panovníka a přeživší revoluční legislativa. Revoluce napomohla v dalších letech upevnit pozice parlamentu, který se stal vedle krále právoplatným podílníkem na moci v zemi. Započala proces, na jehož konci se Anglie stala stabilní konstituční monarchií a jakékoli projevy panovnického absolutismu byly nadále potlačovány.

5 SUMMARY

The English Revolution of 1640–1660 was a great event in the English history. The revolutionary affairs of the 17th century belong to the most disturbed times of the country. England underwent fundamental and considerable changes in both religious and political sphere. From my point of view, I think it is possible to separate the development of religious and political issues within the scope of the English Revolution. Even though they were most times strongly connected, for the sake of better understanding and charity, the separation is needed and helpful.

Religious issues always played a great part in the history of England. There is thus no wonder that the revolution had a strong religious undertone. We can find the very beginnings of the conflict in the times of Henry VIII in the 16th century. King Henry had a dispute with the Pope which resulted in a very important event. After the Pope's refusal to permit his divorce to his first wife, he declared the separation of the Church of England from Rome and proclaimed himself the head of the new state church. Even more significant seems to be the character of the newly founded church. Henry found inspiration in continental protestantism flourishing in those days and changes were made in both theological and hierarchical aspect of religion. But shortly after the foundation of the Church, new disputes appeared within the English religious community. Controversies related to ecclesiastical doctrine and structure of the Church of England caused many arguments. As a result of this new religious group called the Puritans began to form.

The Puritans pursued further separation from Catholicism and a complete breakup with Rome and its power. They became a strong element within the Church of England trying to accomplish their desired religious reforms. The Puritans started to show their strength mainly since the reign of Elizabeth I. Her conservative religious policy concerning the unity and conformity of the state church disappointed many ecclesiastical reformers. Elizabeth reestablished protestant faith in the country after her sister Mary's attempt to restore Catholicism. But despite her efforts, a religious conflict was still in the offing. The Puritans attacked her mostly conservative religious policy and demanded freedom from any papal powers and Catholic influence. Their first petitions addressed to the Parliament were refused. The Puritans were in fact strongly underestimated. Both Elizabeth I and the Stuart kings failed to recognize their true power and a threat that this religious group presented to monarchy. Most of the politically active Puritans were highly educated men to whom religion meant a mission and a

meaning of life. They started to use the warfare in homiletic form, by preaching that was different from usual ecclesiastical ceremonies. With the use of preachings, the Puritans could more easily address the minds of common people and influence them. Since they supported liberal thinking and discussions, the Puritans were continually gaining followers. Under the reigns of Elizabeth I, James I and Charles I, many waves of persecutions against the Puritans took place. Special church courts were set up to fight puritanism and its supporters. Parts of the congregation were banished from England and settled in different, more liberal countries. But those who stayed, supported financially by some aristocratic families and town councils, continued to make effort to make their reforms happen. The popularity of the puritan movement among people brought political power. Entering the Parliament after securing several parliamentary seats was a turning point for the Puritans. They could now influence deputies and attempt to realize their programme through the legislative power. They were excellent speakers and managed to hold attention of the members of parliament. But they soon discovered greater rival who engaged himself in the matters of state religion. It was the English king himself.

The Stuart kings were very persistent in their traditional religious views and resistant to any attempt to threat the fragile unity of the Church of England. They exacted strict religious conformity and fought any demonstration of different point of view. The Puritans, however, formed a mighty political opposition. The huge popularity among the English people helped them very much. Also the controversial home and foreign policy of James I and Charles I served their purposes since they gave them an enemy to criticize and fight. I think it is possible to say that approximately from the end of the reign of James I the English revolution gained strong political undertone. The Puritans held strategic positions in the English governmental administration and the Parliament as well.

James I took over the English throne shortly after the death of Elizabeth I, having inherited all the controversies along with the throne. The political and religious atmosphere was unstable. Unsteady grounds of the protestant faith, reinstated during the reign of Elizabeth I, strengthening effort of religious reformers to pursue farther purification of the Church, political tension among the members of parliament as a result of Elizabeth's Royal Prerogatives used in the Parliament were some of the most acute problems of James' reign. The founder of the house of Stuart on the English throne was not very successful, according to many historians. In fact, he can be construed as the person for the outbreak of the English civil war, the culmination of the revolution. With his disapproving and disdainful attitude to the Parliament he provoked a long parliamentary crisis, which ended in an army conflict and the death of his son, Charles I. Although he was capable of making a compromise from time to time, his inability to

communicate with the Parliament effectively and his intransigence in some questions of state affairs, reducing the deputies into the position of secondary and inferior subjects to his rule. The members of Parliament found those facts as James's attempts to rule as the only God-given authority and attacked it. The Royal family and the Court cost the state treasury great sums of money and impoverished the country a great deal. Also, the Monarch's ineffective interventions in the English economy with the aim to gain more money for his costly lifestyle ruined the national trade and production. And his inflexibility in the religious matter, inability to reach a reasonable compromise in this respect and zealous persecution of Puritans resulted in strong opposition that formed against him. In spite of all the problematic and debatable points of his reign, the situation at the end of his rule did not indicate any signs of a civil war at hand.

Charles I replaced his father on the English throne after his death. His situation at the beginning of his rule was not easier than for his father. The religious and political crisis in the country was not solved; it only deepened. But Charles proved a wrong person for the task of resolving it. His ruling philosophy was grounded in the Divine Right of Kings theory. That justified his absolute rule by the will of God. All subjects in the kingdom were his inferiors and at his mercy. He demonstrated his attitudes to the Parliament soon enough by dissolving it whenever his decisions and commands were not obeyed. His rule was also marked by a chronic shortage of money. The costly lifestyle of the royals and the Court, the King's unsuccessful and disastrous war waged against Spanish and France, an introduction of new taxes burdening the people of England he did not ask the consent of the Parliament for, his bad choice in advisors, selling aristocratic titles and high state offices and other controversial steps provoked great confusion and unrest among common Englishmen. His constant quarrels with the Parliament leading to its dissolution only prolonged the prevailing parliamentary crisis and started to close the door to compromise and agreement.

Charles did not handle religious crisis either. Puritans, a strong church opposition, occupied important strategic political positions. However, the last straw was a lost war with Scotland that led to the convocation of the Long Parliament and put the Parliament in a strong position of power. Still, there was no sign of an approaching civil war, and the Parliament seemed busy to ensure a compromise and a settlement with the king, finally restricting his powers and securing their own position. But Charles proved himself treacherous and calculating. Promises, he made to both the Scots and the Parliament, were not meant to be kept and he was still pursuing the position of dominance in his kingdom. His strong belief in his unchallengeable right to rule as an absolute monarch made him shut the door to any compromise. The English civil war began, as it was inevitable. Neither of the parties involved in the conflict was willing to give

way. The war had three stages. The supporters of the king (also called Royalists or Cavaliers) fought the followers of the Parliament (Parliamentarians or Roundheads). After many battles it was the Parliament that won in the whole conflict. This happened because of the establishment of a well-organized and well-paid soldiery, called the New Model Army that destroyed any effort of the other side. The war was decided and the conflict was to be solved in political sphere.

The Puritans, now abundantly represented in the Parliament, outnumbered the King's followers who had to abandon important positions of power. They managed to capture the King, placed him in the hands of law and a trial of treason began. The King was charged with high treason against the English people and the institution of Parliament. He was also charged with being the first cause of the long parliamentary crisis and the outbreak of the civil war in the country. Charles was found guilty of all charges and finally executed. After his execution a republic was declared in England and its dependent territories, called the Commonwealth. The long period of absolutism ended in the country with the death of Charles I. The monarchy was later restored with Charles II (son of Charles I) but the monarch's powers were to be limited.

The post-war era in England was very unstable and controversial. There was no king to rule the country. The power was in the hands of the Parliament and army. But the ideas of post-war organization of the state were different and first disputes occurred. The army finally turned out to be more powerful. For its leader from the Civil War, General Oliver Cromwell, the door to the power started to be open. Cromwell's reputation and popularity grew considerably after his military victory. The Englishmen and parliamentary deputies hailed him the saviour of the nation. But soon the differences of opinion between Cromwell and the Parliament were evident. The presence of the soldiery outside London invoked hesitance and fear among the Members of Parliament. Cromwell was aware of the strength of his army that stood by him and refused the Parliament's ordinance to dismiss it. But because of his determined attitude he closed the way to get on well with the Parliament and to make the needy agreement. He chose the military path that always secured his position. And when he realized it was impossible to rule the country through the Parliament, he had himself proclaimed the Lord Protector by his army officers and the Protectorate was declared in the country. He gained the highest power position in England in fact, though he preserved the existence of parliament. Under Cromwell's rule, the first written constitution of England was penned. It divided the state power into the executive branch and the legislative one. Cromwell's authorities were restricted in some way by the Parliament, but he got around it many times to achieve his own interests. The parliamentary crisis was not solved in this way.

His rule brought some positive aspects. He introduced religious freedom, led a very successful foreign policy and enforced needed economic reforms to revive trade and production after war. But in many points his regime disappointed the revolutionaries themselves. His proposals were to a great extent conservative and the ideals of revolution waned. Cromwell could not gain the trust of the members of the Parliament because his military power was constantly threatening the Parliament's own existence. After his death it was clear enough that it meant the end to one person ever having such power. The Parliament together with general Monck secured peaceful return for Charles II to England from abroad who became the new English king and monarchy was restored, in a new but weakened form.

Two eventful decades of revolution meant much for England of the 17th century. The idea of greater religious freedom and political rights were very bold and innovative. The revolution combined both religious and political aspects. It culminated with the civil war and following post-war era brought disappointment to many revolutionaries. The execution of the legitimate English king and overthrowing of monarchy was a very underlying and important moment. But unlike in many other countries the radical regime ended in a disappointment after quite a short period of time. The existence of the Parliament and the idea of its powers was rooted in the English society and any attempts to weaken its powers or even to threaten its existence provoked resistance. However, Charles II, the new monarch, was willing to accept that his political rights might be curtailed. After many years of fights and unstableness he claimed the English throne and the era of the English revolution was at an end.

6 ANOTACE

Příjmení a jméno autora: Fojtíková Veronika

Název katedry a fakulty: Katedra anglikanistiky a amerikanistiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Anglická revoluce

Název vedoucího práce: Mgr. Ema Jelínková, PhD.

Počet stran: 80

Počet slov: 27 000

Počet znaků bez mezer (s mezerami): 159 419 (186 336)

Počet titulů použité literatury: 46

Klíčová slova: Anglie, reformace, Jindřich VIII., puritáni, 17. století, revoluce, Jakub I., anglikánci, parlament, Karel I., armáda nového typu, Oliver Cromwell, protektorát

Práce se zaměřuje na období anglické revoluce v 17. století. Církevní reformace Jindřicha VIII. v 16. století otevřela pomyslné dveře pro náboženské reformátorské aktivity puritánů. Ti usilovali o větší vymanění anglikánů z moci a sféry vlivu katolicismu. Nabourávali tím však křehkou jednotu anglikánské církve a byli za to perzekuováni. Vlády stuartovských panovníků Jakuba I. a Karla I. s absolutistickými tendencemi vyvolaly v zemi vleklou parlamentní krizi, jež nebrala konce zejména díky neústupnosti obou anglických králů. Potlačování zákonodárných práv poslanců vedlo k rozpoutání několikaleté občanské války, v níž se utkali stoupenci parlamentu a perzekuování puritáni proti spojeným silám panovníka a jeho přívrženců. Konflikt vyvrcholil finální porážkou koruny a následnou popravou Karla I. V Anglii byla vyhlášena republika, moci se ujali revolucionáři a nedlouho poté byl ustanoven protektorát generála Olivera Cromwella, podepřený armádou. Režim nebyl ani diktátorský ani se sklony k monarchii. Cromwell usiloval o stabilní republiku. Neustálé spory s poslanci a velká názorová nejednotnost, jak postupovat v poválečném uspořádání ale Cromwellův úkol citelně znesnadňovaly. Existence silného vojska a stabilního parlamentu zároveň se ukázala jako nemožná. Po jeho smrti proběhla v zemi restaurace monarchie a návrat Karla II.

Author's Surname and First Name: Fojtíková Veronika

Department and Faculty: Department of English and American Studies, Philosophical Faculty

Name of the Bachelor Thesis: The English Revolution

Consultant: Mgr. Ema Jelínková, PhD.

Pages: 80

Words: 27.000

Signs without gaps (with gaps): 159 419 (186 336)

Literary Sources: 46

Key Words: England, reformation, Henry VIII, the Puritans, 17th century, revolution, James I, Anglicans, Parliament, Charles I, the New Model Army, Oliver Cromwell, the Protectorate

The work presents a summary of the main events of the English Revolution in the 17th century. The English reformation of Henry VIII opened the imaginary door for the Puritans' religious activities. They pursued farther separation of the English Church from Catholicism. The reigns of the Stuart kings, James I and Charles I, with tendencies towards absolutism brought about a long parliamentary crisis. The restraint of parliament's legislative power led to the outbreak of the Civil War, that lasted for several years. The parliamentarians together with persecuted Puritans fought with the King and the Royalists. The whole army conflict culminated in the final defeat of the Crown and the execution of the English king, Charles I. Afterwards, a republic was declared in post-war England followed by the Protectorate of general Oliver Cromwell, supported by army. In fact, the regime was neither a true military dictatorship, nor a monarchy with a king. Cromwell pursued a stable republic. But continuous disputes with the Members of Parliament and opinion disunity in post-war organization of the country led to the failure of Cromwell's plans. Strong army and a stable parliament turned out to be impossible to cooperate at one time. After Cromwell's death, the restoration of monarchy took place in the country and Charles II became the English king.

7 BIBLIOGRAFIE

- Acheson, Robert J. *Radical Puritans in England: 1550–1660*. Londýn: Longman, 1993.
- Allen, John William. *English Political Thought 1603–1660, vol. 1 1603-1644*. London: Methuen & Co. Ltd., 1938.
- Bak, János M., and Gerhard Benecke, *Religion and Rural Revolt*. Manchester: Manchester University Press, 1982.
- Beer, Max. *A History of British Socialism*. London: Routledge, 2001.
- Bradstock, Andrew. *Winstanley and the Diggers, 1649–1999*. London: Taylor & Francis, 2000.
- Bremer, Francis J. *The Puritan Experiment: New England Society from Bradford to Edwards*. London: University Press of New England, 1995.
- Cliffe, John Trevor. *Puritans in Conflict: The Puritan Gentry During and After the Civil Wars*. London: Routledge, 1988.
- Coward, Barry. *The Stuart Age: England, 1603–1714*. Harlow: Pearson Education, 2003.
- Drinkwater, John. *Oliver Cromwell – A Character Study*. Alcester: Read Books, 2007.
- Evans, I. H. *A New Dictionary of British History*. London: E. Arnold, 1963.
- Farr, David. *Henry Ireton and the English Revolution*. Woodbridge: The Boydell Press, 2006.
- Gardiner, Samuel Rawson. *History of England: From the Accession of James I to the Outbreak of the Civil War, 1603–1642. Vol. 8, 1635–1639*. London: Longmans, 1884.
- Gaunt, Peter. *The English Civil War: the Essential Readings*. Oxford: Blackwell Publishers, 2001.
- Guizot, François Pierre G. *History of Charles the First and the English Revolution Vol I*. London, Richard Bentley, 1854.
- Guizot, François Pierre Guillaume. *History of the English Revolution: From the Accession of Charles I*. Oxford: D. A. Talboys, 1838.
- Harrison, John Fletcher Clews. *The Common People. A History from the Norman Conquest to the Present*. New Jersey: Croom Helm, 1984.
- Hill, Christopher. *Intellectual Origins of the English Revolution, Revisited*. Oxford: Oxford University Press, 1997.
- Hill, Christopher. *Puritanism and Revolution: Studies in Interpretation of the English Revolution of the 17th Century*. London: Penguin, 1990.
- Hill, Christopher. *Society and Puritanism in Pre-Revolutionary England*. Londýn: Penguin, 1991.

- Hopkins, Samuel. *The Puritans: the Church, Court, and Parliament of England During the Reigns of Edward VI and Queen Elizabeth*. Boston: Gould and Lincoln, 1861.
- Hroch, Miroslav. *Oliver Cromwell*. Praha: Svoboda, 1968.
- Kovář, Martin. *Stuartovská Anglie. Stát a společnost v letech 1603–1689*. Praha: Libri, 2001.
- Lacey, Robert. *The Life and Times of Henry VIII*. London: Book Club, 1972.
- Lockyer, Roger. *Tudor and Stuart Britain, 1485–1714*. Harlow: Pearson Education Limited, 2005.
- Massinberg, Francis Charles. *The English Reformation*. London: Longmans, Green, 1866.
- May, Thomas. *The History of the Parliament of England Which Began November the Third MDCXL with a Short and Necessary View of Some Precedent Years*. London: Robert Wilks, 1812.
- Miller, Perry and Thomas H. Johnson. *The Puritans: A Sourcebook of Their Writings*. New York: Courier Dover Publications, 2001.
- Morgan, Edmund Sears. *Visible Saints: The History of a Puritan Idea*. Ithaca: Cornell University Press, 1965.
- Nalson, John. *An Impartial Collection of the Great Affairs of State*. London: S. Mearne, T. Dring, B. Tooke, 1682.
- Neal, Daniel. *The History of the Puritans*. New York: Harper&Brothers, 1844.
- Neal, Daniel, and Joshua Toulmin, *The History of the Puritans or Protestant Non-conformists from the Reformation to the Death of Queen Elizabeth. Vol. 1*. Portsmouth: Charles Ewer, 1816.
- Outhwaite, R. B. and Richard H. Helmholz. *The Rise and Fall of the English Ecclesiastical Courts, 1500–1860*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2006.
- Rollison, David. *The Local Origins of Modern Society*. London: Routledge, 1992.
- Russell, Bertrand. *History of Western Philosophy*. London: Routledge, 2004.
- Scott, Walter. *Ivanhoe (Introduction)*. Oxford University Press: Oxford, 1998.
- Seel, Graham E., and David Lawrence Smith, *The Early Stuart Kings, 1603–1642*. London: Routledge 2001.
- Sharp, Andrew. *The English Levellers*. Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- Sharp, David. *England in Crisis, 1640–60*. Oxford: Heinemann Educational Publishers, 2000.
- Sibbes, Richard. *I. The Bruised Reed and Smoking Flax. II. A Fountain Sealed. III. A Description of Christ*. London: Pickering, 1838.
- Skinner, Quentin. *Visions of Politics. Volume 3: Hobbes and Civil Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Tanner, J. R. *Constitutional Documents of the Reign of James I A.D. 1603–1625*. Cambridge: Cambridge University Press, 1960.

Tully, James. *Strange Multiplicity. Constitutionalism in an Age of Diversity*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

Vaughan, Robert. *Memorials of the Stuart Dynasty, including the Constitutional and Ecclesiastical History of England, from the Decease of Elizabeth to the Abdication of James II. Vol. I., II* London: Holdsworth and Ball, 1831.

Vaughan, Robert. *The History of England Under the House of Stuart, Including the Commonwealth (AD 1603–1688)*. London: Baldwin and Cradock, 1840.

White, Francis and Richard Badger. *A Treatise of the Sabbath-Day*. London: Printed by Richard Badger, 1635.

Certain Sermons or Homilies Appointed to Be Read in Churches in the Time of Queen Elizabeth. Philadelphia: Herman Hooker, 1855.